

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

Kulturní politika KSČ na Náchodsku v 50. letech 20. století

Bakalářská práce

Autor: Lucie Barešová

Studijní program: B 7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Vedoucí práce: PhDr. Bc. Tomáš Hradecký, Ph.D.

Hradec Králové, 2015

Zadání bakalářské práce

Autor: Lucie Barešová

Studium: F12568

Studijní program: B 7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Název bakalářské práce: **Kulturní politika KSČ na Náchodsku v 50. letech 20. století**

Název bakalářské práce AJ: Cultural policy of the Czechoslovak Communist Party in the Náchod Region in the 1950's

Anotace:

Práce se bude zabývat deskripcí a vývojem kulturní politiky na Náchodsku v 50. letech minulého století. Součástí práce je deskripce mechanismu kulturní politiky a jejího institucionálního uchopení. Metody zpracování: výzkum archivních pramenů, studium a komparace odborné literatury. Literatura/arch. fondy: fond Okresního výboru Komunistické strany Československa Náchod umístěný v SOkA Náchod, dobový tisk, dostupná odborná literatura ke komparaci.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Bc. Tomáš Hradecký, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Ondřej Feleman, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 8. 12. 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 14. května 2015

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce PhDr. Bc. Tomáši Hradeckému, Ph.D. za jeho cenné rady, připomínky a odborné vedení této bakalářské práce. Další poděkování náleží zaměstnancům Státního okresního archivu v Náchodě za jejich ochotu a radu při archivním výzkumu. Závěrem děkuji své rodině a blízkým za jejich podporu a trpělivost.

Anotace

BAREŠOVÁ Lucie, *Kulturní politika KSČ na Náchodsku v 50. letech 20. století*, Hradec Králové 2015, 100 s., Bakalářská práce.

Bakalářská práce je zaměřena na zpracování archivních pramenů dostupných ve Státním okresním archivu v Náchodě, které se svým vyzněním týkají problematiky kulturní politiky Komunistické strany Československa na Náchodsku v 50. letech 20. století. Kromě archivních pramenů je využito i poznatků ze studia a komparace odborné literatury k danému tématu.

Předkládaná práce je členěna do sedmi kapitol. První kapitola je věnována současnému stavu bádání v dané problematice, přehledu dostupných archivních pramenů a odborné literatury. V druhé kapitole jsou objasněny pojmy „kultura“ a „kulturní politika“. Třetí kapitola přibližuje vývoj okresu Náchod, jeho podobu a charakter v 50. letech 20. století. Ve čtvrté části práce je nastíněn vývoj budování systému kulturní politiky nového režimu v letech 1948–1950. Pátá kapitola pojednává o stranických a státních orgánech činných v oblasti kulturní politiky v celostátním měřítku i v rámci okresu Náchod. Šestá, stěžejní část předkládané práce, se nejprve věnuje vývoji kulturní politiky v Československé republice a poté charakterizuje podobu dané problematiky na území náchodského okresu. Závěrečná kapitola se zabývá vybraným regionálním tiskem.

Klíčová slova

Kultura, kulturní politika, Komunistická strana Československa, Náchodsko, Československá republika, 50. léta 20. století.

Annotation

BAREŠOVÁ Lucie, *Cultural policy of The Czechoslovak Communist Party in The Náchod Region in the 1950's*, Hradec Králové 2015, 100 p., Bachelor Degree Thesis.

This Bachelor's thesis focuses on processing archive sources from the State District Archive in Náchod concerning the cultural politics of the Communist Party of Czechoslovakia in the 1950s. The thesis also relies on findings from other studies and academic literature relating to the topic.

The thesis is divided into seven chapters. The first chapter is dedicated to the present state of research relating to the subject matter and also presents an overview of the available archive sources and academic literature. The second chapter defines the terms „culture“ and „cultural politics“. The third chapter approaches the development of the Náchod District and explains its character and appearance in the 1950s. The fourth chapter outlines the development of cultural politics of the communist regime in between the years 1948 and 1950. The fifth chapter elaborates on the activity of party and public organs in the field of cultural politics, both nationwide and also within the Náchod District. The sixth chapter is the key part of submitted thesis. It examines the development of cultural politics first in Czechoslovakia and second in the Náchod District. The final chapter analyses selected regional press.

Keywords:

Culture, Culture policy, The Czechoslovak Communist Party, The Náchod Region, The Czechoslovak Republic, 1950's.

Obsah

Úvod	9
1 Přehled pramenů a literatury	11
1.1 Prameny.....	11
1.2 Literatura	13
2 Definice pojmů	20
2.1 Kultura.....	20
2.2 Kulturní politika.....	23
3 Náchodsko.....	28
3.1 Vývoj náchodského okresu od jeho vzniku do roku 1948	29
3.2 Vývoj okresu Náchod po roce 1948 do roku 1960	30
3.3 Charakteristika náchodského okresu v 50. letech 20. století	31
4 Budování systému kulturní politiky v letech 1948–1950.....	33
4.1 Změna systému po únoru 1948	33
4.2 Kulturní legislativa.....	34
4.3 Vyhlášení „ostrého kurzu“ na podzim 1948 a dotvoření systému	37
4.4 Náchodský kulturní program.....	39
5 Politické a správní orgány činné v kulturní politice.....	40
5.1 ÚV KSČ	40
5.2 Kulturní ministerstva.....	41
5.3 Umělecké svazy	42
5.4 Stranické a správní orgány kulturní politiky v okrese Náchod	42
6 Kulturní politika KSČ v 50. letech 20. století.....	47
6.1 Padesátá léta a kulturní politika v Československu	47
6.2 Padesátá léta a kulturní politika v okrese Náchod	52
7 Dobový tisk.....	72
7.1 Nová brázda	75
7.2 Plhovský textilák.....	77
Závěr	81
Seznam použitých zkratk	83
Seznam pramenů a literatury	85

Archivní prameny.....	85
Tištěné prameny	85
Odborné monografie	85
Odborné články	86
Internetové zdroje.....	87
Seznam tabulek	88
Seznam příloh.....	89

Úvod

Po pádu komunistického režimu v Československu v roce 1989, po uzavření jedné historické epochy českého národa, se mnozí historikové i další badatelé začali veřejně vyjadřovat k různým tématům doby minulé. Období padesátých let minulého století je dnes nejčastěji reflektováno jako období násilné kolektivizace zemědělství na venkově, vykonstruovaných politických procesů či represí spáchaných na představitelích demokratických politických proudů a katolických kněžích, ale nejen na nich. Do popředí zájmu se v současné době dostalo i téma kulturní politiky prosazované Komunistickou stranou Československa a jejího dopadu na jednotlivé oblasti umělecké tvorby. Ve většině případů je ovšem na téma kultury a kulturní politiky nahlíženo z pohledu centrálních orgánů komunistické strany. Na nižších úrovních stranické nomenklatury i státní správy dodnes zůstává řada bílých míst.

Předkládaná práce *Kulturní politika KSČ na Náchodsku v 50. letech 20. století* je zaměřena na problematiku kulturní politiky – jejího mechanismu, struktury a reálného fungování na správní úrovni náchodského okresu v letech 1950–1956. Hlavním cílem práce je postihnout systém, na jehož základě byla prosazována kulturní politika KSČ v okrese Náchod a zařadit ho do celostátního kontextu. Dílčí snahou práce je vymezit role, které zastával okresní a stranický aparát i konkrétní osoby v oblasti kultury a osvěty a postihnout činnost kulturně-osvětových zařízení, která vstupovala do přímého styku s obyvatelstvem. Nezbytnou součástí studie je i uvedení do problematiky, a to vymezením základních pojmů a nastíněním vývoje, který sledované době předcházel a ve kterém byla vytvořena základní struktura kulturně-politického systému po událostech února 1948. V práci se budu dále zabývat vybranými regionálními periodiky, která vycházela v okrese Náchod ve sledovaném období.

Teoretickým východiskem a základní metodou použitou pro vypracování předkládané práce je výzkum archivních pramenů dostupných ve Státním okresním archivu v Náchodě. Na základě archivních materiálů je sledované

období vymezeno lety 1950–1956 z toho důvodu, že po roce 1956 jsou dostupné archivní prameny nekompletní z hlediska chronologického i tematického. Druhým badatelským zdrojem práce je studium a komparace dostupné odborné literatury k danému tématu a oborových studií uveřejněných v odborných periodikách. Přehledu i analýze archivních pramenů a odborných literárních zdrojů je věnována první kapitola předkládané práce.

Nabízí se otázka, proč jsem si dané téma zvolila pro svou bakalářskou práci. K výběru tématu mě vedly dva hlavní důvody. Prvním z nich je osobní sounáležitost s regionem Náchodska, ve kterém v současné době žiji a snažím se poznávat jeho minulost hlouběji. Minulost nejen tu časově vzdálenou, ale i tu relativně nedávnou. Druhým a podstatnějším důvodem výběru je fakt, že téma kulturní politiky prosazované KSČ v Československé republice v 50. letech 20. století nebylo na okresní úrovni doposud podrobněji reflektováno. Danou problematikou ve vybraném okrese Náchod se do této doby nikdo nezabýval a práce je tedy první studií na zvolené téma.

Mojí snahou je zaplnit jedno z bílých míst historie náchodského okresu a ukázat, že přestože se zájem badatelů soustředí na problémy kolektivizace a politiky, je možné zabývat se i odrazem kulturní politiky na úrovni okresu a nejen na úrovni ústředních orgánů Komunistické strany Československa.

1 Přehled pramenů a literatury

1.1 Prameny

Předkládaná práce zkoumající kulturní politiku Komunistické strany Československa (KSČ) na Náchodsku v 50. letech 20. století je vystavěna na základě studia archivních pramenů dostupných ve Státním okresním archivu v Náchodě (SOkA Náchod). V archivu jsou k dispozici fondy okresních organizací komunistické strany: Okresního výboru KSČ (OV KSČ) v Náchodě a Okresního národního výboru (ONV) v Náchodě. Fond OV KSČ obsahuje zápisy z jednání předsednictva, pléna a zápisy z každoročně pořádaných okresních konferencí KSČ. K zápisům jsou připojeny členské referáty na aktuální témata a různé typy dalších příloh. Tyto záznamy mohou posloužit pro zmapování činnosti nejvyššího okresního stranického orgánu, avšak pro zkoumání kulturní politiky je v nich obsaženo minimum informací. V 50. letech byla pro okresní stranickou organizaci důležitější témata, která na schůzích její členové projednávali¹ a ze zápisů se o stavu a plánech v kulturní oblasti mnoho nedozvídáme. Procházením zápisů ze schůzí předsednictva a pléna okresního výboru je možné vysledovat např. personální změny v obsazování stranických funkcí, tedy i kulturních a osvětových funkcionářů např. kulturně-propagačního tajemníka OV KSČ, či stížnosti na špatný stav odběru stranického tisku v okrese. Spisového materiálu vzniklého z činnosti OV KSČ se dochovalo minimum, je torzovitý a kulturní sféry se týká jen marginálně.

Z hlediska zkoumané problematiky se informativně nosnějším ukázal fond ONV v Náchodě. V tomto fondu nalezneme mezi správními knihami zápisy z jednání rady a pléna ONV. Rada ONV se scházela jednou týdně a zápisy z jejího jednání jsou velmi obsáhlé. Nedílnou součástí těchto zápisů jsou mj. zprávy o činnostech jednotlivých referátů.² Vyjma zmíněných zápisů jsou ve fondu ONV Náchod

---

¹ Např. zakládání JZD, socializace vesnice, plnění plánů výroby v průmyslových závodech náchodského okresu apod.

² V roce 1950 spadala kulturní problematika ve struktuře ONV pod IV. referát školství, osvěty a tělovýchovy. Srov. Státní okresní archiv v Náchodě, fond ONV Náchod, inventární číslo 8, kniha 8, Návrh do rady ONV, Zápis ze schůze rady zatímního národního výboru v Náchodě dne 19. 1. 1950, s. 2.

obsaženy záznamy z jednání jednotlivých komisí národního výboru. Součástí fondu ONV je spisový materiál vzniklý z činnosti referátů, odborů a dalších organizačních složek ONV. Z kvantitativního hlediska je spisů k dispozici velké množství, problémem je však jejich torzovitost. I přesto tyto prameny poslouží badateli jako důležitý zdroj informací, na jehož základě lze do jisté míry rekonstruovat obraz kulturní politiky zkoumaného období na Náchodsku.

Mezi spisovým materiálem vztahujícím se ke kulturní a osvětové sféře dominují plány práce referátu (později odboru) školství, osvěty a tělovýchovy či plány práce osvětových zařízení (osvětových besed, lidových knihoven, muzeí apod.) sestavených na základě krajských plánů kulturně-osvětové činnosti, které se mezi dochovanými archiváliemi nacházejí také, i když nejsou dochovány v náchodském archivu kompletně. Dále je nutné se zmínit o přehledech přednášek, besed či filmů pořádaných jednotlivými osvětovými zařízeními v okrese, které si vedly přehledy o osvětové činnosti za jednotlivá kalendářní období. Zmíněné plány práce, směrnice nadřízených orgánů a výkazy o činnosti osvětových zařízení byly pro tuto práci informativně nejpřínosnější. Mezi spisy ONV dále nalezneme zprávy o kontrolách v kulturních zařízeních, o socialistických soutěžích pořádaných těmito institucemi či dokumenty vzniklé v souvislosti s přípravami oslav výročí jakým byl např. Svátek práce či oslavy spojené s Měsícem československo-sovětského přátelství. Zajímavým zdrojem informací je deník inspektora pro kulturu, ručně psaný, a tedy místy špatně čitelný, ve kterém jsou zaznamenány jeho osobní postřehy při kontrolách osvětových zařízení v obcích okresu z let 1955–1956. Přehled o zaměstnancích v kulturní sféře lze získat z osobních dotazníků dochovaných pro léta 1951–1955. Není v nich bohužel uvedeno, v jaké instituci a na jakém pracovním místě byla daná osoba zaměstnána.

Další prameny k tématu předkládané práce nalezneme ve Sbírce časopisů kompletující regionální periodika z let 1896–1971. Sbírka časopisů je dochovaná velmi kuse a u mnoha ročníků chybí několik čísel vydání a mnohdy fond obsahuje pouze jeden ročník časopisu. I přesto je sbírka důležitým pramenem o událostech

na Náchodsku nejen v 50. letech. Ve sbírce jsou k tomuto období uchovány okresní noviny a časopisy průmyslových závodů náchodského okresu. Ze závodních časopisů lze zmínit časopisy velkých podniků náchodského okresu: závodní časopis *Gumař* národního podniku Rubena a *Plhovský textilák* vydávaný textilním závodem Tepna Náchod. Z námi vytyčeného období máme k dispozici výtisky Plhovského textiláku z let 1954–1956, některá vydání se nedochovala. V roce 1950 začaly v Náchodě vycházet venkovské okresní noviny *Nová brázda* určené obsahem i výběrem témat zejména obyvatelům venkovských obcí. V archivu jsou dochována vydání *Nové brázdy* z roku 1950 a další výtisky z let 1952–1956. Některá čísla z jednotlivých ročníků *Nové brázdy* se v náchodském archivu nedochovala.

1.2 Literatura

Literatury věnující se tématu kulturní politiky prosazované KSČ v období jejího mocenského monopolu³ je v současné době poměrně mnoho i vzhledem k širokému a do jisté míry subjektivně chápanému pojmu kultura a kulturní politika. Pokud zúžíme záběr našeho zkoumání na 50. léta 20. století, obsah literárního fondu se nám upřesní.⁴ Je však nutné poznamenat, že stav bádání v této oblasti se v poslední době utěšeně rozvíjí a stále větší počet badatelů zkoumá problematiku kulturní politiky KSČ po únoru roku 1948. Historik Martin Franc pokládá kulturní politiku za jedno z nejpřitažlivějších témat období 50. let v Československu.⁵ V současné době existuje několik prací o kulturní politice, které ji zkoumají na nejvyšší stranické úrovni – tedy z hlediska vedoucích (ústředních), orgánů komunistické strany, státního aparátu a z pohledu nejvýznamnějších uměleckých svazů. Prozatím není dostupná žádná odborná literatura či studie zabývající se pouze kulturní politikou KSČ na úrovni krajů či na nižších stranických a správních úrovních, např. právě v dílčích okresech.⁶

---

³ Léta vlády Komunistické strany Československa jsou vymezena únorem 1948 a pádem režimu po tzv. sametové revoluci v listopadu 1989.

⁴ Pozornost badatelů se častěji upírá k vývoji kultury v 60. letech 20. století.

⁵ Martin FRANC, *Jakou kulturou se zabývá kulturní politika aneb Několik poznámek k příspěvku J. Knapika*, recenze, Kuděj 7, č. 1/2, 2005, s. 187.

⁶ Hierarchii systému a fungování těchto orgánů bude ještě v práci věnována pozornost.

Ke zkoumanému tématu z pohledu ústředních kulturně-politických činitelů v ČSR v 50. letech jsou pro badatele k dispozici kromě novodobých prací i publikace vydané před rokem 1989. K nim je nutné přistupovat analyticky a porovnávat je s novějšími studii, abychom správně zhodnotili zkrslení způsobená názorem autora, politickou situací v době vydání práce a dalšími faktory ovlivňujícími autorovu objektivitu. V roce 1981 vyšla publikace autora slovenského původu Ondřeje Grieše *60 rokov kultúrnej politiky KSČ*⁷ věnující se vývoji kulturní politiky KSČ na území Čech a Moravy, ale také Slovenska. Kniha je rozdělena na dvě části. V první bylo autorovým záměrem zprostředkovat čtenáři poznatky o teoretické základně, východiscích, historických souvislostech a přelomových událostech kulturní politiky KSČ. Druhou část knihy tvoří vybrané dokumenty kulturně-politického charakteru vzniklé z činnosti KSČ, které Grieš považoval za důležité ukázky vývoje koncepce kulturní politiky KSČ od vzniku strany do doby publikování studie.⁸ Další ze starších prací je studie⁹ Jany Neumannové uveřejněná v periodiku *Revue dějin socialismu*.

Jednou ze základních publikací pro zkoumání kultury a politiky v 50. letech 20. století je *Kultura a politika v Československu 1945–1956*¹⁰ od Alexeje Kusáka.¹¹ Záběr této práce je velmi široký. Autor se pokusil komplexně analyzovat vývoj politiky, kultury a proměn kulturní politiky v době od konce druhé světové války do roku 1956 v Československé republice. Velkou předností knihy je pokus o vyložení ideového pozadí formování československé kultury a jejích teoretických východisek. Pro pochopení specifického postavení kultury v české společnosti zašel Kusák ve svém výkladu až do 19. století, do období národního obrození. Kusákovo dílo lze považovat za první odborný pokus o podání syntetického obrazu o vývoji kultury v ČSR v období budování

---

⁷ Ondrej GRIEŠ, *60 rokov kultúrnej politiky KSČ*, Bratislava 1981.

⁸ *Tamtéž*, s. 6–7.

⁹ Jana NEUMANNOVÁ, *K pouónorovým proměnám kulturní politiky*, *Revue dějin socialismu* 8, č. 6, 1968, s. 817–843.

¹⁰ Alexej KUSÁK, *Kultura a politika v Československu 1945–1956*, Praha 1998.

¹¹ Alexej Kusák se narodil v roce 1929. Vystudoval estetiku a dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Po studiích působil v několika časopisech jako např.: *Kultura*, *Výtvarná práce*. V roce 1968 byl šéfredaktorem časopisu *Student* a zastával proreformní stanoviska. Po vpádu vojsk varšavské smlouvy do Československé republiky v srpnu 1968 emigroval do SRN, do Mnichova. Zpět do vlasti se vrátil po roce 1989 a žije střídavě v Praze a v Kolíně nad Rýnem.

komunistického systému a jeho následnému upevňování a korigování. Autorova snaha sklidila u odborné veřejnosti kromě pozitivních ohlasů i ohlasy negativní. Např. Karel Hrubý podrobil některé Kusákovy interpretace kritickému zhodnocení a došel k jejich odlišnému výkladu.¹²

Problematikou kulturní politiky v poúnorové republice, s důrazem na počáteční léta budování nového kulturně-politického systému prosazovaného komunistickou stranou a jeho institucionálního uchopení, se v současné době zabývá především Jiří Knapík.¹³ Knapík je autorem řady syntetických publikací i studií v odborných periodikách například v *Soudobých dějinách* či v *Kuději: časopisu pro kulturní dějiny*. Nejprve knižně vydal biografii¹⁴ o jednom z předních ideologů komunistické strany na přelomu čtyřicátých a padesátých let Gustavu Barešovi, který se aktivně podílel na utváření poúnorového systému kulturní politiky. Následně publikoval slovník,¹⁵ ve kterém se pokusil podat přehled pracovníků institucí podílejících se na utváření a fungování kulturní politiky v letech 1948–1953. Záběr výběru osobností ve slovníku je široký, ale při jejich volbě musela být z praktických důvodů uplatněna jistá výběrová kritéria.¹⁶ První Knapíkova syntetizující práce věnovaná problematice vývoje kulturní politiky nese název *Únor a kultura: Sovětizace československé kultury 1948–1950*¹⁷ a námi sledovaného období se dotýká na první pohled velmi okrajově. Opavský historik však nastiňuje směřování vývoje kulturní politiky i do následujících let. Hlavní pozornost byla ve studii věnována institucionálnímu zázemí kulturní sféry a vzájemným vztahům mezi institucemi, důsledkům komunistického únorového převratu v roce 1948 na kulturní sféru, počátkům budování nového systému kulturní politiky komunistickou stranou, periodizaci celého procesu a jeho mezníkům i personálním změnám, ke kterým muselo dojít po změně politického

---

¹² Karel HRUBÝ, *Kultura ve službě politiky. Sahají kořeny „pražského jara“ do počátků padesátých let?*, recenze, *Soudobé dějiny* (SD) 9, č. 3/4, 2002, s. 580–582.

¹³ Jiří Knapík momentálně působí jako vedoucí Ústavu historických věd na Slezské univerzitě v Opavě.

¹⁴ Jiří KNAPÍK, *Kdo spoutal naši kulturu: portrét stalinisty Gustava Bareše*, Přerov 2000.

¹⁵ TÝŽ, *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948-1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*, Praha 2002.

¹⁶ *Tamtéž*, s. 6–7.

¹⁷ TÝŽ, *Únor a kultura: Sovětizace československé kultury 1948–1950*, Praha 2004.

systemu. Slovy Petra Šámala kniha „představuje dosud nejucelenější zmapování kulturní politiky v období, kdy se v Československu formoval totalitní režim“.¹⁸ O dva roky později publikoval Knapík další syntetickou práci,¹⁹ která volně navazuje na výše zmíněnou knihu. V této publikaci se autor zabýval delším dějinným úsekem vývoje kulturní politiky, a to od únorového převratu v roce 1948 až do konce roku 1956. Knapík zde vymezil tři dílčí etapy systému kulturní politiky v jím sledovaném období, které jsou ohraničené tzv. ideovými revizemi kulturní politiky, tedy přehodnocením dosavadních představ režimu o fungování politiky a uplatnění ideologických hledisek v kulturní oblasti. V knize kladl důraz na vývoj a vztahy státních, stranických a svazových (popř. odborových) organizací podílejících se na formování kulturní politiky, ale také na osobnosti, které v rámci těchto uskupení působily a měly tedy vliv na oblast kulturní politiky prosazované komunistickou stranou. V přílohách knihy je připojena organizace či systematizace vybraných institucí činných v kulturní politice společně s jejich personálním obsazením.

Společně s Martinem Francem a dalšími odborníky spolupracoval Jiří Knapík na dvousvazkové encyklopedii,²⁰ která je unikátní studií kulturního dění a životního stylu v Československu v letech 1948–1967. V úvodní části autoři charakterizovali a časově vymezili sledované období, stručně objasnili systém řízení kulturního a společenského života. Od většiny encyklopedických knih se publikace liší tím, že za každým heslem jsou uvedeny prameny a literatura, na jejichž základě bylo dané heslo sestaveno. V tomto přehledu knižně vydaných děl Jiřího Knapíka byly vybrány ty, které pojednávají, či těsně souvisí, s námi sledovaným tématem kulturní politiky 50. let 20. století. Nejedná se o kompletní výčet autorovy bibliografie.²¹

---

¹⁸ Petr ŠÁMAL, *O kulturní politice komplexně a přehledně*, recenze, SD 11, č. 3, 2004, s. 143.

¹⁹ J. KNAPÍK, *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, Praha 2006.

²⁰ Jiří KNAPÍK – Martin FRANCO a kol., *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, Praha 2011, 2 svazky.

²¹ Kompletní přehled bibliografie Jiřího Knapíka je dostupný online z: <http://www.slu.cz/fpf/cz/ustav-historickyh-ved/lide/jiri-knapik>.

Zdrojem poznání kulturní politiky je literatura a oborové studie publikované v odborných periodikách, které jsou zaměřeny na konkrétní podoblasti umělecké sféry, tedy na literaturu, divadlo, výtvarné umění, film, rozhlas, hudbu atd. V těchto studiích je zkoumána nejen historie vývoje dané umělecké oblasti, ale také dopad kulturní politiky KSČ na ni. Některé oblasti kultury jsou badateli reflektovány intenzivněji, jiné na své zpracovatele stále čekají. Dalo by se říci, že se dosud největšímu zájmu odborníků těší sféra literární. Literárními historiky jsou reflektovány spisovatelské sjezdy a jejich dopad na literární tvorbu, institucionální uchopení literární oblasti, působení ideologie na práci spisovatelů, vytěšňování nepohodlných spisovatelů ze společnosti apod.²² I pro oblast divadelnictví po druhé světové válce existuje množství odborné literatury, kterou lze badatelsky využít.²³

Obraz kulturní politiky nám poskytuje také literatura biografického charakteru, která se zabývá působením významných činitelů politiky na poli kultury či na kulturní představitele na vrcholných politických postech. U tohoto typu literatury se setkáváme s autorským záměrem zprostředkovat kulturní politiku na základě rozboru jednání jejich vrcholných představitelů. Do vybrané literatury lze zahrnout již zmíněnou biografii o Gustavu Barešovi, dále životopisy Zdeňka Nejedlého,²⁴ Václava Kopeckého²⁵ či Vítězslava Nezvala.²⁶

---

²² Michal BAUER, *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*, Jinočany 2003.; TÝŽ, *Souvislosti labyrintu: kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století*, Praha 2009.; TÝŽ (ed.), *II. sjezd Svazu československých spisovatelů 22.–29. 4. 1956*, Praha 2011.; Pavel JANOUŠEK a kol., *Dějiny české literatury 1945–1989 II*, Praha 2007, 4 sv.; Milan JUNGSMANN, *Literárky – můj osud: kritické návraty ke kultuře 50. a 60. let s aktuálními reflexemi*, Brno 1999.

²³ Jindřich ČERNÝ, *Osudy českého divadla po druhé světové válce. Divadlo a společnost 1945–1955*, Praha 2007; TÝŽ, *Osudy českého divadla v roce 1957*, Divadelní revue (DR) 19, č. 3, 2008, s. 3–22.; TÝŽ, *Osudy českého divadla v roce 1958*, DR 20, č. 2, 2009, s. 42–62.; TÝŽ, *Osudy českého divadla v roce 1959*, DR 22, č. 1, 2011, s. 108–143.; Vladimír JUST, *Divadlo v totalitním systému. Příběh českého divadla (1945–1989) nejen v datech a souvislostech*, Praha 2010.; Jitka RAUCHOVÁ, *Spoutané divadlo: Jindřich Honzl, Jiří Frejka a Emil František Burian v systému kulturní politiky (1945–1959)*, České Budějovice 2011.

²⁴ František ČERVINKA, *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969.; Jiří KŘEŠŤAN, *Pojetí české otázky v díle Zdeňka Nejedlého*, Praha 1996.; TÝŽ, *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*, Praha 2012.; TÝŽ, „Poslední husita“ odchází. Zdeněk Nejedlý v osidlech kulturní politiky KSČ, SD 12, č. 1, 2005, s. 9–44.

²⁵ Jana PÁVOVÁ, *Demagog ve službách strany: Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*, Praha 2009.

Dále jsou k dispozici publikace shrnující obecný politický, ekonomický či společenský vývoj v Československé republice v období tzv. stalinismu, a protože problematiku kulturní politiky nelze vytrhnout z celkového kontextu doby, je i o ní v tomto typu literatury pojednáno. Zde je nutné zmínit výsledky práce předního českého odborníka na dějiny poválečného Československa Karla Kaplana. Kromě studie,²⁷ ve které se autor věnoval základní charakteristice utváření nového režimu v letech jeho tzv. zakladatelského období tj. 1948–1953, se Kaplan zabýval i proměnami jednotlivých sociálních vrstev tehdejší společnosti.²⁸ Kaplanův badatelský zájem se soustředil také na poznání struktury a fungování ústředního stranického aparátu.²⁹

Přestože odborné literatury k problematice kulturní politiky na celostátní úrovni je dostatek, dosud se nikdo nezabýval kulturní politikou KSČ na úrovni krajů nebo na nižší správní úrovni, tedy na úrovni okresů. Existují diplomové práce zabývající se např. problematikou kolektivizace ve vybraném okrese či vesnici nebo fungováním StB v rámci okresu, ale problémy jako např. způsob uplatňování generálních směrnic v oblasti kultury, fungování institucí ovlivňujících kulturní a osvětovou činnost na okresech, se prozatím badatelskému zájmu netěšily a jsme tedy odkázáni na analytické zpracování dostupných archivních pramenů. Alespoň matnou představu o kulturních institucích na Náchodsku v 50. letech si lze vytvořit z různých útlých brožur³⁰ vydaných při příležitostech výročí založení instituce apod. Několik zmínek ke zkoumané problematice lze dohledat i v publikaci o historii města Náchoda,³¹ ve které byl krátký úsek věnován

---

²⁶ Milan DRÁPALA, *Iluze jako osud. K vývoji politických postojů Vítězslava Nezvala*, SD 3, č. 2/3, 1996, s. 175–218.

²⁷ Karel KAPLAN, *Československo v letech 1948–1953, 2. část*, Praha 1991.

²⁸ TÝŽ, *Proměny české společnosti (1948–1960). Část první*. Praha 2007.; TÝŽ: *Proměny české společnosti (1948–1960). Část druhá. Venkov*, Praha 2012.

²⁹ TÝŽ, *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968*, Praha 1993.

³⁰ Erik BOUZA – Václav SÁDLO, *Divadelní tradice Náchoda: katalog výstavy pořádané u příležitosti 100. výročí otevření Národního divadla, 70. výročí otevření Městského divadla v Náchodě, 30 let činnosti Náchodského kulturního střediska*, Náchod 1983.; Jaroslav SUCHÝ – Miloš FENDRYCH, *100 let divadla na Plhově 1888–1988*, Náchod 1988.; Karel ŠAFÁŘ, *25 let náhodského kulturního střediska*, Náchod 1978.

³¹ Lydia BAŠTECKÁ – Ivana EBELOVÁ, *Náchod: [historie, kultura, lidé]*, Praha 2004.

dějinnému vývoji v letech 1948–1989. Sami autoři knihy ovšem toto období dějin města považují za nejproblematictější a nejhůře uchopitelné.³²

---

³² L. BAŠTECKÁ – I. EBELOVÁ, *Náchod...*, s. 277.

2 Definice pojmů

V rámci analýzy kulturní politiky je nezbytné vymezit základní pojmy, které jsou v práci popisovány a komparovány. Diverzita definic dílčích pojmů v pracích různých autorů je jednou z možných příčin, proč stále neexistují regionálně pojaté studie kulturní politiky KSČ. Přestože v posledních dvaceti letech dochází k průběžnému definování a redefinování zkoumaných pojmů, je pro účely a cíle této práce nezbytně nutné představit základní definice pojmů, které se v textu objevují.

2.1 Kultura

Kultura se organicky vyvíjí od počátku existence lidského rodu jako inteligentní rasy. Nelze stanovit exaktní hranici, která by definovala, co za kulturu považovat lze, a co již ne. Z etymologického hlediska označuje latinské slovo *cultura* (od slovesa *culto*, *colere*) proces pěstování, obecněji zemědělství (*agri cultura*). Původní význam pojmu byl sice spojen se zemědělskou činností, ale postupným vývojem se od svého prvotního významu odklonil a začal obecně označovat vše, o co je potřeba pečovat, co je třeba kultivovat. S poněkud odlišným náhledem na pojem kultura přišli v minulosti někteří filozofové. Ve filozofickém pojetí světa je kultura protikladem přírody a znamená tedy vše, co není přirozené, ale je naučené a vytvořené člověkem.

Definice a koncepčních pojetí kultury existuje v současné době velké množství. V průběhu staletí je formulovali myslitelé, filozofové a další vědci inklinující ke společenským vědám. Dnes aktuální a obecně platné vysvětlení pojmu kultura nám nabízí Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu známá pod zkratkou (UNESCO). Zmíněná organizace definovala kulturu následovně: „Kultura musí být považována za soubor distinktivních duchovních a hmotných, intelektuálních i citových rysů, které charakterizují společnost nebo společenskou skupinu, kultura zahrnuje vedle umění a písemnictví také způsoby života, způsoby soužití, hodnotové systémy, tradice a přesvědčení“.³³ Z této definice je zřejmé, že

---

³³ UNESCO, *Všeobecná deklarace UNESCO o kulturní diversitě*, nečíslováno, dostupné online (<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/>)

pod pojem kultura lze zahrnout mnohé lidské činnosti, hmotné i nehmotné výsledky tvůrčího lidského ducha, vědu atd. Jedním z výrazných projevů duchovní kultury je umění a umělecká tvorba, která je důležitým nástrojem socializace člověka.

Dalším vysvětlením zkoumaného pojmu je poněkud užší pojetí kultury, které v povědomí širší veřejnosti dnes převládá. Jedná se o tzv. středostavovské pojetí kultury. Tímto uchopením sledovaného pojmu se v 19. století chtěla měšťanská společenská vrstva vymezit od zbývající části společnosti. V tomto pojetí je kultura chápána jako „*souhrn literatury a nejrůznějších múzických a výtvarných uměleckých oblastí (divadlo, film, hudba, malířství, sochařství atd.)*“.³⁴ S tímto pojetím kultury v užším slova smyslu se ztotožňuje většina dnešní společnosti. Za minulého režimu byla role a funkce kultury chápána odlišným způsobem.

Po celé námi sledované období v 50. letech 20. století vycházel charakter a také společenská role kultury v Československé republice z teorie marxismu-leninismu. Ideologické základy sovětského, a tedy i československého, nazírání na kulturu vycházely z postulátů stanovených hlavním sovětským ideologem A. Ždanovem, který rozvíjel myšlenky V. I. Lenina a samozřejmě také J. V. Stalina. Za stěžejní rys, který určoval v poúnorové republice charakter socialistické kultury v širším slova smyslu, lze považovat její náplň, která byla podřízena komunistické ideologii. Kultura se dle sovětského vzoru stala nástrojem propagandy a měla jako tento nástroj pomoci prosadit prioritní úkoly režimu v lidově-demokratické republice. Na tomto místě je důležité podotknout, že v rámci teorie základny a nadstavby byla kultura vnímána komunistickým režimem jako „nadstavba“ ekonomické základny státu – tedy něco, co spotřebovává finanční zdroje vydobyté ve výtěžných odvětvích národního hospodářství. Z tohoto tvrzení je možné vyvodit, že sféra kultury nebyla pro režim prioritní. I přesto jí byla oblast umění a kultury využívána jako prostředek pro uskutečnění tzv. kulturní revoluce, která byla důležitou součástí širšího pojmu

---

declaration_cultural_diversity_cs.pdf), [citováno k 4. 4. 2015].

³⁴ Tomáš RATAJ, *Mezi Zibřtem a Geertzem. Úvaha o předmětu kulturních dějin*, Kuděj 7, č.1/2, 2005, s. 147.

celkové „přestavby společnosti“. Cílem zmíněné kulturní revoluce bylo ideologické ovlivnění a převýchova myšlení lidí tím „správným směrem“, v duchu komunistické ideologie. Tedy tak, aby marxismus-leninismus ovlivnil a inspiroval veškerou činnost obyvatel Československa.³⁵

Výše zmíněné obecně platné prvky socialistické kultury se projevily a byly platné i v námi sledovaném okrese a období. Lze tvrdit, že kultura a umělecká tvorba byly v oblasti náchodského okresu vnímány jako druhořadé, protože okresní orgány moci se věnovaly nejvíce záležitostem zemědělské a hospodářské politiky. Avšak i na okrese byla přítomna snaha strany o „převýchovu člověka“ s využitím prostředků, které kultura a umění nabízí. Tato výchova „nového člověka“ v duchu proletářského internacionalismu a socialistického vlastenectví byla zdůrazňována jako hlavní kulturně-politický úkol na *I. Okresní konferenci kulturních pracovníků v Náchodě* v roce 1956.³⁶ Dalším aspektem, který lze vyvodit s platností nejen pro náchodský okres, byla proměna některých funkcí kultury.³⁷ Řídícími orgány kultury byla potlačována její zábavní funkce, kterou si režim spojoval s úpadkovou kapitalistickou kulturou předchozího období. Naopak byla zdůrazňována funkce výchovná a vzdělávací, dobovým termínem *osvětová*. Tato „osvětovost“ kulturní činnosti je dobře patrná v okresních (i krajských) plánech kulturně-osvětové činnosti, o kterých bude více pojednáno v další části práce. V těchto plánech byl kladen důraz na zemědělskou propagaci, která měla výrazně dopomoci k prosazení socialismu na vesnici. Se slovním spojením *socialismus na vesnici* se v archivních materiálech i regionálním dobovém tisku setkáme velmi často. Prosazení myšlenek socialismu na venkově byl jeden z předních úkolů, který měly okresní komunistické orgány plnit a k tomu využívaly jako pomocného prvku právě kulturní činnost. Na základě role, kterou přisoudil komunistický režim a jeho ideologie kultuře je v rámci zkoumané problematiky vhodnější hovořit o kulturně-osvětové činnosti či pouze

---

³⁵ Miloslav CHLUPÁČ, *Aspekty teorie propagandy*, Praha 1974, s. 19.

³⁶ Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1786, karton 436, Okresní konference kulturních pracovníků v Náchodě 1956, These z referátu na aktivu kulturně-osvětových pracovníků – komunistů.

³⁷ Kultura ve společnosti plní několik funkcí. Jmenujme alespoň dvě nejdůležitější: funkce integrační (pomáhá při výchově a vzdělání společnosti) a funkce sociální (pomáhá se začleněním a identifikací jedince ve společnosti).

o činnosti osvětové. O umělecké tvorbě se okresní organizace v pramenech nezmiňují.

Posledním, avšak neméně důležitým, rysem československé kultury v době komunistického režimu, byla její mezinárodní izolace. Kulturní tvorba byla ochuzena o podstatnou část zahraničních podnětů. Umělci mohli hledat inspiraci v zemích s lidově-demokratickým zřízením. Západní umělecké vlivy byly v počátcích formování režimu potlačovány a kulturní komunikace se západem na dlouhou dobu přerušena nebo alespoň omezena. Blízkost polských hranic s okresním městem Náchodem napomáhala kulturní výměně alespoň s lidově-demokratickým Polskem. I tyto kontakty však byly omezené a musely být přednostně schváleny krajskými orgány. Jednalo se zejména o krátkodobé návštěvy polských mládežnických souborů v Náchodě a těch náchodských v pohraničních polských městech.³⁸

2.2 Kulturní politika

Dalším aspektem, který je nutné v rámci této práce vymezit, je pojem kulturní politika. Pro toto slovní spojení dosud nebyla ustálena obecně platná definice. Při hledání jeho významu se musíme soustředit na výklad pojmu u autorů zkoumajících vzájemný vztah kultury a politiky a u historiků zabývajících se kulturní politikou ve sledovaném období. Samotný pojem kulturní politika vznikl doslovným překladem anglického termínu *culture policy* a lze ho obecně vyložit jako státní zásahy a regulace v oblasti kultury.³⁹ Kulturní politika by měla vymezovat vztahy a hlavní cíle v kulturní tvorbě, sloužit jako vodítko pro přerozdělování prostředků samosprávným orgánům a jednotlivým institucím. Role současné kulturní politiky prosazované Ministerstvem kultury České republiky byla popsána v Návrhu státní kulturní politiky na léta 2009–2014, ve kterém je tato role definována následovně: „*Státní kulturní politika navrhuje soubor takových opatření, jejichž realizace pomůže překonat letité nahlížení na kulturu jakožto v lepším případě „způsob vyžití pro volný čas“, v horším případě*

---

³⁸ Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1819, kart. 443, Kulturní styky se zahraničím – Polsko 1956.

³⁹ Karel ŽALOUDEK, *Encyklopedie politiky*, 2. vyd., Praha 1999, s. 221.

*(post)komunistické pojetí jako „nadstavbu“ tj. cosi, co spotřebovává zdroje vytvořené v produktivnějších sektorech“.*⁴⁰ Z tohoto postoje je zřejmé negativní vymezení současné politiky proti kulturní politice prosazované státem a stranou v období komunistické diktatury. Dle Josefa Žáka je pojem kulturní politika chápán dnes velmi vágně v důsledku diskreditace a devalvace tohoto termínu v době jeho ideologického regulativního uplatňování. Žák v diskusním příspěvku na konferenci věnované proměnám evropských kulturních politik nabídl své vysvětlení zkoumaného termínu. Kulturní politiku chápe v široce pojaté definici jako soustředěné působení politických činitelů na podmínky kultury a jejich prostřednictvím na kulturu.⁴¹

Z historiků zabývajících se postavením kultury v rámci politického systému 50. let 20. století nabízí nejnovější úhel pohledu Jiří Knapík, který téma kulturní politiky vymezil jako: *„soubor politických zásahů do fungování kulturních institucí, vytváření podmínek pro umělecky tvůrčí činnost i chování společnosti, odpovídající charakteru určitého politického systému“.*⁴² Dále autor poznamenal, že o vymezení tohoto tématu lze vést další debatu a doplnil svou definici bližším vymezením zkoumané problematiky. Knapík se ve svém výzkumu zabýval především institucionálním rámcem kulturní politiky, snažil se postihnout reálný vliv ústředních orgánů strany, státního aparátu a uměleckých svazů, vytvářejících systém komunistické kulturní politiky, na společnost a vzájemné vazby těchto orgánů. Svůj badatelský zájem soustředil i na poznání aktérů komunistické kulturní politiky. Poúnorovou kulturní politiku Knapík rozdělil na pozitivní a negativní. Pozitivní definoval jako veškerou činnost komunistické strany, která vedla k budování chtěného modelu socialisticky chápané kultury, dále jako *„soubor kulturních hodnot a idejí“* a úkony, které vedly k vytvoření a udržení akceschopnosti celého systému. Naopak negativní kulturní politika pro něj

---

⁴⁰ Ministerstvo kultury ČR, *Návrh státní kulturní politiky na roky 2009–2014*, s. 9, dostupné online (<http://www.mkcr.cz/assets/kulturni-politika/kulturni-politika-fresh.pdf>), [citováno k 4. 4. 2015].

⁴¹ Josef ŽÁK, *K pojetí kulturní politiky*, s. 15, dostupné online ([www:<host.divadlo.cz/box/doc/Kulturni_politika/promeny.rtf >](http://www.host.divadlo.cz/box/doc/Kulturni_politika/promeny.rtf)), [citováno k 4. 4. 2015].

⁴² J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 7–8.

představovala soubor osobností, hodnot a idejí, který neměl být nadále součástí socialistické kultury.⁴³

Alexej Kusák se pokusil interpretovat kulturu v závislosti ideologie na politice a postihnout hlavní rysy vývoje postavení kultury ve společnosti. U Kusáka se neseťkáme s vymezením kulturní politiky, nevíme přesně, co pod tímto pojmem rozumí a jak široce ho chápe. Spíše se z jeho práce dozvídáme, jak na kulturní politiku nahlíželi vybraní teoretikové marxismu-leninismu, levicově orientovaní umělci a jakými disponovala prostředky v poúnorové republice. Na rozdíl od Knapíka nahlížel na kulturní politiku jako na vztah komunistického režimu k umění a jeho představitelům. Přesto je možné říci, že pojem kulturní politika KSČ pro Kusáka znamenal více, než jen vztah režimu ke kulturní elitě. Představovala pro něj jakoukoli politickou činnost, jejímž smyslem bylo organizovat celou kulturní sféru, naplnit ji komunistickou ideologií, plně propojit kulturu s kolektivním životem a tím přetvořit vědomí lidí v tomto duchu. Kulturní politika usilovala o zavedení nového systému kultury a „nové“ kultury samé. Tato linie politiky musela vytvářet jednoduché koncepty, díky kterým bylo možné bez větších problémů kontrolovat a ovládat oblast kultury dle aktuálních politických potřeb.⁴⁴

Další objasnění zkoumaného pojmu nalezneme v práci Ondřeje Grieše. Jeho pojetí je v kontextu současného stavu bádání neobjektivní a poplatné době vzniku. Avšak i Griešův úhel pohledu a názory odhalují základní stranické principy řízení kulturní politiky komunistickou stranou. Kulturní politiku Grieš definoval jako „*souhrn ideových metod a politických principů, prostředků, forem a metod práce, uplatňovaných při zabezpečování vedoucí úlohy dělnické třídy (...) v celé sféře kultury*“.⁴⁵ Společně se stranickou propagandou a ideologickou prací byla kulturní politika podstatným faktorem uskutečňování kulturní revoluce, jejím posláním bylo „*usměrňovat rozvoj kultury tak, aby svými specifickými prostředky*

---

⁴³ Blíže: J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 8–9.

⁴⁴ A. KUSÁK, *Kultura a politika...*, s. 100, 229–230.

⁴⁵ O. GRIEŠ, *60 rokov...*, s. 10.

cílevědomě přispívala k přetváření lidského vědomí.⁴⁶ Kultura měla posloužit jako prostředek pro udržení moci, k čemuž bylo nutné pozměnit lidské vnímání a kultura se v tomto ohledu stala nástrojem tohoto „přetváření“.

Kulturní politika KSČ se měnila dle politické situace v republice, byla ovlivňována i mezinárodním děním. Jejím základním a neměnným cílem bylo dosažení toho, aby teorie marxismu-leninismu ovlivnila a inspirovala veškerou činnost obyvatel Československa, a aby se stala jejich světovým názorem. Lze postihnout několik základních principů, které tvořily pomyslnou páteř kulturní politiky KSČ po celé období jejího mocenského monopolu. Jedná se o následující principy:

1. Stranickost – základem tohoto principu je uplatňování leninské teorie dvou kultur: kultury buržoazní a kultury proletářské.
2. Ideovost – důsledné uplatňování dělnické ideologie v umělecké sféře s cílem upevňovat komunistický světonázor mezi obyvatelstvem. Veškerá inspirace umělců pro jejich tvorbu by měla pocházet z prostředí dělnické třídy.
3. Lidovost – snaha, aby kultura (i umění) byla srozumitelná pro nejširší vrstvy obyvatelstva. Prostřednictvím srozumitelné kultury mělo docházet ke změně myšlení i chování lidí.
4. Demokratizace kultury – program KSČ, jehož hlavním smyslem bylo šíření kulturních statků mezi široké vrstvy pracujícího lidu pod heslem „kultura lidu“. Mezi lid byly masově distribuovány kulturní hodnoty, které odpovídaly třídním kritériím a ideologickému klíči.
5. Socialistický realismus⁴⁷ – jediná povolená umělecká metoda uplatňovaná ve všech uměleckých oborech.

---

⁴⁶ O. GRIEŠ, *60 rokov...*, s. 11.

⁴⁷ Socialistický realismus představoval umělecký směr, koncepci a tvůrčí metodu, která vznikla v Sovětském svazu a byla jím prosazovaná jako jediný povolený umělecký směr v zemích sovětského bloku. Představoval snahu o vytvoření „nové“ literatury a umění, která měla stát na základech ideologie marxismu-leninismu a socialistického vnímání světa a člověka. Z uměleckého hlediska tzv. sověla navazovala na realismus 19. století, který naplňovala novodobým obsahem. Pojetí socialistického realismu se lišilo nejen v uměleckých oborech, ale také u samotných teoretiků.

Výše uvedené principy tvořily teoretický základ kulturní politiky komunistické strany. Jejich zavádění do praxe vypadalo od proklamovaných ideálů poněkud odlišně. Zejména u čtvrtého bodu demokratizace kultury narážíme na jistý paradox. Záměrem vládnoucí strany byla distribuce kulturních statků pokud možno co největšímu počtu obyvatel, aby tím strana ukázala, že zpřístupňuje kulturu všem společenským vrstvám, a že již kultura a umění není výhradním právem „buržoazního měšťanstva“. Na druhou stranu bylo mezi obyvatelstvo povoleno šíření jen těch kulturních hodnot, které byly v souladu s aktuální linií kulturní politiky a měly na obyvatelstvo působit především propagandisticky. Propaganda se také stala jedním z hlavních aspektů kulturní politiky komunistické strany. Dalším typickým znakem kulturní politiky KSČ byla snaha kontrolovat společnost i jednotlivce v každém okamžiku života, a i proto bylo propagováno kolektivní čtení, masové předčítání vybraných knih apod.⁴⁸

---

⁴⁸ Srov. Petr ŠÁMAL, *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamu zakázaných knih)*, Praha 2009, s. 10–11.

3 Náchodsko

Označením *Náchodsko* budeme pro potřeby této práce nazývat území politického okresu Náchod v jeho územním rozsahu ve sledovaném období 50. let 20. století. Politický okres Náchod se rozkládal v oblasti severovýchodních Čech při česko-polských hranicích. Na severu sousedil s okresem Trutnov, na jihu s okresy Hradec Králové a Rychnov nad Kněžnou. Správním centrem a největším městem okresu bylo město Náchod ležící ve výšce 346 metrů nad mořem v údolí řeky Metuje. Náchod je dodnes pro svou polohu nazýván „bránou do Čech“. Dle statistických údajů platných ke dni 31. 12. 2011 byl, dnes již zrušený, okres Náchod,⁴⁹ nejmenší okres v Královéhradeckém kraji s rozlohou 852 km², který byl však v kraji druhým nejhustěji zalidněným a to s počtem 132 obyvatel/km².⁵⁰ Přestože v rámci reformy veřejné správy byly s platností od 1. 1. 2003 zrušeny okresní úřady, okresní územní členění zůstalo nadále platné pro některé správní oblasti např. pro policii, záchranné složky státu či finanční úřady. Pravomoci a agenda bývalých okresních úřadů přešla na příslušné obce s rozšířenou působností.

Z přírodního hlediska má sledovaný okres podhorský charakter – rozkládá se zde okrajová část pohorí Krkonoše, Orlických hor a Broumovské vrchoviny. Zmíněná pohorí a vrchovina jsou častým cílem návštěvníků v regionu Náchodsko pro své unikátní přírodní útvary, jakými jsou např. Teplicko-Adršpašské pískovcové skály, Broumovské stěny, stolová hora Ostaš či Kočičí skály. V okrese nalezneme kromě přírodních krás i řadu kulturních památek. V rámci zkoumání kulturní politiky KSČ na Náchodsku je významný odkaz Boženy Němcové, která byla

---

⁴⁹ Územní rozsah a správní obvod okresu Náchod byl dán zákonem č. 147/2000 Sb., o okresních úřadech, ze dne 12. 6. 2000. Tento zákon byl zrušen dne 1. 1. 2003, kdy nabyl platnosti zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů. V zákoně č. 147/2000 Sb. jsou uvedena sídla a správní obvody okresních úřadů platných ke dni voleb do zastupitelstev krajů v roce 2000. Znění zákona, ve kterém jsou vypsány obce náchodského okresu, je dostupné online z: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb00147&cd=76&typ=r>.

⁵⁰ Charakteristika okresu Náchod, *Český statistický úřad*, dostupné online (https://www.czso.cz/csu/xh/charakteristika_okresu_nachod), [citováno k 4. 4. 2015].

vnímána jako nejlepší česká spisovatelka,⁵¹ a hronovského rodáka Aloise Jiráska, s jehož jménem je spojen již tradiční festival amatérského divadla Jiráskův Hronov.

3.1 Vývoj náchodského okresu od jeho vzniku do roku 1948

Historie okresu Náchod sahá do poloviny 19. století, kdy byly v roce 1850 v Čechách ustanoveny okresy, členěné na okresy soudní a politické.⁵² V Náchodě byl ustaven okres soudní, který tehdy náležel spolu se soudními okresy Dobruška, Nové Město nad Metují a od roku 1858 i Opočno pod politický okres Nové Město nad Metují. Z politického okresu Nové Město nad Metují se v roce 1899 vyčlenil samostatný politický okres Náchod, pod který spadaly soudní okresy Česká Skalice (okresní soud v České Skalici byl zřízen v roce 1876) a Náchod. Okresní úřad v Náchodě zahájil svou činnost 1. 10. 1899. Stav nastolený v tomto roce vydržel s nepatrnými územními změnami až do roku 1938. V září 1938 došlo na základě mnichovských dohod k odtržení tzv. německých okresů Broumov a Teplice nad Metují od Československé republiky. Oba okresy byly připojeny k německé Říšské župě Sudety. V důsledku odtržení jmenovaných okresů se k okresu Náchod připojily soudní okresy Police nad Metují a Úpice.⁵³ Náchodský okres se znovu územně rozrostl v roce 1942, kdy byl zrušen novoměstský politický okres a byl přičleněn k okresu Náchod. Po roce 1945 byly obnoveny politické okresy Broumov, Police nad Metují i Nové Město nad Metují. V nedaleké Jaroměři vznikl nový politický okres zřízením okresního národního výboru.

Náchodský okres byl podle dekretu prezidenta republiky č. 121/1945 Sb. ze dne 27. 10. 1945 obnoven ve své podobě platné k 30. 9. 1938 s celkovou rozlohou 232,33 km² a s 53 581 obyvateli.⁵⁴ Ve dvou soudních okresech (Náchod a Česká

---

⁵¹ Ludvík MÜHLSTEIN, *Náchodsko*, Praha 1975, s. 35.

⁵² Soudní okresy bylo označení pro územní obvody pod správou okresních soudů. Okresy politické bylo označení pro územní obvody pod správou okresních hejtmanství, od roku 1919 pod správou okresních správ politických, od roku 1928 okresních úřadů a od roku 1945 pod správou okresních národních výborů.

⁵³ Soudní okresy Police nad Metují a Úpice byly původně součástí trutnovského okresu.

⁵⁴ Srov. SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inventář fondu, Náchod 2011, svazek 1, s. 2.

Skalice) se vyskytovalo celkem 61 správních obcí.⁵⁵ Činnost okresního úřadu po válce obnovena nebyla. V Náchodě vznikl nový okresní národní výbor, který svou činnost zahájil 6. 5. 1945. Od roku 1947 probíhaly v náchodském okrese snahy o slučování obcí do větších městských samospráv, především z hospodářských důvodů.

3.2 Vývoj okresu Náchod po roce 1948 do roku 1960

V roce 1949 došlo na celostátní úrovni ke správní reformě.⁵⁶ Náchodský okres byl podřízen vyššímu správnímu celku – nově ustanovenému Hradeckému kraji. Několik obcí okresu Náchod připadlo sousedním okresům, čímž došlo k jeho územnímu zmenšení. Nová rozloha okresu představovala 225,99 km². Počet obyvatel nově vymezeného okresu dosahoval počtu 50 518 osob a nacházelo se v něm 60 správních obcí.⁵⁷ V letech 1949–1950 poklesl počet správních obcí v okrese. Tento jev byl způsoben slučováním obcí do velkých městských samospráv. V roce 1952 se počet správních obcí ustálil na 46, následující rok počet o jednu jednotku poklesl.⁵⁸ Tedy od roku 1953 byl okres Náchod tvořen 45 správními obcemi.

Vládním nařízením ze dne 9. 4. 1960 o územním členění státu (zákon č. 36/1960 Sb.) došlo ke změně územní správy v Československé republice. Na základě tohoto nařízení byl zrušen broumovský okres a dále také okresy Jaroměř a Dobruška. Společně se třetinou bývalého soudního okresu Nové Město nad Metují byly správní obce okresů Broumov a Jaroměř přiřčleněny do nového politického okresu Náchod s celkovou rozlohou 861 km², 114 274 obyvateli a s 84 správními obcemi, z nich mělo osm statut města.⁵⁹ Nově vytvořený okres Náchod se stal administrativní součástí Východočeského kraje. V rámci kraje se okres Náchod zařadil k okresům s menší rozlohou, ale s vyšší hustotou obyvatel.⁶⁰

⁵⁵ Srov. SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inventář fondu, Náchod 2011, svazek 1, s. 2.

⁵⁶ Zákon č. 3 Sb. – vládní nařízení z 18. 1. 1949 o územní organizaci okresů v českých zemích.

⁵⁷ Srov. SOKA Náchod, f. ONV KSČ Náchod, inventář fondu, Náchod 2011, sv. 1, s. 1.

⁵⁸ Srov. *Tamtéž*.

⁵⁹ Erik BOUZA – Miroslava MORAVCOVÁ – Věra VAŇKOVÁ, *Okresní archiv v Náchodě: průvodce po archívních fondech a sbírkách*, Hradec Králové 1973, s. 174.

⁶⁰ Stejnou pozici v pořadí okresů dle rozlohy a hustoty zalidnění zaujímá okres v kraji i v současnosti.

Územně organizační stav se prakticky ustálil na dobu dalších 30 let. Město Náchod se v roce 1960 stalo správním centrem nejen Náchodska, ale také Broumovska, Novoměstska a Jaroměřska. Město se stalo sídlem důležitých institucí nového okresu: sekretariátu okresního výboru KSČ, okresního národního výboru, státní bezpečnosti, vojenské správy, zemědělské správy, ale také společenských a kulturních institucí.

3.3 Charakteristika náchodského okresu v 50. letech 20. století

Rozsah a struktura náchodského okresu byla upravena zákonem č. 3 Sb. z roku 1949. Tím byl okres Náchod podřízen územně, ale i organizačně, Krajskému národnímu výboru v Hradci Králové. V průběhu 50. let docházelo v rámci okresu ke slučování správních obcí do větších samosprávných celků, tím klesal jejich počet a v roce 1953 se v okrese nalézalo celkem 45 správních celků. Byly zde čtyři obce se statutem města: Náchod, Červený Kostelec, Česká Skalice a Hronov. Centrem okresu bylo město Náchod, ve kterém sídlily nejdůležitější orgány stranické a státní správy, soud, společenské a kulturní instituce a v neposlední řadě také průmyslové závody, které měly své pobočky v okolních městech a dalších obcích okresu.

Z hlediska nerostného bohatství byl okres Náchod chudý. Převažovala zemědělská výroba, která byla od roku 1949 plánovitě přeměňována na zemědělskou velkovýrobu zakládáním jednotných zemědělských družstev (JZD). První zemědělské družstvo na Náchodsku vzniklo v roce 1951 v obci Lipí u Náchoda. V okresním městě Náchodě bylo JZD vytvořeno až v roce 1959. S rozrůstající se průmyslovou výrobou se pozměnil i charakter okresu. Ještě v roce 1955 byl náchodský okres v rámci Československé republiky řazen mezi okresy zemědělské, ale již v roce 1960 byl uveden mezi okresy, ve kterých nad zemědělstvím převažovala průmyslová výroba.⁶¹

---

⁶¹ E. BOUZA – M. MORAVCOVÁ – V. VAŇKOVÁ, *Okresní archiv...*, s. 174.

Na Náchodsku bylo po roce 1948 rozvíjeno tradiční odvětví textilního průmyslu zastoupeného státními podnikovými závody, jako např. Tepna, bavlnářské závody, n.p., Náchod a Tiba. Dlouholetou tradicí se v Náchodě pyšnila také výroba gumárenská, reprezentovaná podnikem Rubena Náchod. V roce 1953 došlo ke sloučení některých gumárenských podniků v kraji a vznikla výrobně hospodářská jednotka České závody gumárenské Náchod. Ve sledovaných 50. letech docházelo dále mj. k rozvoji strojírenského a elektrotechnického průmyslu. V Náchodě sídlil podnik MEZ, v Červeném Kostelci Kovotex a v Hronově ČKD. Z podniků zaměřených na potravinářský průmysl byl v dané době nejvýznamnější náchodský pivovar, který byl po druhé světové válce zestátněn (stejně jako ostatní podniky s více jak 50 zaměstnanci) a v roce 1961 se stal součástí Východočeských pivovarů v Hradci Králové.

Ani Náchodsku se v 50. letech nevyhnuly politické procesy charakteristické pro tuto dobu. Za největší náchodský „monstrproces“ lze považovat případ nazvaný „Náchodské Babice“. V tomto procesu byli ve dnech 26. a 27. 1. 1952 v Městském divadle v Náchodě vyneseny čtyři rozsudky smrti nad obyvateli obce Litoboř, kteří se údajně účastnili postřelení komunistického funkcionáře. Vykonány byly tři rozsudky. Celá akce byla nejspíše zástěrkou pro likvidaci odporu zemědělců proti zakládání JZD. Ještě před tímto procesem byl postižen advokát JUDr. Jaroslav Jeništa, kterému byla nejdříve zakázána jeho právníká činnost a později byl odsouzen k šestnácti letům vězení „pro zločin velezrady“.⁶²

---

⁶² L. BAŠTECKÁ – I. EBELOVÁ, *Náchod...*, s. 255. Blíže k politickým procesům, které postihly obyvatele náchodského okresu: Věra SZATHMÁRYOVÁ-VLČKOVÁ, *Horizonty (ne)svobody: političtí vězni okresu Náchod v letech 1948–1989*, Náchod 2000.

4 Budování systému kulturní politiky v letech 1948–1950

Přestože se práce primárně zaměřuje na téma kulturní politiky prosazované komunistickou stranou v 50. letech, je nezbytné nastínit vývoj, který této době předcházel. Zlomovým okamžikem se stal nástup komunistů k moci v únoru 1948. V poválečných letech 1945–1948 využívala komunistická strana kulturu a její představitele jako politické nástroje, které by jim, zejména za přispění propagandy, dopomohly k mocenskému převratu. Za tzv. třetí republiky⁶³ se projevil zdánlivý liberalismus komunistické kulturní politiky. Na jednu stranu byly vyzdvihovány vybrané národní tradice (např. slovanství, husitství, národní obrození), ale souběžně se komunisté hlásili i k odkazu první republiky, což by bylo po únoru 1948 nemyslitelné.⁶⁴ Právě po přijetí demise nekomunistických ministrů prezidentem Edvardem Benešem 25. 2. 1948 se zmíněný „liberalismus“ v kultuře změnil. Kultura formovaná v předcházejícím období byla odsouzena a označena za úpadkovou. Nově začala být uplatňována pravidla tvorby připravená stranickými ideology a funkcionáři např. Václavem Kopeckým či Zdeňkem Nejedlým. Umělecká inteligence, a nejen ona, byla podrobena tvrdým prověrkám a represím.⁶⁵

4.1 Změna systému po únoru 1948

Ve všech oblastech veřejného života, a tedy i v oblasti kulturní, sehrály po únoru 1948 důležitou roli revoluční akční výbory Národní fronty (NF), které vznikaly po 26. 2. ve všech svazech, organizacích a podnicích v republice. Jejich zakládání podnítil již 21. 2. 1948 Klement Gottwald. O dva dny poté byl ustanoven Ústřední akční výbor Národní fronty (ÚAV NF), při kterém na počátku března vznikla Kulturní komise, v jejímž čele zasedl Jan Drda. Stěžejním úkolem akčních výborů bylo pročistit všechny oblasti veřejného života od „nepohodlných“ osob, které byly na základě rozhodnutí akčních výborů NF propuštěny ze zaměstnání. Umělci byli vyloučeni z uměleckých syndikátů nebo potrestáni důtkami, snížením platu apod. Tím si nový režim zajistil kontrolu nad kulturními institucemi. Zpočátku se

---

⁶³ Třetí republikou označujeme státní útvar, který na československém území existoval od konce druhé světové války v roce 1945 do únorového převratu v roce 1948.

⁶⁴ A. KUSÁK, *Kultura a politika...*, s. 144–145.

⁶⁵ M. DRÁPALA, *Iluze jako osud...*, SD 3, č. 2/3, 1996, s. 176.

jednalo o živelný, nekontrolovaný proces, při kterém nebylo výjimkou vyřizování osobních účtů mezi umělci. Odhadem se jednalo o 700 případů, které měly charakter postihu umělců a dalších zaměstnanců kulturních institucí.⁶⁶ „Očistnou“ funkci akčních výborů zrušil zákon č. 213/1948 Sb. z 21. 7. 1948, který ale jejich činnost i zpětně zlegalizoval. O jistou revizi svého postihu mohli kulturní zaměstnanci žádat zmíněnou Kulturní komisi, která byla oprávněna případ přezkoumat, ale většinou se jednalo pouze o teoretickou možnost nápravy případné křivdy.⁶⁷ Očista připravila půdu pro další rozsáhlé změny. Následujícím úkolem kulturní politiky komunistické strany v roce 1948 bylo přijetí souboru kulturních zákonů, o kterých je pojednáno v následující kapitole.

4.2 Kulturní legislativa

Kulturní zákony schválené v průběhu roku 1948 měly kulturní sféru plně podřídit státu, zestátnit soukromé podniky v důležitých oblastech kultury a legalizovat dosavadní jednání strany v této oblasti veřejného života. U všech těchto zákonů můžeme sledovat společné rysy: zestátnění soukromých podniků v dané oblasti, rušení stávajících uměleckých organizací (syndikátů) a jejich slučování v nové, centrálně kontrolované organizace (umělecké svazy), anebo zavedení povinné evidence umělců.⁶⁸

První norma, která byla přijata po únoru 1948, byl „divadelní zákon“,⁶⁹ schválený 20. 3. 1948 (s platností od 1. 4. 1948). Tímto zákonem byly z divadelního sektoru vyloučeny soukromé divadelní agentury a nově směl divadla zřizovat a provozovat na prvním místě stát, dále kraje a okresy. Mimo ochotnických divadel mohli divadlo se zvláštním povolením provozovat výkonní umělci a družstva původců děl. Divadelním zákonem došlo k redukci stávajících divadelních svazů a ty, které zrušeny nebyly, byly sloučeny pod Divadelní odbor Svazu zaměstnanců v umělecké a kulturní sféře (SZUKS), který se stal jedinou

---

⁶⁶ J. KNAPÍK, *Únor a kultura...*, s. 37.

⁶⁷ TÝŽ, *Akční výbory a kultura na prahu nové doby*, SD 9, č. 3/4, 2002, s. 459.

⁶⁸ Zákony jsou v této kapitole seřazeny chronologicky dle data jejich uvedení v platnost.

⁶⁹ Zákon č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti.

povolenou divadelní organizací.⁷⁰ Dohledem nad divadelní činností byly pověřeny dva nově vzniklé orgány – Divadelní a dramaturgická rada (DDR) při ministerstvu školství a osvěty a Divadelní a propagační komise (DPK) při ministerstvu informací.⁷¹ Herci, a od podzimu 1948 také další divadelní zaměstnanci, museli pro další výkon povolání získat zvláštní klasifikační povolení. Přestože již v době svého vzniku byl zákon považován za špatný, k jeho změně státní aparát přistoupil v roce 1950.⁷²

Dalším zákonem v kulturní oblasti byl zákon č. 69/1948 Sb. o Hudební a artistické ústředně (HAÚ) z 25. 3. 1948. Hudební a artistické ústředny vznikly v Československu dvě – pro české země v Praze a pro Slovensko v Bratislavě. Úkolem těchto ústředí byla organizace a distribuce lidové zábavy do všech koutů republiky. Tato činnost obnášela evidenci souborů, včasné plánování jejich programů, pořádání veřejných hudebních a artistických představení apod. Ústředny se v podstatě staly jedinými zaměstnavateli artistů, lidových a výkonných umělců, protože podobně jako v divadelním zákoně byli z tohoto úseku zábavy vyloučeni soukromí podnikatelé. Sice zákon umožňoval pořádání veřejných produkcí i mimo ústřednu, ale byla zde mnohá omezení a včasná ohlašovací povinnost. Záběr činnosti této instituce (HAÚ) byl velmi široký a ústředna měla několik družstev: Umění lidu, Divadelní ústřednu a Ústředí lidové zábavy. Špatná součinnost těchto orgánů měla již roku 1950 negativní dopady na fungování celé ústředny.⁷³

Za významnou oblast kultury byla považována kinematografie. Svědčí o tom fakt, že byla ze všech oblastí kultury znárodněna nejdříve.⁷⁴ Poúnorovou vládní normou upravující tuto sféru bylo vládní nařízení č. 72/1948 Sb. o zřízení a organizaci státního podniku Československý film (ČSF). Na základě nařízení zanikly předúnorové organizace Československá filmová společnost a Slovenská

---

⁷⁰ J. KNAPÍK, *Únor a kultura...*, s. 44.

⁷¹ Blíže: J. RAUCHOVÁ, *Sputané divadlo...*, s. 121–127.; J. KNAPÍK, *Únor a kultura...*, s. 42–44.

⁷² J. RAUCHOVÁ, *Sputané divadlo...*, s. 121.

⁷³ J. KNAPÍK – M. FRANC, *Průvodce kulturním děním...*, s. 368.

⁷⁴ Kinematografie byla znárodněna na základě dekretu prezidenta republiky č. 50/1945 Sb. o znárodnění filmového podnikání.

filmová společnost a vznikl jednotný orgán – výše zmíněný Československý státní film. Na podzim roku 1948 došlo k další reorganizaci filmového průmyslu v důsledku vyhlášení tzv. „ostrého kurzu“, který se projevil mj. tím, že stranické vedení získalo přímý vliv na filmovou tvorbu, resp. výrobu filmů. Ideologickou kontrolou nad všemi typy filmů byla od podzimu toho roku pověřena Filmová rada, která mj. dohlížela na všechny mezistupně výroby filmu a vytvářela plány filmové tvorby na léta dopředu.

K zestátnění došlo i v oblasti rozhlasového vysílání. Význam rozhlasu vzrostl za druhé světové války a přetrval až do doby, kdy byla jeho specifická mediální pozice nahrazena televizním vysíláním.⁷⁵ Zákonem č. 137/1948 Sb. o zestátnění rozhlasu bylo rozhodnuto o vzniku jednotné rozhlasové instituce s celorepublikovou působností, jejíž vysílání kontrolovalo ministerstvo informací.

Chronologicky posledním zákonem z oblasti kultury přijatým v průběhu roku 1948 byl zákon č. 123/1948 Sb. o znárodnění polygrafického průmyslu. Přestože byl tento zákon schválen nejpozději, byla oblast polygrafického průmyslu pro nový režim jednou z prioritních, a i proto předcházelo zákonu několik vyhlášek⁷⁶ ministerstva informací omezujících publikační a nakladatelskou činnost. Dle zákona byly znárodněny polygrafické podniky s více jak 50 zaměstnanci, tiskárny a grafické závody. Tyto závody byly přeměněny na státní podniky anebo byly do některého již existujícího včleněny. I v tomto sektoru bylo omezeno soukromé podnikání. Do budoucna mohl tiskařské podniky zřizovat pouze stát. Zákon se nevztahoval na podniky nakladatelské a vydavatelské, které byly zřizovány jinou politickou stranou než komunistickou, odbory či zájmovými organizacemi. Těmto podnikům nebyla činnost vydavatelská a nakladatelská zakázána, ale nemohly vytisknout ani knihy ani periodika, protože veškeré tiskárny kontrolovala komunistická strana společně se státním aparátem. V důsledku komunistické kulturní politiky v oblasti tisku a publikační činnosti došlo v průběhu roku 1948 k zániku řady kulturních periodik, které byly nahrazeny časopisy podporujícími

---

⁷⁵ V Československé republice bylo zkušební veřejné televizní vysílání zahájeno 1. 5. 1953.

⁷⁶ J. KNAPÍK, *Únor a kultura...*, s. 50.

nový režim. Na tento zákon navazoval zákon č. 94/1949 Sb. o vydávání neperiodických publikací.

Jedním z následků kulturních zákonů bylo zpolitizování a změna obsahu činnosti původně zájmových uměleckých organizací. Jejich novou funkcí se stala propagace provládní politiky, plnění funkce tzv. „převodové páky“ režimu. Počet zájmových organizací a spolků se v tomto období mnohanásobně snížil. Z původních 60 000 zůstalo pouhých 683.⁷⁷ Redukcí počtu zájmových organizací a spolků byla připravena půda pro vytvoření přehlednějšího, a tedy lépe kontrolovatelného, systému řízení kulturní politiky. Na závěr této kapitoly se podívejme na kulturní práva, která byla proklamována v nové lidově-demokratické ústavě přijaté 9. 5. 1948. V ústavě byla zakotvena a režimem měla být zaručena svoboda projevu, svoboda duševní a tvůrčí činnosti, svoboda tisku atd. Jednotlivé paragrafy ústavy z oblasti kulturních svobod odkazovaly na příslušný zákon, takže ústavní svobody se tím měnily v prázdné fráze, protože zákony nebyly neměnné.⁷⁸

4.3 Vyhlášení „ostrého kurzu“ na podzim 1948 a dotvoření systému

Od podzimu roku 1948 začala strana v důsledku vyhlášení tzv. ostrého kurzu⁷⁹ důsledně uplatňovat sovětská pravidla řízení kulturní politiky (tzv. sovětizace). Jejich dodržování původně režim z praktických důvodů při nastolování jeho nové struktury na jaře a v létě 1948 důsledně mocensky nevyžadoval. Nastalo zavádění stalinské teze „O zostřování třídního boje“ do praxe a přetváření československé kultury dle sovětského ideologického vzoru, který vytyčil hlavní sovětský ideolog Andrej A. Ždanov.⁸⁰ Ideologické normy formulované představiteli režimu byly od

---

⁷⁷ K. KAPLAN, *Československo v letech 1948–1953*, s. 25.

⁷⁸ J. KNAPÍK, *Únor a kultura...*, s. 53.

⁷⁹ Ostrý kurz byl vyhlášen 9. 9. 1948 generálním tajemníkem ÚV KSČ Rudolfem Slánským a byl vyústěním impulzů mezinárodních i vnitropolitických. Jedním z vnitropolitických impulzů byl Sjezd národní kultury v dubnu 1948, na kterém představitelé komunistické strany vystupovali mírněji a umělci jim vyjádřili svou podporu. Ostrý kurz se projevil např. přijetím zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu republiky, zřizováním táborů nucených prací či důslednější likvidací soukromých podnikatelů.

⁸⁰ Andrej A. Ždanov zdůrazňoval především nutnost politického řízení a kontroly hlavních kulturních orgánů a institucí. Velké nároky kladl také na angažovanost a ideovost samotné kultury,

této chvíli důsledně uplatňovány z mocenských pozic. Za tvůrce těchto norem byli v Československu považováni lidé, kteří vystupovali s projevy na sjezdech KSČ a konferencích uměleckých svazů, a kteří publikovali své referáty v tisku. Tito lidé také určovali, kteří umělci byli ideologicky vhodní stát se vzory a inspirací pro další socialistickou uměleckou tvorbu.⁸¹

Strana v tomto období vyhlásila nový boj nepřátelům režimu, jakými byli např. kulaci, živnostníci či demokraticky smýšlející inteligence a nadešel čas pro již druhou vlnu „očisty“ veřejného života v průběhu roku 1948. Konečný rámeček těmto ideologickým změnám v kulturní politice po nastolení „ostrého kurzu“ byl vyhlášen na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949, na kterém byl mj. vyhlášen socialistický realismus za jedinou přípustnou uměleckou metodu. Jedním z mnoha negativních důsledků „ostrého kurzu“ byla aktivizace radikálně levicových proudů, které vyjadřovaly vlastní estetická pravidla a staly se trvalejším problémem. O jistou nápravu negativních dopadů „ostrého kurzu“ se pokusila strana v roce 1953 vyhlášením tzv. nového kurzu.

Základní struktura řízení kulturní politiky komunistickým režimem byla dokončena v průběhu roku 1950, kdy byly ustanoveny nové řídicí orgány, ustálily se vazby mezi nimi a celkový charakter systému nebyl v následujících letech zásadně narušen.⁸² Zásadní měrou se zvýšily zásahy státu do kulturní sféry, tvůrčí činnost získala funkci služby režimu, umělecká tvorba musela splňovat požadavky nové státní ideologie a z umělce se stal „kulturní pracovník“ závislý na státu. Naplno propukla v roce 1950 kampaň za socialistický realismus, ideologické normy byly uplatňovány na území celé republiky, umělecké svazy začaly plnit své režimem dané úkoly zejména v oblasti propagandy a také výrazně klesla intenzita kulturních styků se západními státy. Po dotvoření základní podoby systému v tzv.

---

protože umění mělo dle jeho názoru sloužit především lidově-demokratickému režimu a komunistické ideologii.

⁸¹ M. BAUER, *Ideologie a paměť...*, s. 12–13.

⁸² J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 86–99.

zakladatelském období režimu se projeví rozpor mezi stranickým a státním aparátem, které se vyústily mj. v pamfletovou aféru na Nezvala.⁸³

4.4 Náchodský kulturní program

V období budování struktury řízení nového režimu v Československu docházelo v jednotlivých krajích ke krajským sjezdům národní kultury. Dne 23. 5. 1948 se konal takovýto sjezd královéhradeckého kraje v Náchodě, na kterém byl vyhlášen tzv. Náchodský kulturní program. Program stanovoval úkoly, závazky a cíle kulturně-osvětové práce a zlepšení práce kulturních zařízení ve všech obcích kraje. Konkrétně na sjezdu bylo stanoveno zlepšit lidovou výchovu obyvatelstva, zvýšit návštěvnost kulturních akcí masovou propagací (neměla v ročním průměru klesnout pod 75 %). V každé obci měla být uspořádána beseda o literární tvorbě pokrokových spisovatelů (klasiků např. Aloise Jiráska či Boženy Němcové) a měl se navýšit počet čtenářů v obcích o 10 % na sto obyvatel. Dále byl v obcích snížen počet ochotnických divadelních spolků na jeden spolek na obec, který musel za rok sehrát minimálně čtyři divadelní představení dle předem daného repertoáru. Jak si Náchodský kulturní program vedl, zhodnotili okresní osvětoví a knihovničtí inspektoři Hradeckého kraje na krajské konferenci konané 13. 6. 1949. Náchodský kulturní program byl podle nich splněn na 110,6 %.⁸⁴

V kapitole o budování systému řízení kulturní politiky jsme nastínili vývoj, který předcházela námi sledovanému období, a bylo nezbytné o něm v této práci pojednat. Dotkli jsme se zákonodárství i hlavních tendencí, které měly vliv na formování představ režimu o řízení kulturní sféry. V 50. letech se v podstatě navazovalo na základní strukturu vytvořenou v letech 1948–1950. Tato návaznost je logická i z toho důvodu, že svůj vliv na kulturní politiku uplatňovali i nadále ti stejní lidé, kteří působili ve stranických i státních funkcích. Právě těmto lidem a také orgánům moci řídícím kulturní politiku KSČ v Československu i na Náchodsku, bude věnována následující kapitola.

---

⁸³ Pamfletová aféra na Nezvala byla jedním z výraznějších projevů mocenského střetu Kopeckého a Barešova pojetí socialistické kultury a jejich rozdílného názoru na kontinuitu kulturního vývoje. Ideologické a mocenské pozadí aféry je dosud předmětem zkoumání. Blíže např. J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 60–66.

⁸⁴ J. KNAPÍK – M. FRANC, *Průvodce kulturním děním...*, s. 583–584.

5 Politické a správní orgány činné v kulturní politice

System komunistické kulturní politiky se opíral o tři základní články – stranický, státní a svazový. Státní a stranický aparát provázely již od počátku ustanovení nového režimu mocenské i ideové rozpory jejích vrcholných představitelů. Zprvu měl převahu stranický aparát, který svou pozici upevnil na základě zásady „přímého stranického řízení“. Zlom nastal po odvolání Rudolfa Slánského z postu generálního tajemníka ÚV KSČ v září 1951. Jeho odvolání citelně otřásl a oslabilo stranický aparát, a proto se po této události vedoucími činiteli v řízení kultury stali na přechodnou dobu představitelé státních orgánů a poté se situace opět změnila ve prospěch stranických orgánů. Třetím pilířem komunistické kulturní politiky byly masové organizace⁸⁵ a tvůrčí umělecké svazy.

5.1 ÚV KSČ

Stranické řízení kulturní politiky reprezentovalo v první řadě Kulturně-propagační oddělení Ústředního výboru KSČ zvané „Kultprop“. „Kultprop“ podléhal řízení a kontrole generálního sekretariátu ÚV KSČ, ve kterém měl privilegované postavení generální tajemník. Jednotlivá oddělení sekretariátu, která Knapík označil jako „stranická ministerstva“,⁸⁶ se skládala z odborů, a ty se dále členily na referáty či komise.⁸⁷ Na oblast kultury dohlížel Odbor kultury, který se skládal z následujících referátů: pro rozhlas, film, školy a umělecké organizace. Současně s „Kultpropem“ vznikla Kulturní rada ÚV KSČ,⁸⁸ která fungovala pouze do roku 1951. V letech 1948–1951 byla stranická linie kulturní politiky reprezentovaná „Kultpropem“ pod vedením Gustava Bareše linií hlavní. Avšak již v této době docházelo k ideologickým i personálním neshodám mezi stranickým „Kultpropem“ a kulturními ministerstvy. Nejviditelněji lze tento rozpor sledovat na otázce revize kulturního dědictví a na otázce přístupu k modernímu

---

⁸⁵ Masové organizace, společenské a tělovýchovné spolky mělo ve struktuře ÚV KSČ na starosti Oddělení masových organizací. Z masových organizací lze jmenovat např. Revoluční odborové hnutí, Svaz československé mládeže či Svaz československo-sovětského přátelství.

⁸⁶ J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 52.

⁸⁷ Struktura aparátu ÚV KSČ, pojmenování jednotlivých oddělení i odborů se proměňovala a logicky se měnilo i personální obsazení. Blíže: K. KAPLAN, *Aparát ÚV KSČ...*, s. 35–148. K personálnímu obsazení „Kultpropu“ blíže: J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 26–27.

⁸⁸ Kulturní rada ÚV KSČ byla orgánem strany, který neměl přesně definovány povinnosti. I přesto byly její pravomoci v letech 1948–1950 široké a v radě působili čelní představitelé tehdejší kulturní politiky. Blíže: J. KNAPÍK – M. FRANC, *Průvodce kulturním děním...*, s. 480–481.

(avantgardnímu) umění.⁸⁹ V roce 1951 došlo k reorganizaci „Kultpropu“ a vznikla dvě oddělení: Oddělení propagandy a agitace a Oddělení kultury a umění, která s krátkou přestávkou řídila stranickou linii kulturní politiky do října 1956, kdy vzniklo Oddělení školství, vědy a kultury.

5.2 Kulturní ministerstva

Oblast kultury v Československé republice byla sférou zájmu také dvou státních ministerstev. Významnějšího postavení dosáhlo ministerstvo informací (od října 1948 ministerstvo informací a osvěty), které již od roku 1945 vedl Václav Kopecký.⁹⁰ Mezi kompetence Kopeckého ministerstva patřilo zejména vytváření základních tezí kulturně-osvětové politiky; dohled nad kinematografií, rozhlasem, ediční a tiskovou politikou či kulturními styky Československa se zahraničím. Druhým ministerstvem bylo ministerstvo školství a osvěty (od října 1948 do 31. 1. 1953 ministerstvo školství, věd a umění), které staronově po únorovém převratu vedl Zdeněk Nejedlý. Ministerstvo školství se angažovalo především v divadelnictví, hudbě a řídilo Národní galerii v Praze či literární soutěže. Dále do jeho kompetence spadala státní památková péče, řízení činnosti muzeí, archivů a podílelo se na udílení významných státních cen.⁹¹ Na přechodnou dobu bylo zřízeno ministerstvo kultury. Ministrem kultury se stal Václav Kopecký a paralelně vedl dvě ministerstva. Toto ministerstvo ovšem fungovalo krátce, a to od 14. 11. 1953 do 12. 12. 1954. Poté se situace navrátila k předchozímu uspořádání.⁹²

---

⁸⁹ Bareš se svými spolupracovníky prosazoval teorii diskontinuity české a slovenské kultury, zatímco představitelé státních orgánů (především Kopecký a Nejedlý) a reprezentanti bývalé umělecké avantgardy byli zastánci omezené (částečné) kontinuity s předchozím kulturním vývojem. K celému vývoji sporu „levičáků“ a umírněných“ a jeho projevům blíže např. A. KUSÁK, *Kultura a politika...*, s. 266–310., srov.: J. KNAPÍK, *Únor a kultura...*, s. 176–203.

⁹⁰ Václav Kopecký byl jedním z předních ideologů komunistické strany a zastával mnoho významných postů vládních i stranických a disponoval širokými rozhodovacími a kontrolními pravomocemi. Svou linii kulturní politiky dělal Kopecký na základě osobních vztahů s umělci a na důležité politické posty prosadil významné umělce, kteří byli oddáni režimu. Např. odbor filmový vedl Vítězslav Nezval, odbor rozhlasový a později publikační řídil Ivan Olbracht. Blíže k obsazení jednotlivých „kulturních“ odborů ministerstva informací např. J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 24. Blíže k osobnosti Václava Kopeckého, významným úřadům, které zastával v letech 1948–1956 a také k jeho úloze ideologa politických procesů srov. J. PÁVOVÁ, *Demagog ve službách...*, s. 94–136.

⁹¹ J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 24–25.

⁹² TÝŽ, *Kdo byl kdo...*, s. 35.

5.3 Umělecké svazy

V hierarchii hlavních mocenských činitelů kulturní politiky zaujímaly domnělý třetí post umělecké svazy, které po komunistickém převratu nahradily dřívější zájmová a profesní sdružení. Jejich vznik, jehož přípravy byly v režii „Kultpropu“, usnadnily v roce 1948 jarní a podzimní personální čistky v uměleckých sdruženích. Umělecké svazy plnily funkci tzv. převodové páky režimu. Jejich úkolem bylo převádět směrnice a nařízení orgánů řídicích kulturní politiku do praxe a také propagandisticky podporovat politiku komunistického režimu. Obdobnou funkci plnil i odborový Svaz zaměstnanců v umění a kultuře (SZUKS). Členství v tvůrčích svazech bylo výběrové, členové se museli přihlásit k socialistickému realismu jako jediné tvůrčí metodě. Podmínkou přijetí byla také stranická legitimace a oddanost režimu. Nejprve byl ustanoven Svaz československých novinářů (v říjnu 1948) a poté následovaly další např. Svaz československých výtvarných umělců, Svaz československých skladatelů a hudebních vědců, Svaz československých spisovatelů. Nejslabší vliv měla komunistická strana ve Svazu československých výtvarných umělců, protože čelní představitelé výtvarného umění v Československu byli protikomunističtí a také zde působila přitažlivost moderního umění i pro komunistické výtvarníky.⁹³

5.4 Stranické a správní orgány kulturní politiky v okrese Náchod

Nejvyšším stranickým orgánem s rozhodovacími pravomocemi na úrovni okresu byl Okresní výbor KSČ v Náchodě, který v mocenské hierarchii podléhal nařízení Krajského výboru KSČ v Hradci Králové. Krajský výbor dostával směrnice z nejvyššího stranického orgánu – Ústředního výboru KSČ. Tyto směrnice rozpracovával a po úpravě je odesílal okresním výborům ve své územní působnosti. Na okresních výborech docházelo následně k dalšímu rozpracování, které výbor spolu s dalšími pokyny předával svým podřízeným složkám, kterými byly např. závodní či městské stranické organizace. Svou strukturou kopíroval okresní výbor uspořádání ÚV KSČ. OV KSČ se skládal z předsednictva (později přejmenovaného na byro) a z pléna. Obě tyto složky organizace se pravidelně

---

⁹³ J. KNAPÍK, *Kdo spoutal naši kulturu...*, s. 113.

scházely a z každého jejich jednání byl pořízen záznam – zápis,⁹⁴ který byl označen jako „tajný“ či „přísně tajný“. Z předsednictva byli nejdůležitějšími členy předseda, vedoucí tajemník a tajemník propagace a agitace, který měl na starosti také oblast kultury resp. kulturně-osvětové práce. Předsedou okresní organizace v Náchodě byl v roce 1950 Jan Svoboda, kterého následující rok nahradil ve funkci Otta Patříčný. Patříčný zastával funkci předsedy OV KSČ až do roku 1960. Na rozdíl od předsednického křesla docházelo na pozici tajemníků k častějším personálním změnám. Vedoucím tajemníkem do konce roku 1954 byl Antonín Kopsa, krátce ho vystřídal funkcionář Šedivý, ale ten byl již v březnu 1955 nahrazen Zdeňkem Fingerem. V březnu 1955 nastala změna také ve funkci tajemníka propagace a agitace, kterým se stal Hurdálek.⁹⁵

Výkonnou moc v okrese uplatňoval OV KSČ prostřednictvím orgánu státní správy, ONV v Náchodě. Ve vztahu k OV KSČ v Náchodě vykazoval ONV kontrolní činnost ve všech odvětvích života obyvatel a prováděl nařízení dle usnesení náchodského OV KSČ. Územně i věcně měl podřízené postavení ONV vůči Krajskému národnímu výboru (KNV) v Hradci Králové a okresní referáty/odborní odbory byly dále podřízeny příslušným krajským odborům, jejichž nařízeními se musely okresní odbory řídit a také jim zpětně vykazovat svou činnost i činnost svých podřízených složek. KNV v Hradci Králové dostával směrnice a pokyny na základě vládních rozhodnutí. V našem případě se jednalo o směrnice obou „kulturních“ ministerstev.

Okresní národní výbor v Náchodě kopíroval organizační strukturu KNV v Hradci Králové. Skládal se z jedenáctičlenné rady, pléna, jednotlivých referátů (od roku 1954 byly referáty reorganizovány na odbory⁹⁶) a specializovaných komisí, které měly buď charakter komise stálé, či příležitostné, jakou byla např. komise pro pořádání Měsíce československo-sovětského přátelství. Rada okresního výboru se

---

⁹⁴ Zápisy ze zasedání pléna byly vyhotoveny ve třech kopiích – pro archiv, vedoucího tajemníka OV KSČ v Náchodě a pro KV KSČ v Hradci Králové.

⁹⁵ U funkcionářů Šedivého a Hurdálka nebyla uvedena křestní jména, ale pouze typické oslovení pro tehdejší období, „soudruh“.

⁹⁶ Od původního referentského systému se upustilo na základě zákona č. 13/1954 Sb., o národních výborech, kterým se nově zřizovaly odbory složené ze zaměstnanců politických i kvalifikovaných.

skládala z předsedy, dvou náměstků a osmi dalších členů. Členové rady byli zároveň předsedy stálých komisí při ONV i jednotlivých referátů, později odborů. V čele okresní rady stál předseda ONV, jeho pravou rukou byl tajemník. Ve funkci předsedy ONV byl od začátku roku 1950 uveden František Semerák, kterého později nahradil Eduard Dušánek, který tuto funkci vykonával i po roce 1956.

Kultura v užším slova smyslu spadala nejprve do kompetence IV. referátu – školství a osvěty, který se v roce 1954 přeměnil a také rozdělil na odbor školský a odbor pro kulturu a osvětu. Problematika školství byla v referátu řešena samostatně, nezávisle na osvětě či tělovýchově. V prosinci 1954 byly tyto dva odbory opět sloučeny, ale znovu rozděleny byly s platností od 1. 8. 1955 a vznikly tak znovu dva samostatné odbory pro školství a kulturu. Odbor kultury se skládal z vedoucího odboru, inspektora pro kulturu a administrativní pracovnice.⁹⁷ Vedoucím kulturního odboru byl po celé sledované období Jaroslav Rázl. Za pravou ruku vedoucího odboru kultury lze považovat okresního inspektora, který zastával na počátku 50. let funkci okresního *knihovnického* inspektora a od roku 1953 inspektora *pro kulturu*. Práci okresního inspektora vykonával Jaroslav Kvapil až do června roku 1956, kdy ho ve funkci nahradil Vladimír Bryksí.⁹⁸ Pracovní náplň Rázla a Kvapila se dozvídáme z dokumentů z roku 1952, kdy ještě pracovali pod referátem školství a osvěty v osvětové sekci. Rázlovou stěžejní činností bylo plánování kulturně-osvětových akcí v okrese, povolování kulturních akcí (především divadelních a loutkářských představení), kontrola repertoáru uměleckých souborů tzv. lidové umělecké tvořivosti (LUT) a dále rozhodoval o rozpočtech pro osvětová zařízení v okrese Náchod. Mimo jiné se účastnil příprav významných okresních akcí, mezi jinými např. Jiráskova Hronova. Náplň činnosti Jaroslava Kvapila byla poněkud obsáhlejší. Vykonával metodickou, plánovací a kontrolní činnost na úseku lidových knihoven, osvětových zařízení a dále dohlížel na činnost regionálních spisovatelů a obecních

---

⁹⁷ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1795, kart. 437, Plány kulturních a osvětových akcí 1955–1956, Zpráva o plnění plánu kulturní a osvětové činnosti za II. čtvrtletí 1955.

⁹⁸ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1814, kart. 442, Plány práce a zprávy o činnosti osvětových besed 1955–1958, Oběžník Odboru kultury rady ONV v Náchodě osvětovým zařízením okresu Náchod ze dne 26. 6. 1956.

kronikářů. Povoloval tisk neperiodických publikací,⁹⁹ kontroloval činnost tiskáren v náchodském okrese. Dále byl pověřen organizací politických akcí, a pokud je přímo neorganizoval, musel se na těchto přípravách alespoň podílet.¹⁰⁰ *Kulturně-osvětový* referát/odbor podával, stejně jako ostatní oddělení rady ONV, jednou za čtrnáct dní zprávu o činnosti, ve které byla zhodnocena činnost celého referátu a jeho pracovníků.

Z výše uvedených údajů je zřejmé, že agenda Odboru kultury rady ONV v Náchodě byla rozsáhlá a z jeho činnosti vzniklo velké množství písemného materiálu. S kritikou neustálého nárůstu administrativních úkonů a byrokracie se setkáme i u samotných zaměstnanců odboru kultury, a to již v roce 1952, kdy Rázl požadoval pro odbor další administrativní sílu, aby měl čas na svou vlastní práci.¹⁰¹ V roce 1955 se stávala tato situace neúnosná. V rozboru činnosti kulturně osvětové práce¹⁰² si znovu Jaroslav Rázl stěžoval na „*přebujelost administrativy*“. Ve zmíněném rozboru konstatoval, že odbor má nejvíce spisů ze všech odborů okresního národního výboru a jeho zaměstnanci jsou velmi vytiženi a nezvládají plnit své hlavní úkoly, za které uvedl osobní návštěvy kulturně-osvětových zařízení a styky s podřízenými pracovníky v terénu. Zda byla odboru přidána pracovní síla, se z pramenů nedozvídáme.

Závěrem je nutné podotknout, že kulturou se z okresních orgánů nezabýval pouze Odbor kultury a osvěty rady ONV v Náchodě, ale při ONV pracovala také Kulturní komise rady ONV. Její činnost ovšem nedosahovala takového významu, jaký měl odbor kultury a osvěty, na kterém spočívala hlavní organizační, metodická, plánovací a kontrolní činnost v kulturní a osvětové práci v územním obvodu náchodského okresu. Nejnižší složkou státní správy na okrese byly místní

---

⁹⁹ Nejčastěji se jednalo o povolování tisku letáků a pozvánek menších rozměrů a v malém nákladu na taneční zábavy. Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1488, kart. 304, Povolení k tisku 1952–1954.

¹⁰⁰ Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1435, kart. 298, Plány práce referátu školství, osvěty a TV, Rozbor prací zaměstnanců IV. referátu Okresního národního výboru Náchod.

¹⁰¹ *Tamtéž*.

¹⁰² SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1785, kart. 436, Zprávy o kulturní činnosti a směrnice nadřízených orgánů, Rozbor situace a návrh na usnesení k diskuzi o otázkách kulturně osvětové práce rady ONV v Náchodě dne 14. 4. 1955.

národní výbory (MNV). MNV neměly zřízen odbor kultury, ale při radách působily kulturní či osvětové komise. Hlavní funkcí těchto komisí byla kontrola plnění plánu práce osvětových zařízení zřizovaných příslušným místním národním výborem. Rozhodovací pravomoc MNV v kulturní oblasti neměly, vše jim musel schválit Odbor kultury rady ONV v Náchodě, který závažnější otázky přeposílal na odsouhlasení Krajskému národnímu výboru v Hradci Králové.

6 Kulturní politika KSČ v 50. letech 20. století

Počátkem 50. let se v Československu začaly projevovat některé negativní dopady dřívějších komunistických opatření a nařízení, která sledovala sovětské vzory a nerespektovala specifika Československé republiky. Na základě mocenského vlivu Sovětského svazu se československá průmyslová výroba orientovala na těžký a zbrojní průmysl. Tato orientace vedla na počátku 50. let k hospodářským problémům, které měly dopad na životní úroveň obyvatel Československa. Vázlo zásobování potravinami, textilem a dalším spotřebním zbožím. Dokonce na začátku roku 1951 došlo ke znovuzavedení lístků na základní potraviny. Na základě výše zmíněných problémů a mnohých dalších, které se nashromáždily od uchopení moci komunistickou stranou, se projevila krize systému, která se odrazila také v řízení kulturní politiky, resp. v rozložení moci mezi stranickými a státními orgány. Následující text se snaží postihnout podstatné události, ke kterým došlo v kulturní politice v letech 1950–1956 na úrovni centrálních orgánů i v náhodském okrese. Dále se budeme věnovat podobě řízení kulturní politiky a osvětových zařízení („převodových pák“) na Náchodsku.

6.1 Padesátá léta a kulturní politika v Československu

Jak již bylo v této práci zmíněno, v průběhu roku 1950 byla dotvořena základní podoba komunistického systému řízení kulturní politiky. Ustanovení systému dalo prostor pro rozvinutí mocenského a ideového zápasu mezi stranickými a státními orgány, které se podílely na řízení kulturní politiky. K vychýlení sil ve prospěch státních kulturních ministerstev došlo na podzim roku 1951 v souvislosti s hledáním „nepřátel režimu ve straně“. Hledáním a odhalením těchto nepřátel byla oslabena moc komunistické strany. Z funkce generálního tajemníka ÚV KSČ byl v této době odvolán Rudolf Slánský a po něm byli ze svých postů odstraněni i další významní komunističtí funkcionáři, kteří byli následně zatčeni a odsouzeni v nechvalně známých politických procesech.¹⁰³ Nastalé situace využil ministr informací a osvěty Václav Kopecký, který provedl personální změny v centrálních kulturních organizacích, čímž se mu podařilo vytlačit většinu svých rivalů z vlivu

---

¹⁰³ Zájemce o tuto problematiku zde autorka odkazuje na publikaci: Karel KAPLAN, *K politickým procesům v Československu 1948–1954: dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968*, Praha 1994.

na řízení kulturní politiky. Dále „Venca Rámus“¹⁰⁴ reorganizoval vybrané kulturní orgány a svazy, jejichž řízení dříve spadalo do kompetence „Kultpropu“.¹⁰⁵ Na základě těchto změn vznikla nová, od únorového převratu již druhá, vládnoucí garnitura kulturní politiky, v níž si vůdčí postavení zajistil právě Kopecký. Své postavení posílilo i ministerstvo školství v čele s ministrem Zdeňkem Nejedlým, který reprezentoval konzervativní pohled na kulturní dědictví.¹⁰⁶

Následující rok 1952 se projevil zejména masovou kampaní proti tzv. „slánštině“,¹⁰⁷ dále kritikou a sebekritikou stranických funkcionářů, kteří byli viněni z dosavadních neúspěchů stranické politiky i na poli kulturním. Příčiny špatného řízení kulturní politiky byly souhrnně označeny za důsledky záškodnické činnosti tzv. Slánského centra. Oslabením stranické moci byla uvolněna cesta pro přehodnocení dřívější praxe uplatňované v kulturní politice, které Knapík nazval „podivné tání ve stínu šibenice“. Velký význam přikládal přechodnému procesu oslabování moci stranických orgánů ve společnosti Alexej Kusák. V letech 1951–1952 spatřil kořeny procesu uvolňování poměrů ve společnosti a kultuře, který dle jeho názoru vyvrcholil v druhé polovině 60. let událostmi Pražského jara.¹⁰⁸ Kusák dokonce ve své publikaci tvrdil, že se kultuře v této době podařilo získat jistou míru autonomie.¹⁰⁹ Naproti tomu Jiří Knapík došel k rozdílné interpretaci těchto událostí. Knapík se ztotožnil s tvrzením, že došlo k jistým úpravám estetické normy i vybraných ideologických hledisek v kultuře a umělecké tvorbě, ale těmito dílčími ústupky vedení kulturní politiky neusilovalo

---

¹⁰⁴ V lidových vrstvách si ministr Václav Kopecký vysloužil tuto přezdívku kvůli svým hlasitým projevům na veřejných shromážděních.

¹⁰⁵ Jak již bylo zmíněno, byla na podzim roku 1951 utvořena nová struktura „Kultpropu“. Jeho pravomoci přešly na dvě nová „kulturní oddělení“: Oddělení propagandy a agitace, které nově vedl Čestmír Císař a Oddělení škol, vědy a umění v čele s Jiřím Pelikánem. Ještě, než došlo k odvolání Gustava Bareše z vedení „Kultpropu“ v lednu 1952, angažoval se v několika sporech s „Kopeckého křídlem“. Podrobněji k příčinám, aktérům a důsledkům jednotlivých sporů: J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 116–129.

¹⁰⁶ J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 151–152.

¹⁰⁷ Pojem „slánština“ byl spojován se „záškodnickou“ činností Slánského a jeho spolupracovníků. V kulturní politice byla jako „slánština“ kritizována byrokratizace kulturního provozu či dosavadní pojetí demokratizace kultury.

¹⁰⁸ Pražské jaro je označení pro období politického uvolnění v Československé socialistické republice v letech 1967–1968.

¹⁰⁹ A. KUSÁK, *Kultura a politika...*, s. 385.

o skutečnou liberalizaci kultury. Vybrané projevy státních činitelů jen vytvářely představu, že došlo ke zlepšení situace kultury v Československu.¹¹⁰

V roce 1953, vzhledem k neutěšené situaci v mnoha odvětvích života, si komunistické vedení uvědomovalo nutnost skutečných opatření, reálných korektur politického řízení v republice. Přehodnocování dosavadní linie kulturní politiky probíhající od přelomu let 1951 a 1952 se urychlilo po smrti Stalina (5. 3. 1953) a Klementa Gottwalda, který zemřel devět dní po soudruhu Stalinovi. Po Stalinově smrti nastaly změny v celém sovětském bloku, tedy i v ČSR. Úpravy mj. ideologické normy v Československé republice byly formulovány v tzv. novém kurzu, souboru politických a hospodářských opatření, která zavádělo stranické vedení KSČ v letech 1953–1954. Avšak změny, které by „nový kurz“ vnesl do stávající komunistické politické praxe, narazily na nechuť většiny stranického vedení KSČ ke změnám. Kvůli této neochotě, se omezily korektury dosavadního politického vývoje v Československu především na sféru hospodářskou a sociální. Prioritou režimu bylo zabezpečení růstu životní úrovně obyvatel, který výrazně poklesl v důsledku měnové reformy.¹¹¹ V kulturní oblasti znamenal „nový kurz“ vítězství Kopeckého interpretace kulturní politiky a za jeho nejvýznamnější přínos pro kulturu bylo dle Knapíka oživení kulturních styků se zahraničím, ke kterému došlo v průběhu let 1953–1956. Kulturní komunikace se zahraničím začala částečně oživovat uměleckou činnost v republice a přinesla nové podněty a inspirace československým umělcům.¹¹²

Nový směr, hlavní cíle a završení změn nastavených „novým kurzem“ udal kulturní politice X. sjezd Komunistické strany Československa, který se konal v červnu roku 1954. Na sjezdu promluvil o kulturních problémech především

---

¹¹⁰ J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 195–196.

¹¹¹ Měnová, oficiálně pojmenovaná peněžní, reforma byla provedena v ČSR v červnu roku 1953 z mnoha důvodů, např. z důvodu zpětrhání vazeb na západní země, orientace výroby na těžký průmysl či militarizace československého hospodářství. Výměna peněžní hotovosti byla pro řadové občany velmi nevýhodná. Byl stanoven nespravedlivý poměr výměny a došlo tak k poklesu životní úrovně, na který reagovala většina obyvatel negativně. Blíže k tomuto tématu např.: Zdeněk JIRÁSEK – Jaroslav ŠŮLA, *Velká peněžní loupež v Československu 1953, aneb, 50:1.*, Praha 1992.

¹¹² J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 234–236, 247.

Václav Kopecký. Ministr upozornil na škodlivost „slánštiny“ v kultuře, promluvil dále o tématu lidových a společenských zábav, kterým komunistická strana dala pro příště zelenou. Dotkl se také tématu socialistického realismu, tvůrčí metody, která si sama žádá určitou míru individuality v umělecké tvorbě. Po desátém sjezdu strany, po všech projevech a proslovech, které na něm zazněly, se ústřední vedení KSČ začalo soustředit především na kontrolu literární tvorby, tisku, kinematografie a také lidové zábavy, která měla být „očištěna od všech neuměleckých a bezideových projevů a vlivů“. Usnesení přijatá na celostátním sjezdu strany byla závazná pro všechny stranické i státní orgány v Československé republice.¹¹³

Pozvolný „liberalizační“ proud v Československu začal ke konci roku 1955 stagnovat. Avšak již na jaře 1956 dostala tato politická linie nový impulz ve formě důsledků XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, které otřásl celým východním blokem. Na sjezdu byl kritizován kult osobnosti J. V. Stalina a také některé dosavadní sovětské praktiky. Dopady sjezdu i kritika kultu osobnosti měly značný vliv na vnitropolitickou situaci v Československu. V republice došlo na kritiku poúnorové kulturní politiky, byly kritizovány některé dosud nezpochybnitelné „pravdy“. Nespokojenost s vládnoucím režimem vykryštovala ve vytyčené oblasti kultury zejména mezi členy uměleckých svazů a studenty vysokých škol. Většina umělců žádala zejména změnu *podoby* systému kulturní politiky, byla kritizována dřívější administrativní opatření, také cenzurní praxe apod. Z hlediska samotného systému řízení kulturní politiky, přistoupilo vedení komunistické strany k opatřením, z nichž některá byla plánovaná již delší čas. Přesto však uvolňování systému nijak nezvyšovalo své již tak pomalé tempo.¹¹⁴

Nejvýznamnějším zásahem do hierarchického uspořádání moci správních orgánů v republice v roce 1956 bylo přerozdělení vybraných pravomocí orgánů státní správy na jednotlivých úrovních. Na dubnovém plenárním zasedání ÚV KSČ

---

¹¹³ J. KNAPÍK, *V zajetí moci...*, s. 240–245.

¹¹⁴ TÝŽ – M. FRANC, *Průvodce kulturním děním...*, s. 31.

v témže roce byl přijat soubor decentralizačních opatření, která přerozdělovala stále stejně rozsáhlé pravomoci státních orgánů ve prospěch nižších správních složek státu. Jinak řečeno, vybraná opatření posilovala pravomoci národních výborů, které nyní mohly rozhodovat v záležitostech spadajících do jejich kompetence s konečnou platností. Z krajských národních výborů přešly vybrané kompetence ohledně kulturní výstavby na národní výbory okresní, městské a místní. Znovu sloučené ministerstvo školství a kultury se mělo od dané chvíle soustředit na metodickou a kontrolní činnost, a především ta druhá jmenovaná funkce byla u státních orgánů rozšířena.

Události kulturní politiky v Československu, o kterých bylo pojednáno v této kapitole, neměly na chod řízení kulturní politiky v náhodském okrese výrazný vliv. Na úroveň okresu se např. nepromítl spor ministra Kopeckého a šéfa „Kultpropu“ Bareše. S pojmem, se kterým se můžeme setkat i ve sledovaném náhodském okrese z tohoto období, je používání slova „slánština“ pro kritické označení negativních jevů. Kulturní politika na Náchodsku žila v jistém slova smyslu svým životem, který se skládal zejména z administrativní a kontrolní činnosti. Pokud se v Praze, v centru republiky, na důležitých postech debatovalo o podobě socialistického realismu, neměla tato debata (s platností pro náhodský okres) u regionálních orgánů přímý ohlas. Estetická hlediska umělecké tvorby nebyla pro okresní orgány podstatná. Důležité bylo dohlédnout na realizaci naplánovaných kulturních a osvětových akcí v náhodském okrese dle směrných čísel, která byla uvedena v krajských a poté rozpracovaných okresních plánech kulturně-osvětové činnosti. A také bylo podstatné podávat pravidelná hlášení o činnosti a návštěvnosti osvětových zařízení v okrese Náchod nadřízeným krajským orgánům. Umělecké otázky tvorby ustoupily ryze administrativním úkonům. V následující kapitole, se zřetelem na specifické vyznění pramenné základny této práce, se zaměříme na podobu kultury a kulturní politiky na území náhodského okresu ve sledovaném období. V textu budou pominuty řídicí orgány kulturní politiky na Náchodsku, protože o nich již bylo v této práci pojednáno.

6.2 Padesátá léta a kulturní politika v okrese Náchod

V prvních dvou letech 50. let byla pro okresní správní a stranické orgány KSČ v Náchodě nejdůležitějším tématem kádrová a zemědělská politika. Kádry byly prověřovány a schvalovány již od ustanovení nového režimu, aby se na vlivné pozice v okresních organizacích prosadili spolehliví členové komunistické strany, případně nestraníci dělnického původu. Druhou prioritou byla zmíněná politika zemědělská, která se soustředila na podporu zakládání JZD v obcích náchodského okresu a na upevňování jejich postavení. Kultura v širším slova smyslu byla „schována“ pod problematiku propagace a agitace.¹¹⁵ K propagaci stranických nebo státních cílů a potřeb byla také využívána. Na území náchodského okresu se nejčastěji objevovaly případy propagace žňové, dále propagace voleb do okresního a místních národních výborů či do složek Národní fronty. Hlavní náplní kulturně-osvětové práce byla osvětová, výchovná, a propagační funkce kultury.

Zkoumání problematiky kulturní politiky na Náchodsku v 50. letech z hlediska časové posloupnosti se ukázalo jako nevyhovující řešení z důvodu nedostatečné komplexnosti a specifikace vyznění pramenů. Vhodnějším přístupem se ukázalo rozdělit problematiku kulturní politiky na tematické okruhy nejvýznamnějších kulturně-osvětových zařízení – osvětových besed a jizeb a lidových knihoven. Dalším typům kulturních zařízení (muzeím, kinům, rozhlasu) nebylo věnováno okresními orgány zdaleka tolik pozornosti jako právě činnosti knihoven a osvětových zařízení typu besed a jizeb. Tento jev lze interpretovat jako snahu režimu o upevnění socialismu na venkově, protože hlavní těžiště působnosti osvětových besed a knihoven bylo právě na vsích a v menších obcích. Stranické vedení KSČ věnovalo zemědělskému obyvatelstvu zvýšenou pozornost, protože to se muselo myšlenkám socialismu teprve „naučit“, zatímco u obyvatel města, převážně dělnického původu, se částečně předpokládalo, že socialismus již v převážné většině přijali za svůj světonázor.

---

¹¹⁵ Pojem agitace označuje proces přesvědčování lidí pro určitý program, v našem případě pro politický program Komunistické strany Československa. V okrese Náchod se nejčastěji jednalo o tzv. předvolební agitaci a žňovou agitaci. Předvolební agitace se konala před všemi volbami, které se v republice konaly a její součástí byly různé formy přesvědčování od přednášek až po filmy, vylepené plakáty apod. Žňová agitace fungovala obdobně, s tím rozdílem, že se konala v době žní a následného výkupu zemědělských plodin.

V prvních letech 50. desetiletí minulého století byla většina papírové agendy osvětového referátu (později kulturního a osvětového odboru) rady ONV v Náchodě věnována knihovnám – revizi knižních fondů, kádrovému hodnocení pracovníků, kontrolám osvětové činnosti apod. Od roku 1953 se postupně rozšiřovala síť osvětových besed a jizeb v okrese, a tak se těžiště pozornosti přesunulo směrem k osvětovým besedám a jizbám. Význam knihoven, který jim režim přikládal, se ani po roce 1953 nezmenšil. Pracovníci odboru kultury poskytovali osvětovým zařízením a lidovým knihovnám nejen metodickou pomoc, ale také je kontrolovali, vyžadovali po nich striktní plnění plánů práce a zpětnou vazbu v podobě výkazů a přehledů o činnosti zařízení a uspořádaných kulturních, společenských a zábavních akcích. V následujícím textu bude věnována pozornost zejména lidovým knihovnám a osvětovým besedám, ale nebudou opomenuty ani další kulturně-osvětová zařízení a celostátní oslavy výročí.

Lidové knihovny

Literaturu a knihy lze jistě pokládat za jedny z vlivných prostředků působení komunistické ideologie na obyvatelstvo. Knihovní síť lidových knihoven plynule navázala na systém knihoven z předchozího období, ale po únoru 1948 byl původní charakter knihoven pozměněn. Funkce knihovny se orientovaly směrem k oblasti lidovému osvětové práce a také propagandy. Knihy se měly stát ideologickými „zbraněmi“ knihovníků – „bojovníků za mír a socializaci vesnice“. Dle ideologického klíče pečlivě vybrané publikace měly jednotlivé čtenáře i masy obyvatel vychovávat v duchu komunistického světového názoru a také je pro něj nadchnout.¹¹⁶ O tomto zájmu komunistického vedení o knihovny a působení knih na člověka svědčí rozsáhlá činnost okresních orgánů odpovědných za kulturu v oblasti knihovnictví.

Systém lidových knihoven na území náchodského okresu měl jasně definovanou strukturu. V okresním městě Náchodě sídlila od roku 1951 okresní lidová knihovna (OLK), která byla v mnoha ohledech knihovnou „číslo jedna“ pro zbylé

---

¹¹⁶ P. ŠÁMAL, *Soustružníci lidských duší...*, s. 33–34.

knihovny okresu. V městech Hronově, Červeném Kostelci, České Skalici a v obci Dolní Radechová sídlily místní lidové knihovny (MLK), které byly podřízeny knihovně okresní a samy spravovaly knihovny nižších správních orgánů v obcích zapsaných na územním katastru daného města. Okresní a městské lidové knihovny měly své pobočky. Nižším stupněm knihoven byly knihovny osvětových besed a jizeb. Nejnižším článkem systému byly tzv. půjčovny knih. Tyto půjčovny se nacházely v obcích, ve kterých nebylo zřízeno zařízení osvětového typu. V následující tabulce je uveden počet knihovnických zařízení v územním obvodě náchodského okresu k 1. 6. 1956 a také název obce, ve které se daný typ knihovny nacházel.¹¹⁷

	Počet knihoven	Pobočky	Název obce s knihovnou
Okresní lidová knihovna	1	5	Náchod
Místní lidové knihovny	4	9	Hronov, Červený Kostelec, Česká Skalice, Velké Poříčí
Knihovny osvětových besed	15	-	Bohdašín, Borová, Brzice, Česká Čermná, Horní Radechová, Hoříčky, Lhotky, Malá Čermná, Olešnice, Slatina, Studnice, Vestec, Vysokov, Žďárky, Žernov
Knihovny osvětových jizeb	10	-	Červená Hora, Lhota p. Hoříčkami, Lhota Řešetova, Lipí, Pavlišov, Provodov, Starkoč, Trubějov, Vysoká Srbská, Horní Rybníky
Půjčovny knih	15	-	Dobrošov, Dolní Rybníky, Jizbice, Kleny, Litoboř, Mezilečí, Slavíkov, Spyta, Světlá, Šereč, Újezdec, Vseliby, Zábrodí, Zlič, Zlíčko
Celkem:	45	15	

Tabulka 1 - Stav sítě knihoven v okrese Náchod k 1. 6. 1956.

¹¹⁷ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1804, kart. 440, Knihovny – výkazy, zprávy o činnosti, hodnocení 1956, Přehled knihoven v okrese Náchod podle stavu k 1. 6. 1956.

Jak vyplývá z tabulky, nacházelo se v polovině roku 1956 v okrese celkem 45 lidových knihoven. Pokud toto číslo srovnáme s počtem samostatných obcí z roku 1953, dojdeme k závěru, že v každé obci okresu se nacházelo knihovnické zařízení. Ke struktuře lidových knihoven je na místě poznamenat, že samotné označení „lidová knihovna“ získaly tyto instituce až v průběhu roku 1951. Původně nesly jiné názvy. V roce 1950 se ve Velkém Poříčí nacházela knihovna nazývaná po prvním československém prezidentovi Tomáši G. Masarykovi – Masarykova veřejná knihovna ve Velkém Poříčí. Anebo v České Skalici byla veřejná knihovna pojmenovaná po Boženě Němcové.¹¹⁸ Staré názvy vystřídaly nové, nezávadné. Lidové knihovny mohly od ministerstva informací a osvěty získat titul „vzorná lidová knihovna“ v soutěži „Budujeme vzornou lidovou knihovnu“. Tato soutěž byla obdobou socialistického soutěžení v závodech a titul byl knihovnám udělován na základě splnění několika podmínek. Již v roce 1952 získala ocenění OLK v Náchodě jako první okresní knihovna v Hradeckém kraji.¹¹⁹

Důležitým úkolem režimu, který bylo nutné uskutečnit po celé republice, byla očista knihoven, která probíhala ve třech fázích. První fáze vypukla bezprostředně po ustanovení nového režimu, druhá v letech 1950–1952 a poslední probíhala od roku 1953 již na základě dvou písemných seznamů nevhodných autorů a knih, které vytvořila Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD).¹²⁰ Na základě těchto dvou přehledů „závadné a brakové literatury“ měla být provedena revize knižních fondů knihoven všech typů po celé republice. Vyřazené knihy byly koncentrovány na jedno místo, znehodnocovány a recyklovaný papír byl později použit pro vydání knih povolených, lépe řečeno nezakázaných, autorů. Tato selekce byla podpořena celostátní akcí nazvanou Fučíkova akce, při které byly sbírány knihy označené jako „závadné“. Očistné akce probíhaly v několika vlnách samozřejmě i na Náchodsku. Mezi pracovníky knihoven v okrese se ovšem našli tací, kteří byli

---

¹¹⁸ Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1483, kart. 303, Akce knihoven, Knihovny – plnění úkolů 1950.

¹¹⁹ Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1804, kart. 440, Knihovny – výkazy, zprávy o činnosti, hodnocení 1956, Iniciativní návrh na další zlepšení stavu a činnosti Vzorné okresní lidové knihovny v Náchodě.

¹²⁰ P. ŠÁMAL, *Soustružníci lidských duší...*, s. 39.

proti vyřazení některých knih z jim svěřené knihovny. Výsledkem jejich nesouhlasu byla brzká kontrola nadřízených orgánů, zda knihovníci splnili své povinnosti a vybrané knihy opravdu vyřadili.¹²¹ Vyřazování knih, které kopírovalo aktuální polickou atmosféru v republice, bylo následně kontrolováno v okrese po celé sledované období. Největší vlna očisty proběhla v letech 1950–1952. Další nastala v roce 1955, kdy byla vyřazována literatura označená jako „protijugoslávská“ a publikace dalších vybraných autorů. Revizi knihoven na Náchodsku vykonával okresní knihovnický inspektor Jaroslav Kvapil jako zástupce odboru kultury rady okresního národního výboru a výsledky své činnosti sděloval radě ONV ve zprávách o činnosti referátu/odboru.

Knihovny náchodského okresu se účastnily všech celostátních knihovnických akcí. Za ně lze jmenovat Zpěv míru, Měsíc knihy či Fučíkův odkaz.¹²² Vyjma účasti na celostátních akcích musela knihovna zorganizovat za rok přesně daný počet kulturně-osvětových akcí naplánovaných na ministerstvech a krajským národním výborem, upřesněných okresním národním výborem a okresní lidovou knihovnou.¹²³ Pracovní plány s knihovníky konzultoval okresní knihovnický inspektor Kvapil na aktivech okresních knihovníků, které pravidelně organizoval. Ve zmíněných plánech byla uvedena rámcová čísla výpůjček knih na jednotlivá čtvrtletí, navýšení počtu knih vybraných druhů literatury (nejčastěji se jednalo o literaturu politickou, ruskou a zemědělskou), a také číselný údaj, který udával navýšení počtu čtenářů knihoven. Na poli osvětové práce knihovny organizovaly akce typu čtenářských besed a přednášek o knize či o spisovateli. V plánech práce byla osvětová činnost knihoven nejčastěji označena jako „Masová politická práce s knihou“, jejíž součástí bylo i tzv. hlasité čtení – jeden z fenoménů totalitního režimu. Hlasité čtení mělo korigovat a ovlivňovat porozumění čtenářů knize tím

---

¹²¹ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1483, kart. 303, Akce knihoven, Knihovny – plnění úkolů 1950, Zpráva z 14. 11. 1950.

¹²² Autorka zde zájemce odkazuje na následující publikace. K akci Zpěv míru blíže: P. ŠÁMAL, *Soustružníci lidských duší...*, s. 110–115. K Fučíkovu odznaku blíže: M. BAUER, *Ideologie a paměť...*, s. 186–214.

¹²³ Plány práce osvětových zařízení, knihoven i besed, byly vytvořeny centrálními úřady. V krajských organizacích byla tato nařízení rozpracována do podoby směrných čísel závazných pro jednotlivé okresy. Směrná čísla byla zaslána okresním orgánům státní správy, které je převedly do reálné podoby a určily, co bude k provedení těchto akcí zajištěno, jakou budou mít formu z dostupných možností osvětové práce.

„správným směrem“. Místní lidové knihovny dále pořádaly prodejní výstavy knih k různým významným událostem a oslavám výročí, aby je mezi obyvateli okresu popularizovaly. V náchodském okrese byl kladen důraz na propagaci vybraných druhů literatury, zejména zemědělské a politické. Výsledkem této snahy mělo být, aby se kniha se zemědělskou problematikou stala zemědělci „nutnou potřebou“. Zemědělské literatuře byla věnována zvýšená pozornost v podzimním a zimním období každého roku sledovaného období v podobě plánů práce s knihou v podzimním a zimním období. V zimních měsících se také více objevovaly přednášky zaměřené na chov zvířat, problematiku nemocí, veterinární péče apod.

Pokud se zaměříme dále na úkoly knihoven v rámci okresu, lze za jednu z priorit v první polovině 50. let na Náchodsku, vyjma zmíněné očisty knihoven a osvětové práce, vnímat dosažení určitého počtu čtenářů, vyjádřeného procentuálně z počtu obyvatel žijících v obcích okresu. Pokud někdo nechodil do knihovny, nedal se ovlivnit jeho výběr literatury a hrozilo, že bude číst literaturu dle režimu nehodnotnou. S problémem počtu čtenářů se potýkala většina knihoven v okrese, ale také v celém kraji. Většinou byl tento počet nižší, než jak ho stanovil plán. Okresní lidové knihovny Hradeckého kraje a Krajská lidová knihovna v Hradci Králové zaznamenaly v roce 1955 pokles čtenářů o jeden tisíc oproti roku 1954.¹²⁴ Údaj, o kolik se snížil počet čtenářů Okresní lidové knihovny v Náchodě, nebyl uveden. Pokles byl konstatován i u počtu výpůjček v roce 1955 oproti předchozímu roku. OLK v Náchodě zaznamenala úbytek zejména tzv. mládežnických výpůjček, a proto příslušné orgány nařídily soustředit se do budoucna v okresní knihovně na zlepšení práce s dětmi a mládeží.¹²⁵

Lidové knihovny měly v okrese Náchod své nezastupitelné místo. Jejich činnost byla důležitá především na venkově, protože ve městech byly k dispozici kromě lidových knihoven i knihovny umístěné ve školách nebo v průmyslových podnicích. Činnost těchto institucí byla usnadněna tím, že jejich struktura byla

---

¹²⁴ Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1804, kart. 440, Okresní knihovna a místní lidové knihovny, Rozbor některých výsledků práce okresních lidových knihoven v Hradeckém kraji v roce 1955.

¹²⁵ *Tamtéž.*

vytvářena již dlouhá léta před uchopením moci v Československu komunistickou stranou a po únoru 1948 mohly knihovny bez dlouhých průtahů začít plnit úkoly dané novou politickou atmosférou. Na rozdíl od knihoven musela být síť osvětových besed a jizeb v 50. letech teprve budována, protože zde nebyla návaznost na předchozí vývoj.

Osvětové besedy a jizby

Na základě množství papírové agendy Odboru kultury rady ONV v Náchodě týkající se jednotlivých typů kulturně-osvětových zařízení lze za nejvýznamnější lidovýchovná zařízení v okrese považovat osvětové besedy a jizby, jejichž osvětová práce se soustředila zejména na venkovské obyvatelstvo – osvětové besedy a jizby byly na Náchodsku považovány za organizátory celého kulturního života na vesnici. Komplexní program a cíle osvětové politiky v ČSR zazněly ústy Václava Kopeckého na sjezdu kulturně-osvětových pracovníků koncem července roku 1950 v Soběslavi. Ve svém projevu vyhlásil Kopecký tzv. Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti (jeho obdobou v Hradeckém kraji byl Náchodský kulturní program).¹²⁶ Na základě jeho stanov začaly být národními výbory zřizovány osvětové besedy a jizby. O tři roky později, v roce 1953, vydalo ministerstvo školství a osvěty *Statut pro osvětové besedy a osvětové jizby* ve formě krajského oběžníku,¹²⁷ který byl rozeslán nižším stupňům národních výborů, tedy i Okresnímu národnímu výboru v Náchodě. Z tohoto statutu se dozvídáme, jak byla režimem definována „osvětová beseda“, jaké jí byly přisouzeny funkce a prostředky, kterými měla „utvářet nového socialistického člověka“. Statut definoval osvětové besedy a jizby jako „*kulturně osvětová zařízení MNV, v nichž se soustřeďuje kulturní a společenský život obce*“. Veškerá jejich činnost měla přispívat ke zvýšení kulturní úrovně obyvatelstva, k upevnění socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu v duchu J. V. Stalina a K. Gottwalda. Dále statut pojednával o vhodných prostorách

---

¹²⁶ V Soběslavském plánu kulturně-osvětové činnosti byly obsaženy rámcové směrnice pro vytváření plánů kulturně-osvětové práce na další léta. Podstatným rysem soběslavského plánu bylo zaměření osvětové práce na venkov, tímto se osvěta stala jakýmsi pomocným nástrojem socializace vesnice. Blíže: J. KNAPIK – M. FRANC, *Průvodce kulturním děním...*, 2. díl, s.837–839.

¹²⁷ Statut osvětových besed byl vydán jako nařízení ministerstva pod číslem jednacím 100.267/53 Sb. a oběžník KNV v Hradci Králové pod označením KNV roč. V, č. 144.

a vybavení osvětových zařízení. Dle nařízení statutu byl vytvořen nový orgán – rada osvětové besedy nebo jizby. Rada měla pomáhat správci osvětového zařízení plnit jeho úkoly.¹²⁸ K jejich ustanovení při místních osvětových besedách na Náchodsku docházelo až s časovým zpožděním v průběhu roku 1955. Členy rady, která se podle velikosti obce skládala z 6–12 osob, navrhovaly místní národní výbory. S konečnou platností schvaloval členy rady na Náchodsku Odbor kultury rady ONV v Náchodě.

Na základě stanov zmíněného statutu vznikl v Náchodě 23. 5. 1953 Dům osvěty, který byl jako zařízení ONV v Náchodě umístěn do prostor náchodského městského divadla. Dům osvěty nahradil stávající okresní osvětovou besedu a navázal na její kulturně-osvětovou činnost, jeho pravomoci však byly rozšířeny. Stal se kulturním centrem města Náchoda, organizoval zájmovou uměleckou činnost ve městě i mimo něj, zprostředkoval zájezdy uměleckých souborů a zastřešoval působení významných náchodských souborů. Dále poskytoval osvětovým besedám v obcích na Náchodsku metodickou pomoc a radu. K další reorganizaci domu osvěty došlo až mimo záběr této práce, a to v roce 1965, kdy bylo ustanoveno Náchodské kulturní středisko.¹²⁹ Ve sledovaném období se ve funkci ředitele domu osvěty vystřídali dva muži. Od zřízení instituce až do září 1955 jím byl Oldřich Vítek. Po něm zastával tuto funkci Ladislav Novotný.¹³⁰ Oba zmínění ředitelé se podíleli na osvětové činnosti i jako lektoři¹³¹ přednášek a besed. V sále Domu osvěty v Náchodě se mj. jednou měsíčně konaly aktivity vedoucích osvětových zařízení náchodského okresu.

Dům osvěty v Náchodě byl ústřední osvětové zařízení náchodského okresu, dále se v okrese nacházela osvětová zařízení nižšího typu – besedy a jizby. Počet osvětových besed od roku 1950 pozvolna narůstal. Jejich výstavba byla jednou z priorit okresního referátu osvěty – odboru kultury, protože plány výstavby

---

¹²⁸ SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1486, kart. 443, Plány osvětové činnosti 1951–1954, Oznámení místním národním výborům v okrese Náchod ve věci: výstavba kulturně osvětových zařízení ze dne 5. 6. 1953.

¹²⁹ L. BAŠTECKÁ – I. EBELOVÁ, *Náchod...*, s. 260.

¹³⁰ K. ŠAFÁŘ, *25 let...*, s. 7–8, 15.

¹³¹ Lektor nebo také referent. U každého záznamu o konání akce bylo uvedeno datum, místo, název a také jméno referenta, který byl pro provedení akce vybrán.

osvětových zařízení byly stálou součástí krajských a okresních plánů kulturně-osvětové činnosti. Řada osvětových besed a jizeb na území náchodského okresu vznikla v průběhu roku 1953, po zveřejnění statutu osvětových besed. V tomto roce byly osvětové besedy zřízeny ve více než polovině obcí okresu a byla tak vytvořena základní struktura osvětových zařízení. V následujícím roce výstavba i zřizování besed stagnovalo, nevznikla žádná. K mírnému nárůstu počtu osvětových besed došlo v roce 1955, ale naproti tomu ubyly osvětové jizby. V roce 1956 se opět navýšil počet osvětových besed i jizeb. Výše zmíněné údaje jsou pro přehlednost shrnuty v následující tabulce.

Typ osvětového zařízení	Počet osvětových zařízení v jednotlivých letech			
	1953	1954	1955	1956
Dům osvěty	1	1	1	1
Osvětová beseda	19	19	22	24
Osvětová jizba	15	15	9	12

Tabulka 2 - Stav výstavby osvětových zařízení v okrese Náchod v letech 1953–1956.

S výstavbou osvětových zařízení souvisí hledání odpovídajících prostor pro jejich fungování. Ve většině případů byly osvětové besedy a jizby umístěny v prostorách bývalých hostinců a dle statutu osvětových besed mělo mít zařízení k dispozici alespoň jednu místnost. Na území náchodského okresu byly již od počátku 50. let problémy právě s absencí vhodných místností pro společenské akce osvětových besed. V roce 1954 neměly besedy v obcích Světlá, Všeliby a Lhotky žádné místnosti, ve kterých by bylo možné uspořádat společenské akce, tedy z tohoto důvodu se žádné akce v obci nepořádaly. Odpovědný okresní odbor na tento jev reagoval vydáním nařízení adresovaného místním národním výborům jmenovaných obcí, aby co nejrychleji zajistily nápravu a vyčlenily vhodné prostory pro osvětová zařízení.¹³²

¹³² SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1474, kart. 302, Kulturní a osvětové akce 1954.

Stejně jako u lidových knihoven byla činnost osvětových besed rozplánována. V náhodském, zemědělsky orientovaném, okrese se jejich práce uzpůsobovala harmonogramu zemědělských prací, ale také oslavám významných výročí v průběhu roku apod. Jinými slovy, v době sklizně se ve venkovských obcích konala nejčastěji rozhlasová vysílání na podporu rychlých žní (tzv. žňová okénka v rozhlase) a následného výkupu zemědělských plodin. Naopak v tomto období poklesl počet vzdělávacích akcí – besed, přednášek,¹³³ promítání naučných filmů. Místy se dokonce v době žní nekonaly žádné. Svědčí o tom přehled akcí zasláný odboru kultury z Místní osvětové besedy v Dolních Rybníkách: „*Žádné akce se nekonaly, není o ně nyní v obci žádný zájem*“.¹³⁴ Hlášení o uspořádaných akcích podávala pravidelně místní osvětová zařízení okresnímu odboru kultury.

Způsob podávání zpráv nadřazeným, okresním, orgánům se v průběhu sledované doby měnil. Z let 1950–1953 nemáme na Náchodsku téměř žádné přehledy o činnosti osvětových besed. S různými formami hlášení se setkáme až v roce 1954, kdy osvětová zařízení podávala čtvrtletní a celoroční hlášení o své činnosti a také v daném roce zasílaly okresním orgánům po každé jednotlivé akci korespondenční lístky s údaji o vykazujícím zařízení, termínu konání akce, názvem akce, jménem lektora/referenta a návštěvností. Návštěvnost správních orgány pokládaly za velmi důležitý údaj a pečlivě ji sledovaly u všech kulturních a osvětových podniků v okrese. V následujících letech již korespondenční lístky používány nebyly, ale zůstaly zachovány čtvrtletní a roční přehledy o kulturních a osvětových akcích. Dalším typem hlášení o činnosti byly propisy z tzv. Deníků kulturně-osvětové práce, které musely osvětové besedy a jizby povinně vést a zapisovat do nich informace o každé uspořádané akci. Propisy z deníků měly jednou měsíčně zasílat okresnímu odboru kultury. Tuto „deníkovou“ povinnost někteří správci osvětových zařízení v první polovině 50. let neplnili, a proto ke konci roku 1954 rozeslal Jaroslav Rázl, vedoucí okresního odboru kultury,

---

¹³³ Přednášky byly společně s tanečními zábavami, veřejnými schůzemi a koncerty označovány jako „veřejné akce masového významu“. Srov. SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1795, kart. 437, Plán kulturní a osvětové činnosti v obcích 1955–1956, Zpráva o stavu kulturně osvětové činnosti v okrese ze dne 4. 4. 1956.

¹³⁴ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1474, kart. 302, Kulturní a osvětové akce 1954, Přehled kulturně společenských a zábavních akcí pořádaných v obci Dolní Rybníky v III. čtvrtletí 1954.

nařízení, ve kterém nařídil správcům místních osvětových besed zasílat pravidelně propisy z těchto deníků.¹³⁵ Ty byly následně od počátku roku 1955 správci besed pravidelně odboru zasílány a rozšiřovaly již tak početnou administrativní nálož, která se na odboru kupila. Na okrese postupovali zaměstnanci se zaslánými přehledy od místních osvětových zařízení následovně. Pracovníci odboru kultury v Náchodě z obdržených přehledů vypracovali souhrnné hlášení o kulturně-osvětové činnosti v okrese Náchod za uplynulé čtvrtletí roku, které dále zasílali ve stanoveném termínu Odboru kultury rady KNV v Hradci Králové. Na KNV se postup opakoval s tím rozdílem, že se sestavovalo komplexní sdělení vypracované ze všech okresních hlášení Hradeckého kraje. Konečný dokument byl zaslán nejvyšším správním orgánům – kulturním ministerstvům.

Hlavní náplň činnosti osvětových besed ve sledovaném období a regionu se dozvídáme z plánů práce. Kulturně-osvětová činnost byla podřízena politickým cílům komunistického režimu v ČSR a byla využívána jako ideologická zbraň. Prostřednictvím osvětových akcí byly propagovány myšlenky socialismu, popularizována stranická a vládní rozhodnutí, volby do politických struktur státu, likvidovány kapitalistické „přežitky“ v myšlení lidí atd. Právě pojem propagace dominoval v písemných materiálech, např. v již několikrát zmíněných čtvrtletních okresních plánech kulturně-osvětové práce. V nich se pravidelně objevovaly oddíly textu věnované zemědělské propagaci, vědecko-politické propagaci apod. Zemědělská i politická propaganda využívala v okrese Náchod různé typy osvětových akcí. Za nejúčinnější formu ideologického působení na lid zde byly označeny besedy – přednášky s diskuzí. Samotné přednášky, pod které se besedy řadily, byly nejčastějším typem osvětové akce ve zkoumaném období a zaměřovaly se na různá témata – zemědělství, aktuální politické problémy, mezinárodní politickou situaci, zdravotědu, literaturu. Výběr témat uzpůsobovali osvětoví pracovníci politické situaci v dané obci okresu. S tímto požadavkem tematického zaměření přednášek na určitý problém obce se setkáme v létě 1953, kdy vedoucí okresní orgány kritizovaly nahodilý výběr témat a po osvětových

---

¹³⁵ SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1083, kart. 438, Zpráva všem osvětovým zařízením od vedoucího Odboru školství a kultury rady ONV v Náchodě Jaroslava Rázla ze dne 8. 2. 1955.

pracovnících požadovaly nápravu.¹³⁶ Přednášky, nebo celé tematické cykly přednášek, byly jako jedna z forem osvětové práce v okrese, doprovázeny promítáním naučných filmů a po promítání následovala diskuze na dané téma.¹³⁷ V náchodském okrese od roku 1954 získávaly na oblibě taneční zábavy, plesy a různé veselice, které povoloval opět Odbor kultury rady ONV. Plesy patřily mezi nejoblíbenější a tedy nejnavštěvovanější akce pořádané v prostorech osvětových besed a hostinců.¹³⁸

Při osvětových besedách působily dobrovolné umělecké kroužky a uskupení lidové umělecké tvořivosti (LUT). O jejich činnosti se z pramenů mnoho nedozvídáme. Z hospodářských výkazů osvětových zařízení lze vyčíst počet různých typů kroužků, lektorských skupin při osvětových besedách, ale ne, kde vystupovaly, jaký měly úspěch apod. Nepravidelně se pochvalné zprávy o vystoupeních kroužků a souborů LUT objevovaly v okresních vesnických novinách Nové brázdě. Soubory LUT se podílely na utváření kulturního programu významných výročí a oslav, na kterých účinkovaly jejich jednotlivé složky.¹³⁹ Tato činnost byla plánována krajskými orgány a národními výbory kontrolována. Nechyběly pravidelné soutěže souborů LUT, účastnily se také socialistických soutěží určených pro osvětová zařízení na podporu předvolební kampaně. Poradním a metodickým orgánem pro tyto soubory byla poradna LUT zřízená při Domě osvěty v Náchodě. Z okresních funkcionářů se o jejich činnost staral vedoucí odboru kultury a osvěty Jaroslav Rázl.

V posledním roce námi sledovaného časového horizontu přistoupilo stranické vedení a státní orgány k pozvolnému uvolňování stávajících poměrů v republice, jak již bylo v této práci poznamenáno. Decentralizační opatření, ke kterým

---

¹³⁶ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1486, kart. 443, Plány osvětové činnosti 1951–1954, Dopis Jaroslava Rázla Okresní poradně a studovně marxismu-leninismu v Náchodě ze dne 25. 7. 1953.

¹³⁷ Pro celé námi zkoumané období bylo typické kombinování více typů kulturních akcí v rámci jednoho večera. Nejčastěji se konala přednáška s promítáním filmu.

¹³⁸ Srov. SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1474, kart. 302, Kulturní a osvětové akce 1954, Přehled kulturně společenských a zábavních akcí, které byly pořádány v obci Česká Čermná v I. čtvrtletí roku 1954.

¹³⁹ Základními složkami LUT na Náchodsku byla umělecká uskupení: divadelní, loutkářská, lidových tanců a zpěvu, pěvecká a hudební, estrádní.

přistoupilo stranické vedení KSČ v roce 1956, se odrazilo i na fungování kulturní politiky náchodského okresu. Plánování nadále probíhalo v kompetenci krajských orgánů a i nadále jim bylo zasíláno hodnocení osvětové činnosti v okrese Náchod. Decentralizační opatření se nejprve promítla do usnesení přijatých na *I. okresní konferenci kulturních pracovníků* konané v Náchodě dne 9. 12. 1956, kterou příslušným okresům nařídil uspořádat Odbor kultury rady KNV v Hradci Králové. Okresní konferenci v Náchodě zahájil předseda okresního národního výboru Eduard Dušánek. Program a diskusní příspěvky byly, jak bylo tehdy běžnou praxí, připraveny s časovým předstihem. Na konferenci zazněly návrhy řešení aktuálních problémů. Účastníci diskutovali o řízení osvětových besed i o úkolech a cílech práce dalších osvětových zařízení. Dokonce v jednom referátu byli kritizováni pracovníci propagace a agitace OV a KV KSČ. Bylo jim vytknuto, že se dosud málo zabývali problematikou kulturně-osvětové práce, měli by se jí zabývat hlouběji a nepodceňovat její význam jako ideologické zbraně.¹⁴⁰ Celkově však účastníci konference kladně zhodnotili dosavadní fungování kulturních zařízení v okrese a navrhli další kroky do budoucna. A právě tyto cíle do budoucna ve formě usnesení okresní konference byly z pohledu decentralizace důležité. Měly totiž charakter směrnice platné pro následující směřování kulturní politiky na území náchodského okresu. Směrnice a priority kulturní práce pro další období v oblasti kultury si tedy určili kulturní pracovníci v okrese, ne pracovníci centrálních pražských úřadů, jak tomu bylo doposud.

Rozhlasy, kina a muzea

Místním rozhlasům, kinům a muzeím nevěnovaly okresní orgány zdaleka tolik pozornosti jako osvětovým besedám a lidovým knihovnám. I v rámci kulturní politiky v okrese však měly své nenahraditelné místo a sloužily jako další prostředky působení komunistické ideologie na obyvatelstvo. Nejprve se zastavme u rozhlasu. V případě sledovaného náchodského okresu lze rozhlas označit za podpůrný propagační prostředek, využívaný zejména při žních a volbách, pro popularizaci zákonů mezi obyvatelstvem a zvukový doprovod při

---

¹⁴⁰ SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1786, kart. 436, Okresní konference kulturních pracovníků v Náchodě, These z referátu na aktivu kulturně osvětových pracovníků – komunistů, s. 4.

oslavách výročí. Vysílání místních rozhlasů bylo nejintenzivnější právě v průběhu konání zmíněných akcí. Texty rozhlasových relací pro různé typy akcí vypracovávali s časovým předstihem pracovníci Odboru kultury rady ONV v Náchodě. Místní rozhlas nevlastnily všechny obce okresu. S konkrétním číselným údajem o počtu rozhlasů se v pramenech setkáme až v roce 1954, kdy potřebnou aparaturu vlastnilo šestnáct obcí na Náchodsku. O rozhlas a jejich činnost se staraly místní národní výbory, které informovaly o splnění počtu rozhlasových vysílání v obci nadřazené orgány. Nejčastěji byl v podávaných hlášeních uveden počet týdenních rozhlasových relací odvysílaných v obci. Samostatně byly ve zprávách uváděny rozhlasové relace volební. Mezi volební relace patřila tzv. rozhlasová univerzita, se kterou se setkáme ve sledované době např. v letních měsících (před volbami do Národního shromáždění) roku 1954, kdy byly vysílány tematické cykly vzdělávacích a ideologicky zaměřených přednášek. Odvysílané texty byly následně otištěny v tisku.¹⁴¹

Dále je důležité zmínit i oblast filmu a kinematografie v okrese Náchod. Kinematografie patřila celorepublikově k prioritám kulturní práce komunistického režimu v 50. letech a vrcholní představitelé kulturní politiky věnovali výrobě filmů odpovídající pozornost. V okrese Náchod se filmy nevyráběly, pouze konzumovaly. Tím měly být skrze ně plněny politické úkoly. Strukturu kin v regionu tvořila stálá kina v městech a větších obcích,¹⁴² ale také se do ní dají zahrnout přenosná projekční zařízení, zakoupená pro vybrané osvětové besedy. Jeden přenosný projektor zapůjčoval Dům osvěty v Náchodě. Pokud v obci nebylo kino, byly promítáním filmů pověřeny školy, závody a putovní kina. Okresní orgány věnovaly nejvíce pozornosti promítání filmů na vesnici. O tom svědčí přehledy osvětových akcí, zasílané osvětovými besedami a jizbami Odboru kultury a osvěty rady ONV. Práce vedoucích kin, kteří tuto činnost vykonávali mimo své stálé zaměstnání, byla plánována kulturně-osvětovým odborem.

---

¹⁴¹ SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1486, kart. 443, Plány osvětové činnosti 1951–1954, Okresní plán činnosti kulturních zařízení národních výborů v kampani voleb do Národního shromáždění ve IV. čtvrtletí 1954.

¹⁴² K 1. 6. 1956 bylo v okrese Náchod postaveno třináct stálých kin. V okresním městě Náchodě se nacházela dvě kina s názvy LIDO a OKO. Další stálá kina se nacházela v následujících obcích: v Červeném Kostelci, Hronově, České Skalici, Zbečniku, Velké Dřevíči, Dolní Radechově, Řešetově Lhotě, Horním Kostelci, Velkém Poříčí, Slatině nad Úpou a v Hoříčkách.

Rozpisy měsíčních plánů kin vypracovával okresní inspektor pro kulturu Jaroslav Kvapil, který měl na starosti také plány kinofikace okresu Náchod.¹⁴³

Filmy promítané na okrese lze rozdělit do několika okruhů. Promítány byly filmy celovečerní, krátké budovatelské filmy, filmy pro děti a filmy poučné (nejčastěji se zemědělskou problematikou). Vzdělávací filmy promítali lektori přednášek jako doprovodný prvek jejich přednesu. Výběr filmů vhodných k přednáškám, ale i ostatních typů filmů, byl řízen a jejich výběr byl omezen na filmy sovětské a lidově-demokratické produkce. V krajských plánech kulturně-osvětové činnosti byly uvedeny názvy filmů vhodných k danému tématu přednášky či filmů vhodných pro oslavy výročí. Tuto filmovou nabídku vypracovala správa distribuce Československého státního filmu, kraj ji pouze přeposílal nižším správním složkám.¹⁴⁴ V okrese Náchod z této nabídky vybíral vhodné filmy vedoucí Odboru kultury rady ONV v Náchodě Jaroslav Rázl, který pověřil okresní dům osvěty jejich objednáním u pražských filmových ústředí. Co se týká celovečerních filmů, ty byly v plánování zařazeny do tzv. kulturního oddechu a výchovy uměním. Krajem byl přeposlán požadavek ohledně počtu celovečerních filmů, které budou v okrese promítnuty za jednotlivá čtvrtletí. Pro představu, na první čtvrtletí roku 1956 (leden až březen) bylo naplánováno, že stálá kina v okrese promítnou osmdesát celovečerních filmů a školy, závody a putovní kina promítnou filmů padesát šest. Celkem sto třicet šest promítání celovečerních filmů za období tří měsíců.¹⁴⁵

V okrese Náchod se ve sledované době nacházelo hlavní okresní muzeum - Regionální vlastivědné muzeum v Náchodě - které bylo vedeno v organizaci s Domem osvěty společně s okresní galerií. Okresní muzeum mělo své pobočky v České Skalici (Muzeum Boženy Němcové), Hronově (Rodný domek Aloise Jirásky), Červeném Kostelci a v zámku v Ratibořicích. Okresní orgány pokládaly

---

¹⁴³ Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1795, kart. 437, Plány kulturních a osvětových akcí 1955–1956, Okresní plán kulturně osvětové činnosti v I. čtvrtletí 1956.

¹⁴⁴ Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1486, kart. 443, Plány osvětové činnosti 1951–1954, Okresní plán činnosti kulturních zařízení národních výborů v kampani voleb do Národního shromáždění ve IV. čtvrtletí 1954, Seznam krátkých filmů k předvolební kampani.

¹⁴⁵ Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1795, kart. 437, Plány kulturních a osvětových akcí 1955–1956, Okresní plán kulturně osvětové činnosti v I. čtvrtletí 1956.

muzea za zařízení osvětového typu, a proto se také muzea účastnila všech akcí, do kterých se zapojovaly osvětové besedy a lidové knihovny a plnily tak politické úkoly avšak jinou formou osvětové činnosti – uzpůsobením výstav potřebným tématům. Přednáškovou činnost vyvíjela muzea pouze sporadicky.

Největším problémem, se kterým se muzea potýkala, byl nedostatek financí. Situace vyústila ve druhém čtvrtletí roku 1955 v uzavření muzea v Náchodě po dobu dvou měsíců, protože KNV v Hradci Králové nepamatoval na přidělení peněz na hlídače.¹⁴⁶ Dalším nedostatkem, který okresní orgány v Náchodě musely ve sledované době v souvislosti s muzei řešit, byl nedostatek výstavních prostor a velké množství exponátů. Na I. Okresní konferenci kulturních pracovníků okresu Náchod v roce 1956 bylo muzeum charakterizováno jako „*skladiště musejních předmětů a ne výstavní síň*“.¹⁴⁷ Na konferenci byl také vytyčen další úkol náchodského muzea, kterým bylo zřízení expozice o budování jednotných zemědělských družstev na Náchodsku a cílené shromažďování materiálů o dělnickém hnutí v regionu.

Oslavy výročí

Oslavy důležitých výročí a významných dnů byly běžnou součástí života obyvatel Československa, a to nejen v 50. letech. Komunistické vedení jejich organizaci přikládalo značný důraz, protože skrze ně působilo na vědomí obyvatelstva. Slavilo se na celém území republiky a nejinak tomu bylo v náchodském okrese. Závazné směrnice okresním orgánům přicházely z ústředních orgánů v Praze a od příslušných svazů. Nařízení byla upravena v Hradci Králové a až poté byla poslána do Náchoda. Při radě okresního národního výboru fungovala ve sledované době stálá *komise pro pořádání oslav*, která neměla dostatečné množství členů, aby organizaci všech svátků a oslav organizačně zvládala, a proto

---

¹⁴⁶ Srov. SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1795, kart. 437, Plány kulturních a osvětových akcí 1955–1956, Zpráva o plnění plánu kulturní a osvětové činnosti v okrese Náchod za II. čtvrtletí roku 1955.

¹⁴⁷ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1786, kart. 436, Referát člena rady okresního národního výboru.

k oslavám jednotlivých výročí a svátků vznikaly komise příležitostné,¹⁴⁸ které po oslavách svou činnost ukončily. O jejich složení rozhodovali pracovníci KNV v Hradci Králové. Na převádění směrnic do podoby reálných opatření spolupracovaly s příslušnými okresními komisemi také složky Národní fronty (NF), svazy, umělecké skupiny závodních klubů národních podniků a také všechna zařízení osvětového typu na Náchodsku. Z hlediska množství papírové agendy bylo nejvíce pozornosti okresními orgány věnováno organizačnímu zajištění oslav Svátku práce (prvnímu máji) a osvobození republiky Rudou armádou, oslav Měsíce československo-sovětského přátelství a oslav výročí založení Komunistické strany Československa. Pracovníci odboru kultury všechny oslavy po jejich ukončení zhodnotili na základě účasti, množství uspořádaných osvětových akcí, které se k příležitosti oslav konaly, a tyto zprávy zasílali odpovědným krajským orgánům. O důležitosti oslav zmíněných výročí svědčí i fakt, že o nich byly každoročně vedeny diskuze na schůzích pléna Okresního výboru KSČ v Náchodě, který se jinak kulturními a osvětovými otázkami téměř nezabýval.¹⁴⁹

Obdobně jako osvětová činnost knihoven, besed a jizeb sledovala politické cíle, bylo tomu tak i u svátků a výročí. Tento fakt lze demonstrovat na oslavách Svátků jara v okrese. V dopise¹⁵⁰ okresní inspektor pro kulturu Jaroslav Kvapil informoval odbor kultury KNV o opatřeních, která zajistí ke Svátkům jara na Náchodsku. Tento program svátků na jaře 1956 byl zaměřen především na mládež. Byla naplánována loutková představení, sportovní turnaje, promítání filmů pro děti a mládež apod. Tím sledovaly okresní orgány, resp. strana po celé republice, oslabení vlivu církve v době Velikonoc na obyvatelstvo, zejména na mládež, protože dle jejich informací byly církevní velikonoční svátky dosud hojně

---

¹⁴⁸ Jmenovitě se jednalo např. o májovou komisi, komisi pro pořádání měsíce československo-sovětského přátelství, komise pro pořádání týdnu československo-německého přátelství atd.

¹⁴⁹ Srov. SOkA Náchod, f. OV KSČ, inv. č. 31, kn. 31, Zápis ze schůze pléna OV KSČ Náchod ze dne 28. 4. 1951, Diskusní příspěvky s. Holce, Jaroslava Rázla.

¹⁵⁰ SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1809, kart. 441, Oslavy výročí 1956, Zpráva o přípravě Svátků jara, nedatováno.

navštěvovány především venkovským obyvatelstvem.¹⁵¹ Zmíněné zprávy a dopisy byly označeny jako „důvěrné“, a tedy nebylo žádoucí, aby se pravé důvody konání Svátků jara rozšířily mezi nestraničskou veřejnost.

Více pozornosti věnovaly, okresní orgány oslavám prvního máje, které byly spojeny s oslavami osvobození ČSR sovětskou armádou v květnu 1945. Okresní májová komise byla ustavena každoročně na přelomu března a dubna. Ve městech okresu Náchod vznikly dále výbory pro pořádání prvomájových oslav, jejichž členové byli i v okresní májové komisi. Činnost okresní komise a výborů spočívala hlavně v řízení oslav a přípravách na ně, veškeré ostatní záležitosti spojené s oslavami byly vypracovány v Praze, centru republiky. Centrálně byla předepsána výzdoba pracovišť, škol, úřadů a obytných stavení. Katalog dekoračních produktů zasílal na okres národní podnik Slovenská kniha – výzdobný a dekorační materiál. Z jejich nabídky museli členové komise vybrat a zboží objednat.¹⁵² O oslavy prvního máje jevil zájem i straničtí funkcionáři Okresního výboru KSČ v Náchodě. Jejich zájem spočíval především v zajištění masové účasti obyvatel na oslavách, tedy aby se oslav zúčastnili všichni pracující. Dobrou účastí chtěly okresní orgány: „*ukázat kapitalistickým státům, jaká krása, mohutnost a síla je v našich lidově-demokratických státech, kterým stojí v čele mohutný Sovětský svaz!*“.¹⁵³ Mohutnější oslavy prvního máje, svátku pracujících, probíhaly pochopitelně v městech okresu – v Náchodě, Hronově, Červeném Kostelci a v České Skalici. I v menších obcích okresu byl k oslavám připraven různorodý kulturní program.¹⁵⁴

---

¹⁵¹ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1809, kart. 441, Oslavy výročí 1956, Zpráva odboru kultury KNV v Hradci Králové okresním inspektorům pro kulturu ze dne 14. 3. 1956, Svátky jara – pokyny k organizačnímu zajištění.

¹⁵² Srov. SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1810, kart. 441, Májové oslavy 1955–1956, Zpráva Slovenské knihy, n.p. pro Odbor kultury a osvěty rady ONV v Náchodě: Úprava výzdoby na 1. mája.

¹⁵³ SOKA Náchod, f. OV KSČ Náchod, inv. č. 33, kn. 33, Zápis ze schůze pléna OV KSČ v Náchodě z 25. 4. 1953.

¹⁵⁴ K práci je v obrazové příloze přiložena pozvánka s programem májové akce v obci Slatina nad Úpou v roce 1954. Srov. Příloha A, Obrázek č. 3.

V rámci oslav Měsíce československo-sovětského přátelství bylo v Československu oslavováno a popularizováno vše, co bylo sovětského původu. Akce měla posilovat československo-sovětské spojení, propagovat úspěchy sovětské politiky a jedním z předních úkolů bylo také rozvinout po vzoru Sovětského svazu iniciativu pracujících, aby plnili usnesení přijatá na celostátních sjezdech KSČ. Oslavy začínaly dnem výročí Velké říjnové revoluce a končily dnem podpisu československo-sovětské spojenecké smlouvy v průběhu druhé světové války. Na organizaci „měsíce“ se na Náchodsku podílela všechna osvětová zařízení v okrese – osvětové besedy a jizby, lidové knihovny, muzea, kina, svazy, závodní kluby ad. Při oslavách Měsíce československo-sovětského přátelství nevznikala pouze jedna dočasná komise pro organizační zajištění, ale hned několik dalších pomocných komisí.¹⁵⁵ Směrnice a směrná čísla všech používaných typů osvětové práce přicházela „shora“ a okresní orgány o nich příliš nerozhodovaly – tyto směrnice byly začleněny do plánů práce osvětových zařízení v okrese na poslední čtvrtletí kalendářního roku. V tomto kalendářním období vzrostl v okrese počet uspořádaných besed, zejména literárních, byla hrána divadla ruských klasiků i současných sovětských dramatiků, konaly se kurzy ruského jazyka atd. Podobného ražení, ale v podstatně menším rozměru, byly oslavy Týdne československo-německého přátelství, které se v okrese Náchod pořádaly poslední týden v měsíci září.

Jako poslední celostátní oslavy výročí uvedeme Oslavy založení Komunistické strany Československa, které se každoročně opakovaly v polovině května. V archivních pramenech se zachovaly směrnice a pokyny k zajištění Oslav 35. výročí založení KSČ v roce 1956 na Náchodsku. V daném roce byla hlavní náplň akce vyzdvihnout vedoucí úlohu KSČ ve společnosti a motivovat pracující k socialistickému soutěžení, aby splnili úkoly dané pětiletým plánem. Osvětovým zařízením byly zaslány propagační materiály, témata přednášek a výstav, které byly tematicky zaměřeny na propagaci zmíněných politických cílů oslav. Správci

---

¹⁵⁵ Při oslavách MČSSP vznikly na okrese, vyjma okresní Komise pro pořádání Měsíce československo-sovětského přátelství, čtyři komise pomocné: komise pro přednášky, besedy a výstavy; komise filmová; komise štafetová a komise lidových kurzů ruštiny. Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1809, kart. 441, Oslavy výročí 1956, Směrnice okresní komise k zajištění MČSSP v okrese Náchod 1956.

osvětových zařízení byli poučeni, které materiály, brožury a plakáty by si měli k oslavám zajistit a objednat.

Na závěr kapitoly o oslavách uvedme „největší kulturní svátek náchodského okresu, ale i celého kraje“ – přehlídky amatérských divadelních souborů, známé pod označením Jiráskův Hronov, které se konaly pravidelně v srpnu v Hronově, v rodném městě Aloise Jiráska. Ve sledovaném období organizoval Jiráskův Hronov Odbor kultury rady KNV v Hradci Králové a okresní orgány měly jen nepatrné rozhodovací pravomoci na jeho přípravách. Oslavy byly s časovým předstihem propagovány v regionálním tisku, i v závodních časopisech národních podniků, které měly tzv. patronáty nad vybranými divadelními soubory. Kromě souborů závodních klubů se přehlídek účastnily mj. i soubory LUT. Nejvíce informací o oslavách se dozvídáme z dobového tisku, kterému je věnována následující kapitola.

7 Dobový tisk

Ve sledovaném období byla pravidelně vydávaným tiskovinám věnována velká pozornost. Stranické vedení si uvědomovalo jeho vliv na obyvatelstvo, a proto se tisk stal nástrojem budování socialismu v ČSR. Šířil myšlenky marxismu-leninismu do všech odvětví života a pomáhal tak utvářet „nového socialistického člověka“. Jak již bylo zmíněno, zajistila si komunistická strana monopol na tisk periodických i neperiodických publikací již na počátku budování systému nového režimu a získala kontrolu nad všemi tištěnými materiály v republice. Své noviny či časopisy směly vydávat nejen ústřední organizace strany, ale také organizace krajské a okresní. Dále své časopisy vydávaly tvůrčí svazy, odborová hnutí a svá závodní periodika měly i průmyslové závody. Nyní se zaměříme na stručnou charakteristiku vybraných kulturně-politických periodik s celostátním významem.

Stranickou linii kulturní politiky po únoru 1948 na svých stránkách propagoval týdeník *Tvorba* s podtitulem „Týdeník pro kulturu a politiku“, který vydával ÚV KSČ a vliv v něm uplatňovali zejména členové „Kultpropu“ (jeho vedoucí Gustav Bareš byl mj. šéfredaktorem *Tvorby*). Posláním *Tvorby* bylo uzpůsobit uměleckou činnost, zejména literaturu, potřebám socialistického budování dle stranických směrnic a prosazovat tak své představy o fungování kulturní oblasti. Na tomto základě byla v *Tvorbě* vedena řada kampaní, které měly za cíl potlačit „reakční“ kulturní tradice, vědecké metody či očernit umělecké osobnosti apod. Zveřejnění nevybíravé kritiky v *Tvorbě* znamenalo pro mnohé umělce omezení jejich umělecké činnosti. V souvislosti s odvoláním a zatčením Rudolfa Slánského a celkovým otřesem moci strany na podzim roku 1951 klesl i význam „Kultpropu“ a jeho časopisu na řízení a kontrolu kulturní sféry, zatímco Václav Kopecký své postavení posílil. Vydávání časopisu bylo zastaveno na počátku roku 1952. Po pěti letech bylo jeho vydávání obnoveno, ale už nedosáhl takového významu jako v letech 1948–1951.¹⁵⁶

---

¹⁵⁶ J. KNAPÍK – M. FRANC, *Průvodce kulturním děním...*, 2. díl, s. 966–967. Pro srovnání se nabízí: J. KNAPÍK, *Kdo spoutal naši kulturu...*, s. 135–141.

Také kulturní ministerstva vydávala své měsíčníky, čtrnáctideníky či týdeníky. Například ministerstvo informací a osvěty se prezentovalo od počátku roku 1949 týdeníkem *Osvětová práce*, který byl nástrojem pro šíření kulturně-osvětové politiky k pracovníkům krajských a okresních osvětových besed či jizeb. V časopise byly publikovány kulturně-politické směrnice, politická usnesení, popularizovány nové metody práce v zemědělství apod. Při časopise vycházely jednou za čtrnáct dní různé typy příloh v podobě samostatných časopisů, které se zaměřovaly na různá odvětví kulturně-osvětové práce jako např. Lidová tvořivost, Hovoří místní rozhlas, Názorná agitace na vesnici ad.¹⁵⁷

Příznivci ministra Zdeňka Nejedlého a jeho koncepce kulturní politiky¹⁵⁸ publikovali své názory v časopise *Var* s podtitulem „List pro kulturní otázky“, který vycházel v letech 1948–1953. Jiří Křesťan označil *Var* jako „výkladní skříň Nejedlého názorů“,¹⁵⁹ protože většina obsahu časopisu byla vyhrazena pro otištění Nejedlého projevů. Mimo to, se obsah Varu soustředil na problematiku soudobé literatury, hudby, filmu a divadla, které vykládal na základě komunistické ideologie, ale tento výklad přihlížel ke kontinuitě kulturního dědictví na rozdíl od Tvorby, která dogmaticky prosazovala sovětské vzory.¹⁶⁰ Své časopisy vydávaly dále tvůrčí svazy, např. Svaz československých spisovatelů vydával měsíčník *Nový život*, a svůj tisk měly také odborové organizace, z nichž do oblasti kultury nejvíce zasahoval Svaz zaměstnanců umělecké a kulturní služby (SZUKS), který vydával v letech 1947–1952 čtrnáctideník *Kulturní práce*.

Význam výše zmíněných časopisů tkvěl zejména v tom, že v nich byly otištěny záznamy projevů a písemné referáty ústředních činitelů komunistické strany, které se stávaly směrnicemi kulturní politiky. Význam tisku, jeho vlivu na obyvatelstvo

---

¹⁵⁷ J. KNAPÍK – M. FRANC, *Průvodce kulturním děním...*, s. 638.

¹⁵⁸ Kulturně-politická koncepce Zdeňka Nejedlého je označována za konzervativní, navazující na českou historii a ideály 19. století, které se zformovaly v době národního obrození. Kromě obrozeneckého období kladl důraz zejména na epochu husitskou. Typickým jevem pro Nejedlého bylo, že z národní minulosti vyzdvihoval díla např. Aloise Jiráska, Boženy Němcové, Bedřicha Smetany nebo Františka Palackého. Blíže: J. KŘEŠŤAN, „*Poslední husita*“..., SD 12, č. 1, 2005, s. 16–22. Srov. A. KUSÁK, *Kultura a politika...*, s. 264–267.

¹⁵⁹ J. KŘEŠŤAN, „*Poslední husita*“..., SD 12, č. 1, 2005, s. 25.

¹⁶⁰ J. KNAPÍK – M. FRANC, *Průvodce kulturním děním...*, 2. díl, s. 1004–1005.

a pomoc při názorné agitaci a propagaci si uvědomovali i funkcionáři Okresního výboru KSČ v Náchodě. Na schůzích pléna okresní organizace byl často projednáván špatný, tedy dle členů OV nedostatečný, odběr stranického tisku v náchodském okrese,¹⁶¹ a to i mezi účastníky okresních stranických konferencí, na kterých se rozdávaly přihlášky k odběru stranického tisku. Ve svém diskusním příspěvku člen OV soudruh Škop kritizoval špatný vztah funkcionářů ke stranickému tisku.¹⁶² Ke zvýšení jeho odběru měla dopomoci propagační akce Měsíc stranického tisku, která však byla okresním výborem na počátku 50. let špatně organizována a „výsledek nebyl téměř žádný“.¹⁶³ Další propagaci odběru stranického tisku můžeme sledovat v Plhovském textiláku, závodním časopise textilního podniku Tepna v Náchodě. V článku s titulkem „*Stranický tisk – váš denní pomocník*“ vyzdvihuje autor textu informační hodnotu a prospěšnost předplatného Rudého práva, Tvorby, Života strany či Nové mysli.¹⁶⁴ Články s obdobným posláním nalezneme i v dalších vydáních tohoto časopisu, ale i v okresních novinách, v Nové brázdě.

V okrese Náchod byly ve sledované době publikovány závodní časopisy průmyslových podniků, již zmíněný Plhovský textilák a Gumař podniku Rubena Náchod. Tyto časopisy byly svým obsahem zaměřeny na problematiku daného výrobního odvětví a na potřeby dělníků pracujících v průmyslových závodech a žijících ve městech. Rozdílný životní cyklus, práci, potřeby a zájmy měli obyvatelé venkovských obcí a v tisku jim byly zprostředkovávány odlišné informace než dělníkům ve městech. Na venkov byly distribuovány vesnické okresní noviny Nová brázda. V následujícím textu se zaměříme na charakteristiku Nové brázdy a Plhovského textiláku, dvou regionálních periodik, ze kterých lze získat cenné informace nejen o kulturním děním v náchodském okrese ve sledovaných 50. letech 20. století.

---

¹⁶¹ V roce 1955 bylo v náchodském okrese odebíráno 2 450 výtisků Rudého práva, tedy slovy vedoucího tajemníka OV KSČ v Náchodě ho „*neodebírala ani polovina členů strany v okrese*“. Srov. SOkA Náchod, f. OV KSČ Náchod, inv. č. 35, kn. 35, Zápisy ze schůzí pléna OV KSČ, Zápis ze zasedání pléna OV KSČ 28. 10. 1955, diskusní příspěvek s. Hurdálka, s. 8.

¹⁶² SOkA Náchod, f. OV KSČ Náchod, inv. č. 32, kn. 32, Zápisy ze schůzí pléna OV KSČ, zápis ze zasedání OV KSČ v Náchodě 18. 4. 1952, diskusní příspěvek s. Škopa.

¹⁶³ *Tamtéž*.

¹⁶⁴ SOkA Náchod, f. Sbirka časopisů 1869–1971, kart. 56, Plhovský textilák VIII, č. 18, 1956, s. 1.

7.1 Nová brázda

Od 1. 9. 1950 začaly být v náchodském okrese vydávány okresní vesnické noviny Náchodska – *Nová brázda*. Do konce roku 1950 byl vydavatelem Okresní výbor KSC v Náchodě, který noviny šířil mezi obyvatele okresu zdarma a členové okresní organizace strany zodpovídali za jejich obsah po stránce politické. V průběhu roku 1951 došlo ke změně vydavatele a od čtrnáctého čísla III. ročníku (vydávaného v roce 1952) jím byl ONV v Náchodě a noviny byly zpoplatněny. Nelze zjistit přesný časový údaj změny vydavatele, protože II. ročník *Nové brázdy* v archivu zcela chybí. Za články uveřejněné v novinách odpovídal tzv. odpovědný redaktor, který byl vybírán plénem OV KSC v Náchodě, a tento vedoucí redaktor mohl být na základě rozhodnutí okresního výboru také odvolán.¹⁶⁵ Za sledované období se na tomto postu vystřídali tři muži. Na krátkou dobu byl odpovědným redaktorem člen OV KSC Cyril Smolík, kterého záhy vystřídal Jiří Stejskal. Stejskal byl odpovědným redaktorem *Nové brázdy* od srpna 1952 až do února 1956. Po něm nastoupil Miroslav Kamiš, který jím byl až do konce námi sledovaného období. Kromě osoby odpovědného redaktora se na vydávání novin podíleli další členové redakčního kruhu a tzv. dopisovatelé¹⁶⁶ *Nové brázdy*.

Obsahem chtěla *Nová brázda* oslovit a působit na venkovské – zemědělské a rolnické obyvatelstvo. Články byly zaměřeny v první řadě na propagaci socialismu na vesnici, konkrétně na podporu kolektivizace a členství v JZD. Z mnohých titulků jmenujme alespoň některé: *Není mezi – není sporů*, *Vesnický boháč do JZD nepatří* anebo stálá rubrika *Z výstavby naší nové vesnice*.¹⁶⁷ Noviny věnovaly pozornost důležitým zemědělským událostem v průběhu roku. V jarních měsících byly zveřejňovány informace o průběhu jarních polních prací a o dobrých výsledcích těchto prací dosažených ve vybraných vesnicích Náchodska. V letních měsících byla většina obsahu *Nové brázdy* vyhrazena pro

---

¹⁶⁵ Srov. SOkA Náchod, f. OV KSC Náchod, inv. č. 35, kn. 35, Zápisy ze schůzí pléna OV KSC, Zápis ze schůze 28. 2. 1955, s. 4.

¹⁶⁶ Dopisovatelé *Nové brázdy* byli lidé, kteří spolupracovali se členy redakce a zasílali jim své články, které, pokud byly vybrány, byly při vhodné příležitosti zařazeny do obsahu vydání.

¹⁶⁷ SOkA Náchod, f. Sbirka časopisů 1869–1971, kart. 63, *Nová brázda* III, č. 14/15, 1952, s. 1, 3.

články a informace o přípravách na žně. Dále byly v letních vydáních novin publikovány krátké motivující vzkazy tzv. bleskovky, jejichž účelem byla agitace za včasnou sklizeň s co nejvyššími výnosy a za včasný výkup. Jakmile bylo po žních, začaly se objevovat články o problémech chovu hospodářských zvířat a rubrika *Veterinární služba radí* (její název se proměňoval, ale obsah zůstal stejný).

Kromě zemědělské problematiky byly v novinách propagovány politické události – volby do jednotlivých složek lidové správy, byli zde představováni kandidáti do voleb anebo publikovány projevy funkcionářů Okresního národního výboru v Náchodě, kteří se nejčastěji vyjadřovali opět k tématu průběhu žní a výkupu, shrnovali roční bilanci či se vyjadřovali k aktuálním politickým událostem (např. celostátní sjezd KSČ, usnesení na těchto sjezdech přijatá apod.). Tyto články byly doplněny fotografiemi okresních funkcionářů, údernými básničkami či písničkami apod.

Kulturnímu dění na vesnici se nejprve věnovaly jednotlivé články o konkrétních akcích, které měly za cíl propagovat „novou“ kulturu na vesnici, jako bylo např. Filmové jaro na vesnici¹⁶⁸ anebo nepravidelné rubriky *O našich knihovnách* či pod jiným označením se stejným obsahem *Hovoříme o lidových knihovnách*, ve kterých bylo shrnuto úspěšné budování lidových knihoven na okrese či výzva k uzavření členství v knihovnách.¹⁶⁹ V roce 1955 se v VI. ročníku *Nové brázdy* objevila kulturní rubrika *Kulturní vteřiny*,¹⁷⁰ která byla od tohoto čísla pravidelnou rubrikou. V *Kulturních vteřinách* byl zveřejňován přehled událostí, kulturních pořadů pořádaných Domem osvěty v Náchodě. Kromě akcí Domu osvěty zde byly uvedeny termíny přednášek, divadel, promítání filmů, které

---

¹⁶⁸ Srov. SOkA Náchod, f. Sběrka časopisů 1869–1971, kart. 63, *Nová brázda* V, č. 3/4, 1955, s. 4.

¹⁶⁹ SOkA Náchod, f. Sběrka časopisů 1869–1971, kart. 63, *Nová brázda* V, č. 30, 1955, s. 1. Srov. SOkA Náchod, f. Sběrka časopisů 1869–1971, kart. 63, *Nová brázda* V, č. 32, 1955, s. 2.

¹⁷⁰ Rubrika „Kulturní vteřiny“ se objevila pravděpodobně poprvé v devátém čísle VI. ročníku *Nové brázdy* a poté se objevovala pravidelně v okresních novinách po celé sledované období. V říjnu 1956 byly „Kulturní vteřiny“ přejmenovány na „Co nového v kultuře“. Srov. SOkA Náchod, f. Sběrka časopisů 1869–1971, kart. 63, *Nová brázda* VI, č. 9, 1956, s. 4. Srov. SOkA Náchod, f. Sběrka časopisů 1869–1971, kart. 63, *Nová brázda* VII, č. 41, 1957, s. 2.

organizovala osvětová zařízení na vesnicích a také termíny dalších, především divadelních a hudebních, podniků konaných v okrese Náchod, které organizovaly profesionální umělecké soubory.

Okresní vesnické noviny Nová brázda byly jedním z dostupných a vlivných prostředků, kterým měly okresní orgány strany možnost ovlivňovat život na vesnici a převádět myšlenky socialismu do formy srozumitelné pro venkovské obyvatelstvo. Z hlediska kulturní politiky by bylo možné vesnické noviny nazvat jako „výkladní skříň“ kulturních a společenských událostí v okrese. Okresní orgány činné v kulturní oblasti vyžadovaly od svých podřízených městských a vesnických orgánů přehled o návštěvnosti každé akce (přednášky, besedy, divadla atd.), kterou daná organizace pořádala. Uveřejněním přehledu kulturních akcí a jejich následnou propagací na stránkách novin se zvyšovala informovanost obyvatel a paralelně s touto informovaností vzrostla i šance, že se vesničtí obyvatelé události zúčastní a tím zvýší návštěvnost vykazovanou následně v mocenské hierarchii příslušnému odboru KNV v Hradci Králové.

7.2 Plhovský textilák

Velké průmyslové závody náchodského okresu vydávaly ve sledovaném období své závodní časopisy určené primárně pro zaměstnance těchto podniků. Plhovský textilák byl závodní časopis národního podniku Tepna 101 Náchod, závod Klementa Gottwalda. Již z názvu závodního časopisu je zřejmé, že průmyslovým odvětvím, ve kterém závod podnikal, byl průmysl textilní, resp. bavlnářský. První ročník časopisu byl vydán v roce 1949, avšak v náchodském okresním archivu jsou v současné době pro badatele k dispozici pouze ročníky periodika z let 1954–1958. Časopis vycházel čtrnáctidenně a jeho vydavatelem byly tři organizace (KSC, ROH a ČSM), a dále vedení bavlnářského závodu Tepna. Stejně jako okresní vesnické noviny Nová brázda měl také Plhovský textilák odpovědného redaktora a další redaktory z řad zaměstnanců Tepny Náchod, kteří z větší části zůstali anonymními přispěvateli. Kdo působil ve funkci odpovědného redaktora v letech 1949–1954, nám dnes není známo z důvodu chybějící pramenné základny. Od počátku roku 1954 jím byl jistý Quido Macháň, který byl

z neznámého důvodu vystřídán Zdeňkem Rozinkem. K této změně došlo v průběhu měsíce června v roce 1956.¹⁷¹

Obsah závodního časopisu, který určoval a kontroloval okresní výbor komunistické strany v Náchodě ve spolupráci s vedením závodu, Tepny Náchod byl určen primárně pro dělníky podniku a tomu byl také přizpůsoben. Na jeho stránkách se objevovala zejména problematika textilního průmyslu, významné celorepublikové události a výročí, statistika výroby a plnění stanoveného výrobního plánu a také ve velké míře úspěchy, pracovní nasazení či socialistické závazky pracovníků podniku. Kromě toho byl vyhrazen určitý prostor i sportovní rubrice. Zpravidla se jednalo o poslední stránku výtisku čísla. I zde, stejně jako v Nové brázdě můžeme sledovat přizpůsobování obsahu periodika ročnímu období, nikoliv však z přírodního hlediska jako na vesnici, ale z hlediska plnění plánu, účetnictví, letních prázdnin apod. Počátkem nového pracovního roku byly v „Textiláku“ publikovány články shrnující statistiku a plnění stanoveného plánu uplynulého roku a vyhlídky další výroby. Obsahem časopisu nebyla ovšem jen problematika výrobní, ale také volnočasová.

Průmyslový závod žil nejen pracovním, ale také kulturním životem. Tento kulturní život měl být ovšem prostředkem pro zlepšení pracovní morálky a motivovat dělníky k lepším výkonům. K jejich motivaci mělo přispět i tzv. socialistické soutěžení. Tepna měla svou závodní knihovnu, která zahájila svou činnost koncem ledna 1953, avšak vedení závodu nebylo s počtem čtenářů spokojeno. Čtenářskou legitimaci si do konce prvního roku fungování knihovny obstarala „*pouze 1/6 zaměstnanců závodu*“.¹⁷²

Mimo závodní knihovny existovaly pro zaměstnance tepenského podniku při závodním klubu ROH (ZK ROH) zájmové kroužky různého zaměření, které se podílely na formování socialistické kultury v podniku i v okrese. Činnost těchto

---

¹⁷¹ Srov. SOkA Náchod, f. Sběrka časopisů 1869–1971, kart. 56, Plhovský textilák VIII, č. 10, 1956, s. 8.

¹⁷² Srov. SOkA Náchod, f. Sběrka časopisů 1869–1971, kart. 56, Plhovský textilák VI, č. 6, 1954, rubrika Z naší knihovny, s. 4.

kroužků byla propagována na stránkách časopisu, protože bylo záměrem získat do jejich řad co nejvíce dělníků, aby počet členů byl vysoký a dosáhlo se tak, řečeno dobovým termínem, „masovosti“. Ve sledovaném období fungovaly při závodním klubu následující kroužky: divadelní soubor Tyl, závodní hudba, taneční soubor Náchod'an, dívčí pěvecký sbor, foto-odbor, filmový kroužek, výtvarný kroužek, dále kroužek rybářský, kulečnickářský a filatelistický. Členové kroužků v průběhu roku pořádali výstavy svých prací, různé soutěže, přednášky apod. Vyjma činnosti v rámci průmyslového závodu, působila tato sdružení i pro širší veřejnost. Například závodní hudba ZK ROH Tepna 1 Náchod se účastnila veřejných vystoupení organizovaných Okresním národním výborem v Náchodě, dále hudebníci soutěžili v okresním i krajském kole LUT a mj. jezdili koncertovat na patronátní¹⁷³ JZD.¹⁷⁴ Obecným jevem sledovatelným ve zmiňovaných sdruženích bylo upozadění umělecké hodnoty vzniklých prací na úkor propagace podniku a propagace oslav výročí. Tento prvek lze demonstrovat na výsledcích činnosti vybraných kroužků za určité období. Filmový kroužek natočil náborový film „Mladá textilačka“ a foto-odbor zajišťoval výrobně-technickou propagaci Tepny Náchod. Výtvarný kroužek každoročně připravoval prvomájovou výzdobu, zatímco divadelní soubor nacvičoval vybrané divadelní hry k výročí Velké říjnové socialistické revoluce.¹⁷⁵

Plhovský textilák byl distribuován v podniku Tepna, ale také např. ve školách, se kterými měl závod uzavřenou patronátní smlouvu. V časopise se nesetkáme s podobným kulturním přehledem činnosti osvětových zařízení na vesnicích jako v Nové brázdě, protože činnost těchto zařízení byla orientována na prosazování socialismu na vesnici. Městské obyvatelstvo, mezi kterým převládali právě tovární dělníci, ale také úředníci, vyžadovalo poněkud odlišný přístup řídicích orgánů. Proklamovaným cílem stranických organizací bylo „zvýšit *životní a kulturní úroveň pracujících*“ v souladu s usneseními celostátního sjezdu KSČ.

---

¹⁷³ V 50. letech bylo v lidově-demokratickém režimu běžné, že průmyslové podniky uzavíraly tzv. patronátní smlouvy se školami, soubory lidové umělecké tvořivosti a dalšími institucemi, ale zejména s jednotnými zemědělskými družstvy. Obsahem těchto smluv byla oboustranná ujednání o vzájemném vztahu smluvních stran.

¹⁷⁴ SOKA Náchod, f. Sbirka časopisů 1869–1971, kart. 56, Plhovský textilák VIII, č. 2, 1956, s. 8.

¹⁷⁵ *Tamtéž.*

Kulturní úroveň měla být opět zvyšována tím „správným směrem“, tedy sledováním sovětských filmů, četbou sovětských či českých klasiků a podobně. Kulturní život pracujících byl organizován do výše popsaných zájmových sdružení, jejichž činnost byla řízena a kontrolována. Nabízí se otázka, do jaké míry byla umělecká tvorba v těchto kroužcích řízena a do jaké míry panovala jistá benevolence např. při volbě tématu malířského díla.

Přestože nebyl v Textiláku kulturní přehled akcí osvětových zařízení, byli zaměstnanci závodu v periodiku informováni o společenských akcích pořádaných Domem osvěty v Náchodě, o možném divadelním abonmá Krajského oblastního divadla v Trutnově (KOD), o programech městských kin. Také se v Plhovském textiláku objevovaly články upozorňující na „největší kulturní svátky Hradeckého kraje“ – Jiráskův Hronov. O kulturní akci Jiráskův Hronov se objevovaly informace zpravidla čtvrt roku před termínem konání akce, aby na ni bylo včas a v dostatečné míře upozorněno. Náchodská Tepna držela při jubilejním XXV. Jiráskovým Hronovem patronát nad vojenským divadelním souborem Josefa Hakena z Roudnice, který na divadelních prknech „bojoval o dobré jméno svého patronátního závodu“. Patronátní činnost měla „utužit družbu armády s lidem“.¹⁷⁶

Dobový regionální tisk je cenným informačním pramenem o době, ve které byla vybraná periodika vydávána. Lze z nich získat informace o vedení závodu, jeho orgánech, výborech a také o personálním obsazení řídicích postů na závodě či v okresních správních orgánech. Jména těchto osob byla časem zapomenuta, protože jejich činnost a význam nedosáhl za hranice závodu či vybraného okresu. Jako významnější prvek obsažený v regionálním tisku jsou informace o dopadu a působení celostátních nařízení komunistické strany na obyvatelstvo sledovaného okresu.

---

¹⁷⁶ SOkA Náchod, f. Sběrka časopisů 1869–1971, kart. 56, Plhovský textilák VII, č. 13/14, 1955, Dojmy z XXV. jubilej. Jiráskova Hronova, s. 10.

Závěr

Hlavním cílem předkládané práce bylo zaplnit bílé místo v historii náchodského okresu a postihnout mechanismus vytváření kulturní politiky v okrese Náchod. Při zpracování bakalářské práce jsem vycházela primárně z dostupných archivních zdrojů soustředěných v SOkA v Náchodě. Využila jsem archivní prameny, které se týkaly kultury a osvěty a vybraný regionální dobový tisk. Nejdůležitějším zdrojem informací mi byl fond Okresního národního výboru v Náchodě a Sběrka časopisů 1869–1971, ze které jsem získala informace o regionálním dobovém tisku. Z odborné literatury jsem čerpala poznatky o celostátním kontextu sledovaného období a základních rysech mechanismu řízení a institucionálního uchopení kulturní politiky Komunistickou stranou Československa. Do celostátního kontextu jsem zasadila situaci na Náchodsku. Na základě výzkumu a studia výše zmíněných odborných zdrojů se mi podařilo vyvodit následující závěry s platností pro náchodský okres.

Kulturní politika nebyla v 50. letech 20. století primárním zájmem komunistického režimu, tedy ani nejvyšší stranický orgán v okrese – Okresní výbor KSČ v Náchodě se tímto tématem příliš nezabýval. Prioritami OV KSČ v Náchodě ve sledované době byla zemědělská, hospodářská a kádrová politika. Jak vyplývá z předkládané práce, kulturní politiku v okrese Náchod vykonávala především státní správa reprezentovaná Okresním národním výborem v Náchodě, resp. jedním z odborů při radě ONV – referátem, a od roku 1954 odborem, kultury a osvěty, který měl pouze dva stálé pracovníky a jednu administrativní sílu. Činnost odboru se soustředila na kontrolu chodu podřízených složek a rozpracovávání čtvrtletních plánů práce kulturně-osvětových zařízení, které na okres docházely z Odboru kultury a osvěty rady KNV v Hradci Králové. Plány práce byly centrálně sestavené a na úrovni okresu byla pouze transformována směrná čísla na konkrétní počet osvětových podniků, které měly být na Náchodsku uspořádány.

V předložené práci se mi podařilo rekonstruovat hierarchické postavení a mechanismus řízení zařízení osvětového typu (osvětové besedy, lidové

knihovny, musea, kina atd.) v rámci okresu, postihnout jejich hlavní úkoly, které byly ve většině případů politického charakteru, a povinnosti vůči nadřízeným orgánům. Ze všech typů osvětových zařízení měly v okrese Náchod nejvýznamnější postavení lidové knihovny a osvětové besedy a jizby, které vykonávaly převážnou část osvětové práce. Ostatní zařízení nedosahovala takového významu. Zatímco soustava lidových knihoven navázala na předchozí období, osvětové besedy byly v 50. letech teprve zřizovány a na Náchodsku byl v některých obcích problém s hledáním vhodných prostor pro jejich činnost.

Další zjištění, které vyplynulo z práce, bylo, že se lišila kulturně-osvětová práce na vesnici a ve městech. Činnost osvětových zařízení byla primárně určena k práci na vesnici, aby tím usnadnila zakládání JZD a socializaci vesnice. Práce osvětových zařízení na Náchodsku sledovala politické cíle dané celostátním politickým vývojem. Zábavní funkce kultury byla potlačena funkcí osvětovou. Přesto od roku 1954 přibývalo v obcích okresu tanečních zábav a v průběhu roku 1956 se projevila některá další celostátní decentralizační opatření i v náchodském okrese. Dalším charakteristickým rysem kultury na Náchodsku bylo její zaměření na administrativu a nebyla reflektována estetická hlediska umělecké tvorby.

V předložené práci se podařilo nahlédnout do mechanismu kulturní politiky KSČ na Náchodsku v letech 1950–1956, ale zůstávají mnohé další otázky k zodpovězení. Další studium by bylo vhodné zaměřit na detailnější rozbor činnosti jednotlivých zařízení osvětového typu na Náchodsku, ale i v jiných okresech a poté výsledky výzkumů porovnat. Dále se nabízí výzkum kulturní politiky na úrovni Hradeckého kraje ve stejném časovém období, aby se odhalily případné odlišnosti od stranických a státních nařízení ústředních orgánů. Pokud by se tento druh výzkumu v oblasti kulturní politiky provedl ve všech krajích bývalé Československé republiky, daly by se jejich výsledky porovnat a odhalit, ve kterých krajích byla nařízení striktně plněna a ve kterých se krajské orgány odchylovaly od směrnic. Možností dalšího výzkumu v dané oblasti se v současné době nabízí dostatek.

Seznam použitých zkratk

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

AV NF – Akční výbory Národní fronty

ČSF – Československý film

ČSM – Československý svaz mládeže

ČSR – Československá republika

DDR – Divadelní a dramaturgická rada

DPR – Divadelní a propagační komise

DR – Divadelní revue

HAÚ – Hudební a artistická ústředna

HSTD – Hlavní správa tiskového dohledu

inv. č. – inventární číslo

JZD – jednotné zemědělské družstvo

kart. – karton

kn. – kniha

KNV – krajský národní výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

LUT – lidová umělecká tvořivost

MČSSP – Měsíc československo-sovětského přátelství

mj. – mimo jiné

MLK – místní lidová knihovna

MNV – místní národní výbor

NF – Národní fronta

OLK – okresní lidová knihovna

ONV – okresní národní výbor

OV KSČ – Okresní výbor Komunistické strany Československa

popř. – popřípadě

resp. – respektive

ROH – Revoluční odborové hnutí

SČSP – Svaz československo-sovětského přátelství

SD – Soudobé dějiny

SOkA – Státní okresní archiv

SZUKS – Svaz zaměstnanců umělecké a kulturní služby

tj. – to je

tzv. – tak zvaně

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ÚAV NF – Ústřední akční výbor Národní fronty

ZK – Závodní klub

ZO – Závodní organizace

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

SOkA Náchod, fond ONV Náchod.

SOkA Náchod, fond OV KSČ Náchod.

SOkA Náchod, fond Sběrka časopisů 1869–1971.

Tištěné prameny

ŠAFÁŘ, Karel, *25 let náchodského kulturního střediska*, Náchod 1978.

Odborné monografie

BAŠTECKÁ, Lydia – EBELOVÁ, Ivana, *Náchod: [historie, kultura, lidé]*, Praha 2004.

BAUER, Michal, *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let. 20. století*, Jihlava 2003.

BOUZA, Erik – MORAVCOVÁ, Miroslava – VAŇKOVÁ, Věra, *Okresní archiv v Náchodě: průvodce po archívních fondech a sbírkách*, Hradec Králové 1973.

GRIEŠ, Ondrej, *60 rokov kultúrnej politiky KSČ*, Bratislava 1981.

CHLUPÁČ, Miloslav, *Aspekty teorie propagandy*, Praha 1974.

KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948-1953*, Praha 1991.

KAPLAN, Karel, *Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968*, Praha 1993.

KNAPÍK, Jiří, *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948-1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*, Praha 2002.

KNAPÍK, Jiří, *Kdo spoutal naši kulturu: portrét stalinisty Gustava Bareše*, Přerov 2000.

KNAPÍK, Jiří, *Únor a kultura: Sovětizace československé kultury 1948–1950*, Praha 2004.

KNAPÍK, Jiří, *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, Praha 2006.

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, Praha 2011.

KUSÁK, Alexej, *Kultura a politika v Československu 1945–1956*, Praha 1998.

MÜHLSTEIN, Ludvík, *Náchodsko*, Praha 1975.

PÁVOVÁ, Jana, *Demagog ve službách strany: Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*, Praha 2009.

RAUCHOVÁ, Jitka, *Spoutané divadlo: Jindřich Honzl, Jiří Frejka a Emil František Burian v systému kulturní politiky (1945-1959)*, České Budějovice 2011.

ŠÁMAL, Petr, *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století : (s edicí seznamů zakázaných knih)*, Praha 2009.

ŽALOUDEK, Karel, *Encyklopedie politiky*. 2. vyd., Praha 1999.

Odborné články

DRÁPALA, Milan, *Iluze jako osud. K vývoji politických postojů Vítězslava Nezvala*, Soudobé dějiny 3, č. 2/3, 1996, s. 175–218.

FRANC, Martin, *Jakou kulturou se zabývá kulturní politika aneb Několik poznámek k příspěvku J. Knapíka*, recenze, Kuděj 7, č. 1/2, 2005, s. 187–189.

HRUBÝ, Karel, *Kultura ve službě politiky. Sahají kořeny „pražského jara“ do počátků padesátých let?*, recenze, Soudobé dějiny 9, č. 3/4, 2002, s. 579–592.

KNAPÍK, Jiří, *Akční výbory a kultura na prahu nové doby*, Soudobé dějiny 9, č. 3/4, 2002, s. 455–475.

KŘEŠŤAN, Jiří, „*Poslední husita*“ odchází. Zdeněk Nejedlý v osidlech kulturní politiky KSC, Soudobé dějiny 12, č. 1, 2005, s. 9–44.

RATAJ, Tomáš, *Mezi Zibrtem a Geertzem. Úvaha o předmětu kulturních dějin*, Kuděj 7, č. 1/2, 2005, s. 142–157.

ŠÁMAL, Petr, *O kulturní politice komplexně a přehledně*, recenze, Soudobé dějiny 11, č. 3, 2004, s. 138–144.

Internetové zdroje

Charakteristika okresu Náchod, *Český statistický úřad*, dostupné online (https://www.czso.cz/csu/xh/charakteristika_okresu_nachod), [citováno k 4. 4. 2015].

Ministerstvo kultury ČR, *Návrh státní kulturní politiky na roky 2009–2014*, dostupné online (<http://www.mkcr.cz/assets/kulturni-politika/kulturni-politika-fresh.pdf>), [citováno k 4. 4. 2015].

UNESCO, *Všeobecná deklaráce UNESCO o kulturní diversitě*, dostupné online (http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_cs.pdf), [citováno k 4. 4. 2015].

ŽÁK, Josef, *K pojetí kulturní politiky*, dostupné online ([www:<host.divadlo.cz/box/doc/Kulturni_politika/promeny.rtf >](http://www.host.divadlo.cz/box/doc/Kulturni_politika/promeny.rtf)), [citováno k 4. 4. 2015].

Seznam tabulek

Tabulka 1 - <i>Stav sítě knihoven v okrese Náchod k 1. 6. 1956</i>	54
Tabulka 2 - <i>Stav výstavby osvětových zařízení v okrese Náchod v letech</i>	60

Seznam příloh

Příloha A – seznam obrázků

Příloha A

Seznam obrázků:

Obrázek 1 - Ukázka korespondenčního lístku osvětového zařízení.	91
Obrázek 2 - Ukázka korespondenčního lístku osvětového zařízení, druhá strana lístku.	91
Obrázek 3 - Program májové akce ve Slatině nad Úpou v roce 1954.	92
Obrázek 4 - Podpis okresního inspektora pro kulturu Josefa Kvapila.	93
Obrázek 5 - Popis náplně práce Josefa Kvapila z roku 1952.	93
Obrázek 6 - Dobové fotografie interiéru Lidové knihovny v České Skalici z roku 1956.	94
Obrázek 7 - Dobové fotografie interiéru Lidové knihovny v České Skalici z roku 1956.	94
Obrázek 8 - Razítko používané Domem osvěty v Náchodě v 50. letech 20. století.	95
Obrázek 9 - Razítko Osvětové besedy v České Skalici používané v 50. letech 20. století.	95
Obrázek 10 - Razítko pobočky okresního muzea v Hronově Jiráskův rodný domek.	95
Obrázek 11 - Předpověď počasí, ukázka žňové propagace z roku 1956.	96
Obrázek 12 - Ukázka žňové propagace v obci Česká Čermná z roku 1956.	96
Obrázek 13 - Pozvánka na I. okresní konferenci kulturních pracovníků náchodského okresu v Náchodě v roce 1956.	97
Obrázek 14 - Výkaz o organizačních a hospodářských opatřeních osvětového zařízení Dům osvěty v Náchodě za III. čtvrtletí roku 1955.	97
Obrázek 15 - Titulní strana májového vydání Nové brázdy z roku 1956.	98
Obrázek 16 - Titulní strana vánočního vydání Nové brázdy z roku 1956.	99
Obrázek 17 - Titulní strana Plhovského textiláku z roku 1955.	100

Příloha A

Osvětová beseda - jizba
Místní lidová knihovna v České Čermce ^{23 E}

1. Druh a název akce (beseda, přednáška atp.)
Celovečerní film: Haskovy mořdky

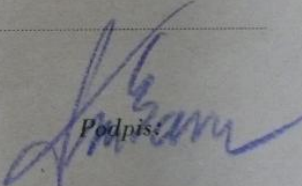
2. Provedena dne 18. 4. 54.

3. ~~Neprovedena - důvod:~~

4. Účast: 109, z toho mládeže:

5. Počet diskusních příspěvků

Poznámka:

Razítko: Podpis:

Obrázek 1 - Ukázka korespondenčního lístku osvětového zařízení.¹⁷⁷

Okresní národní výbor
v Náchodě.

ODPOVĚĎ

Okresní národní výbor
IV. referát - osvěta

NÁCHOD

Poštovné paušalováno.

Obrázek 2 - Ukázka korespondenčního lístku osvětového zařízení, druhá strana lístku.¹⁷⁸

¹⁷⁷ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1474, kart. 302, Kulturní a osvětové akce 1954.

¹⁷⁸ Tamtéž.

Místní národní výbor se všemi složkami NF ve Slatině nad Úpou

zvou srdečně na předvolební

májové akce 1954:

- VE ČTVRTEK 29. DUBNA 1954** od 16 hodin v místnosti OB »U Tučků« — pro mládež a nejširší veřejnost »Beseda s pionýrkou Hanou Bílkovou z červenokostecké osmiletky o jejím pobytu v SSSR« — vstup volný.
- V SOBOTU 1. KVĚTNA 1954** budiček, v 7,30 hodin sraz civilních i krojovaných složek u školy, k odjezdu na oslavu 1. máje do Červeného Kostelce — zvláštní dovoz tam i zpět zajištěn!
V 16,30 a ve 20 hodin v kině »Bezejmenný ostrov« — mládeži přístupno.
- V NEDĚLI 2. KVĚTNA 1954** v 16,30 a ve 20 hodin v kině »Ves v pohraničí« a referát Agitačního střediska »O KSC, iniciátorce vítězství pracujícího lidu«.
- VE STŘEDU 5. KVĚTNA 1954** ve 14 hodin v kině »Veselý přírodopis« — pro mládež.
- V SOBOTU 8. KVĚTNA 1954** ve 20 hodin na sále Jednoty »U Mikšů« taneční zábava, hraje OB Holičky, řídí K. Tuček — vstupné 5 Kčs.
- V NEDĚLI 9. KVĚTNA 1954** ve 14 hodin průvod krojovaných i civilních složek od Jednoty »U Mikšů« k pomníku padlých — projev předsedy MNV s. Fr. Kroupy, vystoupení dětí — koncertuje hudba OB Holičky, řídí K. Tuček, vstup volný — za nepříznivého počasí půjde průvod od pomníku na sál »U Mikšů«.
Ve 20 hodin v kině »Řím v 11 hodin«.
- V ÚTERÝ 11. KVĚTNA 1954** ve 20 hodin v místnosti OB »U Tučků« veřejná schůze všech voličů — představení kandidátů do MNV, ONV a KNV.
- V SOBOTU 15. KVĚTNA 1954** ve 20 hod. v kině »Konec strašidel« a referát Agitač. střediska »O Reportážích J. Fučíka z 1. republiky.«

16. května 1954 jdeme všichni k volbám a hlasujeme pro kandidáty NF, pro světový mír a šťastný život!

Proveďte si úklid okolo svých stavení a vyzdobte je!
Národní výbor vás vybíjí, aby 1., 9. a 16. května nezástalo jedno stavení bez výzdoby! Vyvěste vlajky a postavte tradiční májky!

2002

Obrázek 3 - Program májové akce ve Slatině nad Úpou v roce 1954.¹⁷⁹

¹⁷⁹ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1474, kart. 302, Kulturní a osvětové akce 1954.

Hezky Te pozdravuje
Josef Kvapil

Obrázek 4 - Podpis okresního inspektora pro kulturu Josefa Kvapila.¹⁸⁰

nahrášenými lidovými tanci. K tomu všemu patří vedení administrativy k shora uvedeným bodům a vedení evidence a při pravování účtů k výplatám s kap. 53. Letos jsme začínali agitací ke kním a výkupu budování agitací středisek při ON, práce s rozhlasovým vosem, besedky, relace do MR atd.

Plánování v okrese v obou ministerstva informací a osvěty a sestavování rozpočtů a rozborů.

Podávání zpráv KVV a MIO o akcích i úkolech podle dožadování a pravidelné měsíční správy o činnosti.

Vedle toho pomáhám zajišťovat potřeby nebo v případě nepřítomnosti s. Kvapila ukoly okresního knihovnického inspektora. Naproti tomu s. Kvapil pomáhá plnit a zajišťovat podle potřeby zase ukoly mě.

Zajišťování ukolů, jak jsem se přesvědčil od r.1949, již mnohokrát, je třeba provádět především osobním stykem. KVV nám proto ukládá, aby chom alespoň 5 dnů v týdnu byli v terénu. Jedině tehdy nám pracovaly osvětové besedy i ostatní složky dobře, když jsme byli stále venku. V poslední době návalem administrativní práce dostali jsme se méně ven. Práce ob se zhoršila, takže jsme nuceni napravovat jejich nedostatky prověrkami.

Ke kvalitě naší práce mají nám sloužit komise. Jsem tajemníkem okresní osvětové komise. Příprava jejich schůzí jako i práce subkomisí, které zřizujeme, lidové umělecké tvorivosti, filmová atd./ sabirá poměrně hodně času. Kvalitnější práce by přispělo, kdyby písemnou část agendy mohla převzít administrativní síla a kdybych se mohl více věnovat zajišťování ukolů v terénu. Takto se snažím plnit alespoň ukoly nejdůležitější./ Jar. Rásl.

6. Josef Kvapil, knihovní inspektor - VIII. platová třída.

Spolupráce se společností pro řízení vědeckých a společenských znalostí, spolupráce s okresní s tuliní knihovnou. Spolupráce s krajským archívem po stránce kulturně-osvětové dokumentace a dokumentace státně politických akcí. Péče o regionální autory. Péče o osvětové besedy a místní lidové knihovny. /Vyhláškou ministerstva byly započteny MKL do ON/. Vedení evidence knihoven a kronik. Organizace práce v knihovnictví. Účast na měsíčních nebo třídních instruktážích na KVVa přednášení ukolů na okresní položení nebo celodešní instruktáži v náhodě nebo na aktivech v ujednání. Zřizování a provoz místních lidových knihoven. Spolupráce na všech státně-politických akcích, a to buď přímo na organizování nebo při plnění dílčích ukolů, jako na př. organizování knihovních výstavek, čtenářských besed, konferencí, anket, večerů hlasitého čtení, cyklů přednášek s oboru literatury, umění, zemědělství atd. Zajišťování dílčích ukolů prostřednictvím knihovníků a kronikářů. Péče o kulturní regionalismus v písemnictví. Vyhledávání nových kádrů pro vedení knihoven. Organizování samostatných knihovnických akcí. Dozor na správní a finančně hospodářské věci knihoven. Dozor i nad všemi ostatními knihovnami v okrese /závodních klubů, škol, fak/pokud jsou veřejné/, masových organizací atd. Čista knihoven zabere značnou část pracovní doby. Dozor na knihovnický trh /Knihy atd./ Plánování a statistiky v knihovnictví. Podávání zpráv nadřízeným orgánům. Organizování školení knihovníků. Dozor na vedení pamětních knih a kronik. Vyhledávání kronikářů a odstranění podstatných nedostatků, které v kronikářství jsou. Osvětové i politické využití kroniky na veřejných schůzích, hovorách v místním rozhlase. Dozor na činnost tiskáren, povolování nepravidelných tiskovin. Dozor na vydávání periodických tiskovin, pokud jsou tištěny v našem okrese. Kontrola obsahu návštěvních tabulí. Spolupráce s osvětovými tiskem. Propagace sovětského tisku v originálu i překladech. Výchovná práce s tiskem. Regularisace tisku. Organizování práce knihovnicko-literární subkomise a účast v této subkomisi. Účast v přípravě náplně schůzí okresní osvětové komise a agitací subkomise.

Obrázek 5 - Popis náplně práce Josefa Kvapila z roku 1952.¹⁸¹

¹⁸⁰ SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1787, kart. 436, Záznamy z inspekce inspektora pro kulturu 1955–1956.

¹⁸¹ SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1435, kart. 298, Plány práce referátu školství, osvěty a tělovýchovy 1952.

Obrázek 6 - Dobové fotografie interiéru Lidové knihovny v České Skalici z roku 1956.¹⁸²

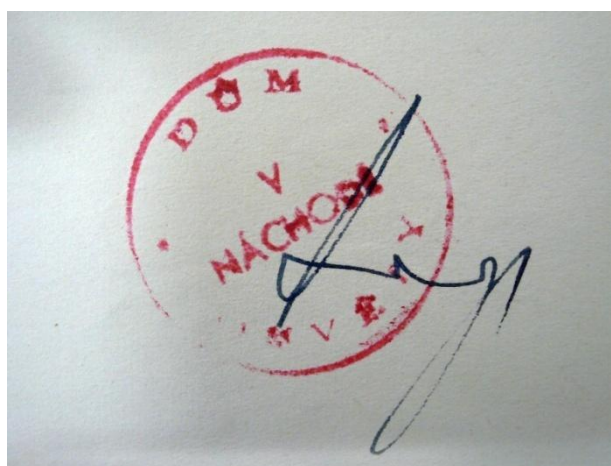

Obrázek 7 - Dobové fotografie interiéru Lidové knihovny v České Skalici z roku 1956.¹⁸³

---

¹⁸² SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1804, kart. 440, Knihovny – výkazy, zprávy o činnosti, hodnocení 1956.

¹⁸³ *Tamtéž.*

Obrázek 8 - Razítko používané Domem osvěty v Náchodě v 50. letech 20. století.¹⁸⁴

Obrázek 9 - Razítko Osvětové besedy v České Skalici používané v 50. letech 20. století.¹⁸⁵

Obrázek 10 - Razítko pobočky okresního muzea v Hronově Jiráskův rodný domek.¹⁸⁶

¹⁸⁴ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1804, kart. 440, Knihovny – výkazy, zprávy o činnosti, hodnocení 1956.

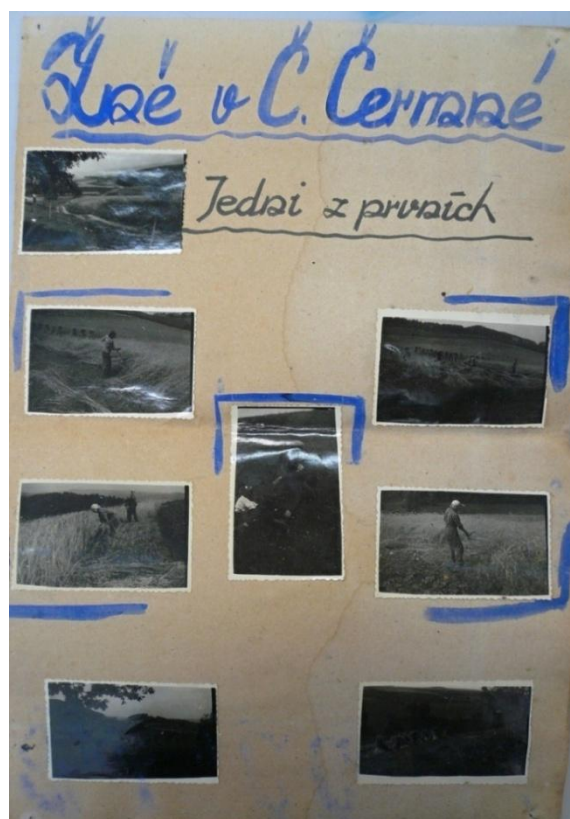
¹⁸⁵ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1803, kart. 438, Výkazy osvětových besed 1955.

¹⁸⁶ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1797, kart. 438, Oprava kulturních památek – plány, rozpočty, realizace.

Počasí v úterý 4. září.
Polojasno - k večeru oblačno
Teplota 18-21°C - Vítr západní.

Žitna ve středu 5.9.
Bez podstatné změny.

Obrázek 11 - Předpověď počasí, ukázka žňové propagace z roku 1956.¹⁸⁷

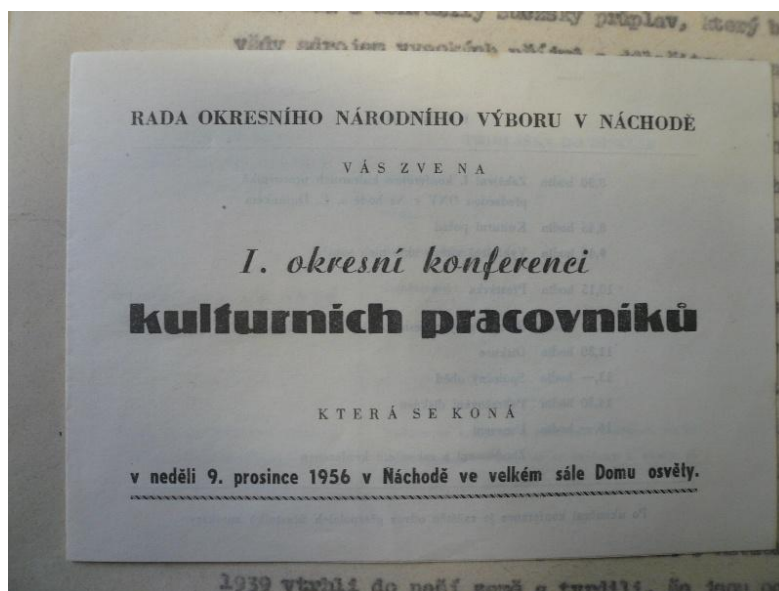

Obrázek 12 - Ukázka žňové propagace v obci Česká Čermná z roku 1956.¹⁸⁸

¹⁸⁷ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1811, kart. 441, Žňová agitace a propagace 1956.

¹⁸⁸ Tamtéž.

Obrázek 13 - Pozvánka na I. okresní konferenci kulturních pracovníků náchodského okresu v Náchodě v roce 1956.¹⁸⁹

Schváleno SÚS pod č. j. Vč 460/3180/15 ze dne 12. 1. 1955.

Dům osvěty, osvětová beseda a osvětová jizba odešle výkaz do 5 dnů po vypracování čtvrtletí:
IX ONV

Čtvrtletní výkaz o organizačních a hospodářských opatřeních osvětového zařízení

Čtvrtletí ..... III 1955

Kult V 114-84

Ministerstvo kultury
Zařízení *Dům osvěty*
Kraj *Středočeský územní úřad*
Místo *Náchod*

I. Kurzy			II. Kroužky			III. Soubory a jiné kolektivy			IV. Finanční hospodářství v Kčs		
a	Kurzy	Absolventi	a	Kroužky	Členové	a	Soubory a jiné kolekt.	Členové	Příspěvek NV	43	
	1	2		3	4		5	6	Příjem z vlastní činnosti	44	92.586
Všeobecně vzdělávací	11		Politické	22		divadelní	32		Vydání	45	41.501
Praktické pro ženy	12		Vlastivědné	23	1	toulčářské	32	1 15			
Fotografické a filmové	13		Předovzdědné	24	1	lidového tance a zpěvu	34	1 16			
Pro zemědělece	14		Zemědělské	25		pěvecké	35	1 50			
Zdravotnické	15		Technické	26		hudební	36	2 46			
Ceskojazyka pro jinozárodní skupinu	16		Fotografické a filmové	27		lidových hudebních	37				
Ruského jazyka	17		Výtvarnické	28		jiné	38				
Taneční	18	2 2,80	Přátel filmu	29		celkem	39	5 10,7			
Zpěvu a hudby	19		Jiné	30		Lektorské soubory a skupiny	40	4			
Jiné	20		Celkem	31	2	Aktivní mládež	41				
Celkem	21	2 2,80				Redakční kolektivy místních rozhlasů	42				

V. Kina osvětových zařízení

a	Kina	Kina		
		stálá	por. ková	celkem
		7	8	9
Kina	46			
Představení	47			
Návštěvníci	48			
Výbrana vítupné v Kčs	49			

Odesláno dne *10. 10. 1955.*

Razítko **DŮM OSVĚTY V NÁCHODĚ** Podpis vedoucího vykazující jednotky

Výkaz sestavil *Hornberger*

Telefon *7160* Linka

Obrázek 14 - Výkaz o organizačních a hospodářských opatřeních osvětového zařízení Dům osvěty v Náchodě za III. čtvrtletí roku 1955.¹⁹⁰

¹⁸⁹ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1786, kart. 436, Okresní konference kulturních pracovníků v Náchodě.

¹⁹⁰ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1803, kart. 438, Výkazy osvětových besed 1955.

Obrázek 16 - Titulní strana vánočního vydání *Nové brázdy* z roku 1956.¹⁹²

¹⁹² SOKA Náchod, f. Sbirka časopisů 1869–1971, kart. 56, *Nová brázda* VII, č. 51/52, 1956, s. 1.

Obrázek 17 - Titulní strana Plhovského textiláku z roku 1955.¹⁹³

¹⁹³ SOKA Náchod, f. Sbirka časopisů 1869–1971, kart. 56, Plhovský textilák VII, č. 7, 1955, s. 1.